

**АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ-327+355/359(575.3)

ТКБ -66.5+68(2 тоҷик)

X – 45

ХИДИРОВ НОЗИМҶОН НАИМҶОНОВИЧ

**ҲАМКОРИҶОИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН БО КИШВАРҶОИ
ОСИЁИ МАРКАЗӢ ДАР СОҶАИ АМНИЯТ: ҲОЛАТ ВА
ДУРНАМОИ ИНКИШОФ**

Диссертатсия
барои дарёфти дараҷаи илмӣ
номзади илмҳои сиёсӣ

аз рӯйи ихтисоси 23.00.04 – Проблемаҳои сиёсии
муносибатҳои байналмиллалӣ: инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ

Роҳбари илмӣ: доктори
илмҳои сиёсӣ, профессор,
узви вобастаи АМИТ
Муҳаммад А.Н.

Душанбе – 2025

МУНДАРИҶА

Номгӯйи ихтисораҳо.....	3
Муқаддима.....	4
Тавсифи умумии таҳқиқот.....	12
БОБИ I. ҲАМКОРИҲОИ МИНТАҚАВӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛИГӢ.....	23
1.1. Асосҳои назариявию методологии таҳқиқи ҳамкориҳои байналмилалӣ давлат.....	23
1.2. Заминаҳо ва асосҳои ҳамкориҳои амниятӣ дар шароити дигаргуниҳои замони муосир.....	53
БОБИ II. НАҚШ ВА МАВҚЕИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ БО КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ.....	85
2.1. Воқеияти геополитикии минтақаи Осӣи Марказӣ ва таъсири он ба амниятӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон.....	85
2.2. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои минтақавӣ дар таъмини амниятӣ дастаҷамъӣ.....	119
2.3. Дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осӣи Марказӣ.....	146
Хулоса.....	175
Рӯйхати адабиёти истифодашуда	182
Феҳристи интишороти муаллиф доир ба мавзӯи диссертатсия.....	198

НОМГҶӢИ ИХТИСОРАӢО

ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил

СММ – Созмони Милали Муттаҳид

СХШ - Созмони Ӣамкориҳои Шанхай

СААД - Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ

САӢА - Созмони амният ва Ӣамкорӣ дар Аврупо

ИМА - Иёлоти Муттаҳидаи Амрико

ИЧШС - Иттиҳоди Ӣумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ

PR - Public Relation

МУҚАДДИМА

Мубрамии мавзуи таҳқиқот. Осиёи Марказӣ ҳамчун минтақаи дорои таърихи бой ва равандҳои мураккаби геосиёӣ давраи тағйироти назаррасро аз сар мегузаронад. Дар ин замина, ҳамкориҳои байни давлатҳои ин минтақа аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки мавқеи муҳимми ҷуғрофӣ ва бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ робитаҳои гуногуни фарҳангӣ ва таърихӣ дорад, дар ташаккули суботи шукуфоии минтақавӣ нақши калидӣ мебозад. Мубрамии таҳқиқи ҳамкориҳои Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Марказӣ бо чанд омил вобаста аст. Якум, ин вобастагии афзояндаи иқтисодиёти минтақа аст. Ҷаҳонишавӣ ва таҳкими равандҳои ҳамгироӣ ҳамкориро дар соҳаи савдо, энергетика, нақлиёт ва коммуникатсия барои таъмини рушди устувори иқтисодӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар бозори ҷаҳонӣ муҳим мегардонад.

Дуюм, масъалаҳои амният ва субот барои кишварҳои минтақа афзалиятнок боқӣ мемонанд. Таҳдидҳои терроризм, экстремизм, қочоқи маводи мухаддир ва ҷинояткориҳои фаромарзӣ талошҳои ҳамоҳангшуда ва амалҳои муштаракӣ ҳамаи давлатҳои Осиёи Марказиро ташкил менамоянд. Тоҷикистон ҳамчун кишваре, ки марзи тулонӣ бо Афғонистон дорад, дар таъмини амният дар марзҳои ҷанубии минтақа нақши муҳим мебозад.

Сеюм, ҳамкориҳои фарҳангӣ ва гуманитарӣ ба таҳкими ҳамдигарфаҳмӣ ва эътимод байни халқҳои Осиёи Марказӣ мусоидат карда метавонад. Табодули таҷриба дар соҳаи маориф, илм, фарҳанг ва санъат имкон медиҳад, ки арзишҳои умумии таърихӣ ва фарҳангӣ ҳифз ва инкишоф дода шаванд, инчунин ба ташаккули худшиносии минтақавӣ мусоидат кунанд.

Чорум, вазъи геосиёсии ҷаҳон ва минтақа ба равандҳои ҳамкориҳои байни давлатҳои Осиёи Марказӣ таъсири назаррас мерасонад. Мавриди қайд аст, ки рақобати афзоянда байни қудратҳои бузург барои нуфуз дар минтақа аз кишварҳои Осиёи Марказӣ талаб мекунад, ки стратегияи ҳамоҳангсозии сиёсати хориҷиро барои ҳимояи манфиатҳои миллии худ таҳия кунанд. Таҳқиқоти мазкур ба таҳлили вазъ ва дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаҳои гуногун, махсусан ҳамкориҳои амниятӣ равона шудааст.

Дар соҳаи амният ҳамкориҳои Тоҷикистон бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ дар мубориза бо таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ дар таҳқиқоти илмӣ баррасӣ гардида, ҷанбаи геосиёсии таҳқиқот таҳлили таъсири омилҳои беруна ва равандҳои ҳамкорӣ байни Тоҷикистон ва дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ муҳимияти кори илмиро нишон дода метавонад.

Ғайр аз ин, мубрами таҳқиқи масъалаҳои амниятӣ дар Осиёи Марказӣ ба як қатор омилҳои вобаста аст, ки аҳамияти минтақавӣ ва байналмиллалӣ доранд. Минтақаи Осиёи Марказӣ, ки дар буриши манфиатҳои геосиёсии қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ ва хатсайрҳои трансконтиненталӣ ҷойгир аст, ба таври анъанавӣ бо вазъияти мураккаб ва тағйирёбанда хос аст. Пас аз ғурупошии Иттиҳоди Шуравӣ давлатҳои Осиёи Марказӣ бо зарурати таъмини мустақилонаи амнияти миллии худ рӯ ба рӯ шуданд, ки чунин вазъ ташкили институтҳо, стратегияҳо ва механизмҳои нави ҳамкориро талаб мекард.

Дар шароити тағйирёбии вазъи геополитикии муосир, ки бо шиддат гирифтани рақобат байни қудратҳои пешрафтаи ҷаҳон, афзоиши фаъолияти гурӯҳҳои террористӣ ва экстремистии фаромиллӣ, инчунин паҳншавии ҷинояткориҳои фаромиллӣ ва дигар ҷолишҳои

ҷаҳонӣ тавсиф мешавад, таҳлили таъмини субот ва амният дар Осиёи Марказӣ аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Ин минтақа, ки сохтори мураккаби геосиёсӣ дорад ва мушкилоти зиёди иҷтимоию иқтисодиро аз сар мегузаронад, ба омилҳои таъсири беруна хеле осебпазир боқӣ мемонад. Таҳдидҳои беруна, аз ҷумла фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ террористӣ ва дигар шаклҳои ҷинояткорӣ фаромиллӣ, осебпазирии минтақаро шадидтар мекунад. Аз ин рӯ, асоснок намудани роҳҳои пешгирӣ ва муқовимат бо зуҳуроти номатлуби ҷомеа яке аз муҳиммояти кори диссертатсионӣ ба ҳисоб меравад.

Ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният тавассути механизмҳои гуногунҷанба, ки доираи васеи самтҳоро фаро мегиранд, амалӣ карда мешавад. Аз ҷумла, Тоҷикистон дар фаъолияти як қатор созмонҳои минтақавӣ, аз қабيلي Созмони Аҳдномаи амнӣ дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) ва сохтори Минтақавии зиддитеррористии СХШ фаъолона иштирок мекунад. Дар доираи ин форматҳои институтсионалӣ мубодилаи мунтазами иттилоот амалӣ карда мешавад, машқҳои муштаракӣ ҳарбӣ гузаронида мешаванд ва инчунин амалиётҳо оид ба муқовимат ба таҳдидҳои терроризм ва экстремизм ҳамроҳанг карда мешаванд.

Бояд таъкид дод, ки муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкорӣҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаро бо ҳамаи давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният рушд медиҳад. Созишномаҳои ҳамкорӣ байни Вазоратҳои мудофия, Вазоратҳои корҳои дохилӣ ва дигар идораҳои масъули таъмини амният ба имзо расидаанд. Табодули таҷриба, машқҳои муштарак, инчунин лоиҳаҳои муштарак оид ба мустаҳкам намудани сарҳад амалӣ карда мешаванд.

Ҳамкорӣ дар соҳаи амнияти сарҳадӣ низ бо дарназардошти марзҳои тулонии байни давлатҳои Осиёи Марказӣ ба ҳамкорӣ дар соҳаи амнияти сарҳадӣ диққати махсус дода мешавад. Маълумот дар бораи ҳаракати шахсон ва борҳо аз сарҳад мубодила карда мешавад, амалиёти муштарак оид ба пешгирии қочоқи маводи мухаддир ва силоҳ гузаронида мешавад ва инчунин барои таҳкими инфрасохтори сарҳадӣ чораҳо андешида мешаванд.

Дар ҳамкорӣ вобаста ба самти мубориза бо терроризму экстремизм дар Тоҷикистон ва дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ пешравиҳои назаррас дида мешавад ва хусусиятҳои махсуси худро дорад. Табодули иттилоот дар бораи фаъолияти созмонҳои террористӣ ва экстремистӣ, амалиёти муштарак оид ба пешгирии фаъолияти гурӯҳҳои экстремистӣ, инчунин чораҳо оид ба пешгирии радикализатсияи аҳоли амалӣ карда мешаванд.

Дар шароити ҷолишҳо ва таҳдидҳои муосир, ки ба амнияти минтақа нигаронида шудаанд, масъалаи рушди ҳамкориҳои байниидоравӣ дар доираи системаи таъмини амнияти миллии кишварҳо ба миён меояд. Барои ноил шудан ба таъсири синергетикӣ дар муқовимат ба таҳдидҳо, механизмҳои ҳамоҳангсозии байни субъектҳои асосӣ, ба монанди Вазорати мудофия, Вазорати корҳои дохилӣ ва дигар идораҳои махсус бояд такмил дода шаванд.

Рушди ҳамкорӣ дар соҳаи мубодилаи иттилоот ва таҳлил: ҳамкорӣ дар соҳаи мубодилаи иттилоот ва дурнамои инкишоф, аз ҷумла тавассути ташкили марказҳои муштаракӣ таҳлилӣ ва мубодилаи таҷрибаи коршиносони соҳа бояд рушд ёбад.

Ҷалби шарикони байналмилалӣ низ яке аз масъалаҳои муҳиме ба ҳисоб меравад, ки дар он Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Аврупо, СААД, СҲШ ва дигар созмонҳои байналмилалӣ ба ҳамкорӣ

дар соҳаи амният дар Осиёи Марказӣ бояд мавриди таҳқиқ қарор ёбанд.

Дар маҷмӯъ, ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният омили муҳимми таъмини субот ва амният дар минтақа мебошад. Рушди минбаъдаи ин ҳамкорӣ, ки ба эътимоди тарафайн ва баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳо асос ёфтааст, ба таҳкими амнияти минтақавӣ ва муқовимат ба таҳдидҳои умумӣ мусоидат хоҳад кард. Аҳамияти ин тадқиқот бо зарурати таҳияи тавсияҳои илмӣ барои такмили механизмҳои ҳамкорӣ дар соҳаи амният ва мутобиқ шудан ба мушкилот ва таҳдидҳои нави ҷаҳон муҳиммияти мавзӯи мазкурро тасдиқ менамояд.

Дарачаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Тули солҳои охир фаъолияти ҳамкориҳои байналмилалӣ дар сатҳи гуногун аз ҷарвақта дида диққати олимону муҳаққиқонро бештар ба худ ҷалб намуда истодааст. Дар ин самт олимони соҳаи илмҳои иҷтимоӣ, бахусус илмҳои сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ тавачҷуҳи бештар зоҳир намудаанд. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки масъалаи муносибатҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, иштироки давлат дар созмонҳои гуногуни минтақавӣ, алоқамандӣ ва ташаббусҳои хориҷии давлатҳо дар тақвияти фаъолият ва амнияти минтақавии давлат дар асарҳои олимону донишмандон бештар ба назар мерасанд.

Бо мақсади таҳқиқи таҳкими мавзуи диссертатсия, мо ба маҷмуи осори муҳаққиқони хориҷӣ ва ватанӣ муроҷиат намуда, барои таҳлили илмӣ онҳоро ба якҷанд гурӯҳ ҷудо намудем.

Ба гурӯҳи аввал корҳои илмӣ-таҳқиқотии муҳаққиқони ғарбро дохил намудем, зеро онҳо масъалаҳои ҳамкориҳои байналмилалию минтақавиро мавриди пажӯҳиши ҳаматарафа за ҷумла дар соҳаи амният ва манфиати давлатӣ қарор додаанд, ба монанди Г. Моргентау

[39], З. Бжезинский [16], С. Хантингтон [64], Г. Киссинджер [31], М. Тетчер [59], И. Адизес [11] ва дигарон оиди ин масъалаҳои муҳимми давлатӣ таҳқиқотҳои илмӣ анҷом додаанд.

Масалан, Г. Моргентау нахустин шуда, дар таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ масъалаи ҷимояи манфиатҳои миллиро дар мадди аввал гузошта, мақом ва нақши манфиатҳои миллиро дар сиёсати байналхалқӣ зарурӣ медонад ва дар осори илмӣ хеш баҳсҳои доманадори масъалаи мазкурро «муҳоҷисаи бузург» номидааст [39, с. 78].

Александр фон Гумбольдт сайёҳ ва таҳлилгари олмонӣ бошад, яке аз аввалинҳо шуда Осӣи Марказиро ҳамчун минтақаи алоҳида таҳқиқ кардааст [17].

З. Бжезинский сиёсатшиноси амрикоӣ дар осори хеш вазъияти сиёсӣ ИМА-ро дар ояндаи дуру наздик ҳамчун давлати абарқудрат дар муносибатҳои байналмилалӣ таҳлил намудааст [16].

С. Хантингтон дар осораш «Бархурди тамадунҳо» қайд менамояд, ки шароити муосир хатарноктарин низоъҳои байналмилалӣ на байни синфҳои гуногуни иҷтимоӣ балки байни тамаддунҳои гуногуни ҷаҳонӣ ба вуқӯъ омада мебошад [64].

Г. Киссинджер дар асараш тартиботи ҷаҳонӣ чунин мешуморад, ки сиёсати муосири ҷаҳонӣ, дар шароити кунуни бештар бо иштироки давлатҳои ғарби амалӣ гардидааст [31, с. 24].

Олими англис И. Адизес дар асари худ «Фикрони дар бораи сиёсат» қайд менамояд, ки ояндаи ҳаёт дар рӯи замин аз қарорҳои сиёсии қабулнамудаи акторҳои сиёсӣ вобастагӣ дорад» [11, с. 6].

Ба гурӯҳи дуввум осори олимони русро метавон дохил намуд, ки дар ин ҷода таҳқиқоти назаррас анҷом додаанд, ба монанди Е.М. Примаков [100], Р.Р. Алиева [70], Л.В. Савил [54], В.Л. Хмылев [65], П.А.

Цыганков [66], В.Н. Федоров [63] ва дигарон.

Примаков, Е.М., дар осори худ “Муносибатҳои байналмилалӣ дар авалҳои асри XXI” қайд менамояд, ки руҳҳои асосии сиёсати байналмилалиро ривоч додани муносибатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бо ҳамаи мамлакатҳои пешқадам, умумиятҳои калони иҷтимоӣ ва воҳидҳои иҷтимоию маъмурий ташкил медиҳанд [100, с. 195].

Р.Р. Алиева дар осори худ “Амалишавии ҳадафҳои геополитики дар Осиёи марказӣ” ишора менамояд, ки ҷиҳатҳои зарурии муносибати байни давлатҳоро шартномаҳо ва созишномаҳои нав дар бар мегирад, ки ин асоси муносибати байналмилалиро ташкил менамояд [70, с. 75].

Л.В. Савил доир ба таҳдидҳои байналмилалӣ, махсусан ҷангҳои иттилооти (кибер ҷангҳо)-ро таҳқиқ намуда қайд менамояд, ки масъалаи мазкур дар шароити муосир дар самти ҳамкорҳои байналмилалӣ бештари сиёсатшиносонро ба ташвиш овардааст [54, с. 10].

В.Л. Хмылев қайд менамояд, ки ҳамкориҳои байнидавлатӣ раванди амалӣ намудани қарорҳои сиёсии ба мувофиқарасидае мебошад, ки дар доираи муносибатҳои байнидавлатӣ зоҳир мегардад ва иштирокдорони он бо назардошти манфиатҳои тарафайн барои ба даст овардани фоида саъю талош меварзанд [65, с. 125].

П.А. Цыганков дар осори худ “Назариyaи муносибатҳои байналмилалӣ” қайд менамояд, ҳамкориҳои байнидавлатӣ рафтори бошууруна ва оқилонаи иштирокчиёни низоми муносибатҳои байналмилалӣ ба шумор рафта, ҳимояи манфиатҳои миллии худро бо дарназардошти манфиатҳои дигарон амалӣ менамоянд [66, с. 49].

Ба гурӯҳи сеюм метавон осор ва таҳқиқоти олимони ватанро дар самти ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон, рушди сиёсати хориҷии кишвар ва иштироки Тоҷикистон дар созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ғолибан аз ҷониби олимони ватанӣ таҳлил

баррасӣ шудаанд, метавон дохил намуд. Аз муҳаққиқони муосир дар ин самт А.Н. Муҳаммад [44], М.У. Хидирзода [43], Г.Н Зокиров [24], Т.Назаров [45], С. Ятимов [68], Ш.Ш. Ризоён [52], ва дигарон ба омӯзиши манфиатҳои геополитикии Тоҷикистон, рушди сиёсати хориҷии Тоҷикистон, мустаҳкам намудани мавқеи байналмилалӣ кишвар дар минтақа ва тавсеаи ҳамкориҳои минтақавию байналмилалӣ Тоҷикистон бахшида шудаанд. Масъалаи рушди сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва иштироки давлат дар ҳамкориҳои байналмилалӣ минтақавӣ дар асарҳои гуногуни онҳо таҳлилу баррасӣ гардидаанд.

А. Н. Муҳаммад муҳаққиқ тоҷик дар таҳқиқоти хеш бештар ба масъалаҳои назариявӣ методологии ҳифзи манфиатҳои миллӣ, истиқлолияти сиёсӣ, амнияти миллӣ, ҳувиати миллӣ, муносибатҳои сиёсӣ байналмилалӣ, хавфу хатар ва таҳдидҳои замони муосир ва дигар равандҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ таваҷҷӯҳ намудааст [44].

М.У. Хидирзода А.Н. Муҳаммад ва Х.Қ. Сафарализода дар якҷояги ба масъалаи назариявӣ ва методологии симои дохилии давлат аз истиқлолият ва ваҳдати дохилӣ, идеологияи сиёсӣ, психологияи ҷомеа, масъалаҳои ҳокимияти давлатӣ, таҳкими демократия, ба даст овардани ҳимоя кардани ваҳдати ҷомеа, ривоҷи фаъолияти бунёдкорона, эҳёи маънавӣ ва таъмини ҳуқуқҳои баробари ҳамаи шаҳрвандони дар ҳудуди давлат андешарони намудаанд [43].

Г. Н. Зокиров сиёсатшиноси тоҷик дар таҳқиқоти хеш доир ба масъалаҳои муҳимтарини инкишофи назариявӣ ва методологӣ, падидаю ҳодисаҳо ва тадқиқи амиқи равандҳои мухталифи ҳаёти сиёсӣ, муносибатҳои байналмилалӣ, хавфу хатарҳои муосир, низоми сиёсии олам ва дигар масъалаҳои муҳими геополитикиро дар шароити муосир бо дар назардошти ҳимояи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии

Тоҷикистон таваҷҷуҳ намудааст [24].

Ходими давлатии тоҷик Т. Назаров дар асари худ “Дипломатияи муосири тоҷик” масъалаҳои гуногуни ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар даври соҳибистиқлолӣ мавриди таҳқиқ қарор додааст [45].

С.С Ятимов ходими давлатӣ ва муҳаққиқи тоҷик чунин назар дорад, ки амнияти давлат мафҳуми системавӣ буда, он аз ячейкаи одии давлат оғоз ва дар олитарин муассисаҳои давлатӣ ба тарзи принципиалӣ таҷассум меёбад. Муҳтавои ин масъала дар Қонуни асосии ҳар кишвар сабт гаштааст. Тибқи он дар давлат нафар, муассиса, корхонае вуҷуд надорад, ки амали вай берун аз манфиатҳои таъмини амнияти давлат мавриди назар гирифта шавад [68].

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо ва мавзӯҳои илмӣ. Таҳқиқоти мазкур дар доираи мавзӯи «Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният: ҳолат ва дурнамои инкишоф» дар кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунӣ давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардидааст.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот таҳлилу таҳқиқи ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният мебошад ва муаян намудани дурнамои инкишофи онро дарбар мегирад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои ноил гардидан ба ҳадафи гузошташуда, ҳалли вазифаҳои зерин зарур доништа шудаанд:

– муайян намудани асосҳои назариявӣ методологии ҳамкориҳои байналмилалӣ ҳамчун заминаи ташаккулёбии ҳамкориҳои бисёрҷонибаи давлат ва амнияти минтақавӣ, инчунин нишон додани

хусусиятҳои бевоситаи фаъолияти амалии онҳо дар шароити муосир;

– таҳлили заминаҳои ташаккулёбӣ ва дараҷаҳои амалишавии ҳамкориҳои минтақавии давлат дар шароити муосир;

– таҳқиқи дигаргуншавии вазъи геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ ва нишон додани таъсири он ба сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва амнияти минтақавӣ;

– таҳлили ташаккулёбии ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният;

– муайян намудани дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ.

Объекти таҳқиқоти диссертатсиониро ҳамкориҳои минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният ташкил медиҳад.

Предмети таҳқиқоти диссертатсионӣ, раванди ташаккулёбӣ, хусусиятҳо ва дурнамои ҳамкориҳои амниятии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо акторҳои минтақавӣ ташкил медиҳад.

Фарзияи таҳқиқот. Дар шароити имрӯза нақш ва мавқеи ҳамкориҳои минтақавию байналмилалӣ дар таҳкими сулҳу субот ва амнияти миллию минтақавӣ хеле зиёд гардидааст. Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки аз аҳди қадим то ба имрӯз равандҳои ҳамгироии кишварҳо ва ташаккулёбии иттиҳодияҳои байнидавлатӣ боиси рушди устувори иштирокдорони равандҳои мазкур гардидаанд. Дигаргуниҳои геосиёсӣ ва тағйирёбии тартиботи ҷаҳонӣ дар замони муосир хавфи вайрон шудани равандҳои сиёсӣ гардида истодаанд. Дар чунин вазъият Ҷумҳурии Тоҷикистон дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ бояд мавқеи худро устувор намуда, дар самти ҳимояи манфиатҳои миллий ва таъмини амнияти миллий дар доираи ҳамкориҳои хориҷӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ робитаҳои худро мустаҳкам созад. Дар раванди

тағйирёбии сиёсати ҷаҳонӣ тавонад, ки амнияти худро дар сатҳи зарурӣ ҳифз карда тавонад. Гузашта аз ин, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун давлати соҳибистиклол барои мустаҳкам намудани пояҳои давлатдорӣ дар сиёсати хориҷии худ афзалиятҳо ва механизмҳои созмонҳои байналмилалию минтақавиро дар сатҳи зарурӣ бояд истифода намояд. Тахмин меравад, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон дар соҳаи амният бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва рушди ҳамкориҳои минтақавӣ ва ё ҳифзи суботу амнияти минтақа фарзияест, ки дар амал тадбиқ ёфтани он оромии минтақаро таъмин карда метавонад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти мазкур солҳои 2021-2025 дар кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунӣ давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон гузаронида шудааст. Дар таҳқиқот раванди ташаккулёбии ҳамкориҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният ҳамчун давраи рушди сиёсати хориҷии кишвар ва дурнамои тағйирпазирии ҳамкориҳои байналмилалии давлат интиҳоб гардидааст.

Асосҳои назариявии таҳқиқотро, пеш аз ҳама, сарчашмаҳои илмӣ ва осори олимону донишмандони соҳаи илмҳои сиёсӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ инчунин масъалаҳои амнияти минтақавӣ ташкил менамоянд. Барои асоснок намудани зарурияти ҳамкориҳои байналмилалӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ назарияи ҳамкориҳои байнидавлатӣ истифода бурда шудааст. Дар диссертатсия зимни таҳқиқи ҷанбаҳои назариявӣ методологии мавзӯи концепсияҳои илмӣ дорои хусусияти либералӣ, реалистӣ, модернистӣ, назарияи «иртиботи сиёсӣ», «манфиатҳои миллӣ», «амнияти миллӣ» ва ғайра истифода бурда шудаанд.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Асоси методологии диссертатсияро

усулҳои умумиилмӣ ва методҳои ҷудогонаи илмҳои сиёсӣ ташкил доданд. Дар диссертатсия чунин усулҳои умумиилмӣ истифода шудаанд: таҳлилӣ, таърихӣ, муқоисавӣ, ояндабинӣ ва мушоҳидавӣ, системавӣ, сохторӣ ва функционалӣ. Усулҳои сохторӣ ва муқоисавӣ барои таҳлили хусусиятҳои хоси таҳаввули муносибатҳои байнидавлатии кишвар бо дигар иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ истифода гардиданд. Бо истифода аз усули системавӣ раванди муносибатҳои байналмилалӣ ва минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамкориҳои амниятӣ дар минтақа ва пайвандии ногусастании онҳо баррасӣ гардиданд. Инчунин, ҳангоми гузаронидани таҳқиқот усулҳои сиёсӣ – ҳуқуқӣ, оморӣ ва ниҳодӣ низ истифода бурда шуданд.

Сарчашмаи иттилоотии таҳқиқот. Дар раванди гузаронидани таҳқиқот сарчашмаҳои зиёди иттилоотӣ таҳлил ва истифода бурда шудаанд, ки онҳоро ба гурӯҳҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст.

Ба гурӯҳи якум таҳқиқоти илмӣ асарҳо, паёмҳо ва суҳанрониҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ворид гардидаанд, ки онҳо дар омӯзиш ва пажӯҳиши масъалаи мухталифи ҳамкориҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити муосир мақоми хосаро ишғол намудааст.

Гурӯҳи дуюмро санадҳои меъёрию ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон, санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ, созишномаҳои байнидавлатӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ созмонҳои минтақавию байналмилалӣ, суҳанронии сарварони сиёсӣ истифода бурда шудаанд.

Гурӯҳи сеюм сарчашмаҳои иттилоотии электронӣ ва сомонаҳои расмӣ матбуоти даврии агентҳои иттилоотӣ ташкил медиҳанд. Дар байни онҳо маводи электронии сомонаҳои таҳлилию хабарии

кишварҳои пасошӯравӣ ва монанди инҳо истифода бурда шудаанд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар ҷараёни таҳқиқоти диссертатсионӣ Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон, қонунҳо, фармонҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, қарорҳои Хукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олӣ, аҳдномаҳо, шартномаҳо, санадҳо ва конвенсияҳои байналмилалӣ ва дигар ҳуҷҷатҳои барномавию стратегӣ мавриди истифода қарор гирифтаанд. Дар баробари ин, санадҳои баъзе кишварҳои хориҷӣ оид ба масъалаи таҳқиқшаванда истифода шудаанд. Асоси эмпирикии таҳқиқотро маводи аз ҷониби муаллиф мураттабгашта оид ба ҳамкориҳои минтақавӣ аз ҷумла дар соҳаи амниятӣ, ҳамгироии минтақавию фароминтақавӣ, хусусиятҳои ҷунин ҳамкориҳо ва таъсири он ба робитаҳои ҳамсоякишварон инчунин, дурнамои муносибатҳои минтақавӣ ташкил медиҳанд.

Навгонии илмӣ таҳқиқот. Дар диссертатсия таҳлили мукаммали мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ҳамкориҳои амниятӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ мавриди омӯзиш қарор дода шудааст. Инчунин, дар таҳқиқоти илмӣ таснифоти дурнамои фаъолияти хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи кишварҳои Осиёи Марказӣ пешниҳод карда шудааст. Нуктаҳои муҳимтарини навгонии илмӣ таҳқиқот ҷунин пешниҳод мегарданд:

- асосҳои назариявию методологии таҳқиқи ҳамкориҳои байналмилалии давлатӣ муаян карда шудааст;
- заминаҳои ташаккулёбӣ ва дараҷаҳои амалишавии ҳамкориҳои минтақавии давлат таҳқиқу баррасӣ гардидааст;
- таҳлили ҷадиди тағйирпазирии вазъи геосиёсии минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҳолати амнӣ минтақавӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст;

- ташаккулёбии ҳамкориҳои минтақавии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният асоснок карда шудааст;
- дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ муаян ва баррасӣ гардидааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда:

1. Ҳамкорӣ бо давлатҳо, институтҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ қузъи ҷудонашавандаи раванди ҷаҳонишавӣ ва рушди эволюсионии низоми муосири муносибатҳои байналмилалӣ мебошад. Дар шароити мураккабии афзояндаи таҳдидҳои минтақавӣ зарурати диверсификатсияи механизмҳои ҳамкорӣ байни акторҳои манзараи сиёсӣ ва иқтисодии ҷаҳонӣ ба миён меояд. Заминаҳои таърихӣ ташаккулёбии иттиҳодияҳои байнидавлатӣ гувоҳӣ аз он медиҳанд, ки асоси таъсисёбии созмонҳои минтақавӣ байналмилалӣ ҳамкориҳои дуҷонибаю бисёрҷонибаи давлатҳо ташкил медиҳанд. Зеро ҳимояи манфиатҳои дарозмуддат ва миёнамуҳлат маҳз дар доираи механизмҳои фаъолияти ҳамкориҳои минтақавӣ имконпазир аст. Гузашта аз ин, ҳамкориҳои минтақавӣ Тоҷикистон бо дигар давлатҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи таъмини амният самти муҳимми сиёсати хориҷӣ мебошад. Ин ба давлат имкон медиҳад, ки дар сатҳи минтақавӣ ба низоми ҳамкориҳои дастаҷамъӣ ворид гардад. Ин ҳамкорӣ ба таҳкими мавқеи Тоҷикистон дар доираи муколамаи бисёрҷониба оид ба масъалаҳои амният мусоидат намуда, имконияти иштироки фаъолона дар ташаккули механизмҳои таъмини суботи минтақавиро фароҳам меорад.

2. Равишҳои анъанавӣ таъмини амният, ки ба манфиатҳои миллӣ ва талошҳои ҷудогона асос ёфтаанд, нокифоя мебошанд. Зарурати аз нав такмил, тасаввур кардани концепсияи амният ва гузаштан ба ҳамкориҳои зичтар ва самаранокӣ минтақавӣ ба миён омадааст. Табиати глобалии мушкилоти муосир, аз қабилӣ терроризм, киберҷинояткорӣ

ва тағйирёбии иқлим, ҳалли онҳоро бениҳоят душвор месозад ва муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Ин таҳдидҳо андозаи фаромиллӣ доранд, ки маҳаллисозӣ ва безараргардонии онҳоро дар доираи стратегияҳои амнияти миллӣ мушкил мекунад. Барои ин системаи ҳамоҳангшуда дар сатҳи байналмилалӣ, аз ҷумла мубодилаи иттилоот, банақшагирии муштарак ва амалиёти муштарак зарур аст. Инчунин, вобастагии мутақобилаи давлатҳо дар соҳаҳои иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ манфиатҳои умумиро дар нигоҳ доштани субот ва амният ба вуҷуд меорад. Зеро вайрон кардани вазъи амният дар як кишвар метавонад ба кишварҳои дигар таъсири манфӣ расонад. Аз ин рӯ, аини ҳол, зарурати тағйир додани “Консепсияи амнияти миллӣ” вобаста ба шароити муосир ба миён омадааст.

3. Осиёи Марказӣ, ки дар маркази Авруосиё ҷойгир аст, масири буриши манфиатҳои бисёр давлатҳо ва акторҳои байналмилалӣ мебошад. Аҳамияти геосиёсии он аз захираҳои бойи табиӣ, мавқеи муҳими стратегии ҷуғрофӣ ва таърихи мураккабе, ки муҳити беназири иҷтимоию фарҳангиро ташаккул додааст, муайян карда мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун як қисми таркибии ин минтақа бевосита таъсири равандҳои геополитикии минтақавӣ ва глобалиро эҳсос мекунад, зеро онҳо ба амнияти миллии кишвар таъсири назаррас мерасонад. Омилҳои беруна манфиатҳои қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ (Русия, Чин, ИМА), бозигарони минтақавӣ (Туркия, Эрон), фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ (СММ, САҲА, СҲШ) ва ширкатҳои фаромиллӣ мебошанд. Русия Осиёи Марказиро ҳамчун минтақаи манфиатҳои стратегии худ меҳисобад ва кӯшиш мекунад, ки нуфузи худро дар минтақа тавассути ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсӣ ва иқтисодӣ нигоҳ дорад. Чин бо татбиқи лоиҳаҳои бузурги инфрасохторӣ дар доираи ташаббуси "Як камарбанд - як роҳ" ҳузури иқтисодии худро дар

минтақа тақвият медиҳад. ИМА, ки меҳоҳад ба нуфузи Русия ва Чин муқобилат кунад, манфиатҳои худро дар соҳаи амният ва рушди демократӣ пеш мебарад. Туркия ва Эрон, ки ба наздикии фарҳангӣ ва динӣ таъя мекунанд, инчунин кӯшиш мекунанд, ки нуфузи худро дар Осиёи Марказӣ васеъ кунанд. Аз ин рӯ, барои кишвари мо сиёсати “дарҳои боз” барои ҳамкорӣ хеле муваффақиятнок мебошад.

4. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои минтақавӣ дар таъмини амнияти дастаҷамъӣ раванди бисёрҷанба ва босуръат рушдбанда буда, ба воқеиятҳои геосиёсии Осиёи Марказӣ вобаста мебошад ва ба таҳкими субот, муқовимат ба таҳдидҳои фаромарзӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди устувори мамлакат равона шудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дар ҳавзаи геосиёсии аз ҷиҳати стратегӣ муҳим қарор дорад, бо маҷмуи ҷолишҳои марбут ба таъмини амнияти миллии рӯ ба рӯ мешавад. Дар байни онҳо таҳдидҳои хусусияти террористӣ ва экстремистӣ, инчунин мушкилоти вобаста ба гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир ва ҷинояткориҳои фаромиллӣ ба назар мерасанд. Дар ин замина хавфҳои, ки аз ноустувории сиёсӣ дар давлатҳои ҳамсоя ба вучуд меоянд, аҳамияти махсус пайдо мекунанд. Зеро онҳо барои минтақа омилҳои иловагии ноустуворӣ ба вучуд меоранд. Дар чунин шароити мураккаби геополитикӣ иштироки фаъолонаи Тоҷикистон дар механизмҳои ҳамгироии минтақавӣ, аз қабили Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД) ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СХШ) аҳамияти аввалиндараҷа пайдо мекунад. Ин сохторҳои бисёрҷониба унсурҳои калидии стратегияи амнияти миллии Тоҷикистон буда, ба таҳкими суботи минтақавӣ ва муқовимат ба ҷолишҳои ҷаҳонӣ мусоидат мекунанд.

5. Ҳамкориҳои амниятӣ барои таъмини субот дар Осиёи Марказӣ муҳим аст. Тоҷикистон ҳамкориҳои фаъол ва бисёрҷонибаро бо

давлатҳои минтақа дар заминаи муқовимат ба таҳдидҳои миқёси ҷаҳонӣ, аз ҷумла терроризм, экстремизм, қочоқи маводи мухаддир ва дигар ҷолишҳои фаромиллӣ нишон медиҳад. Таҳкими назорати сарҳадӣ, мубодилаи иттилоот ва гузаронидани машқҳои муштарак ба баланд бардоштани амният дар минтақа мусоидат мекунанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷонибдори тақвияти ҳамоҳангсозии амалҳо дар доираи ташкилотҳои минтақавӣ, аз қабили СҶШ ва СААД барои муқовимат ба мушкилоти умумӣ мебошад. Бо вуҷуди натиҷаҳои мусбати ба даст овардашуда, ҳамкории Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ бо як қатор мушкилоти мураккаб, ки таҳлили муфассал ва равиши ҳамаҷонибаро талаб мекунанд, тавсиф мешавад. Ба ин мушкилот ихтилофоти сарҳадӣ, масъалаҳои истифодаи оқилонаи захираҳои об, инчунин фарқиятҳо дар стратегияи тиҷоратӣ иқтисодӣ дохил мешаванд. Барои ҳалли самараноки ин масъалаҳо нишон додани иродаи сиёсӣ, омодагӣ ба созиш ва рушди муколамаи созанда дар сатҳи байнидавлатӣ зарур аст. Дар оянда, таҳкими ҳамкориҳо дар доираи созмонҳои минтақавӣ, таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои муштарак, инчунин таҳкими эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ байни кишварҳои Осиёи Марказӣ барои рушди устувор ва шукуфоии минтақа заминаи мустаҳкам фароҳам меорад.

Аҳамияти назариявӣ ва амалии натиҷаҳои таҳқиқот дар он аст, ки маводи диссертатсияи мазкур дар доираи фаҳмишҳои илмӣ ҳамкориҳоро мукаммал гардонида, барои таҳқиқоти минбаъда дар ин самт ҳамчун сарчашмаи илмӣ баромад карда метавонад.

Нуктаҳо ва тавсияҳои, ки дар диссертатсия пешбинӣ шудаанд, метавонанд дар таҳияи барномаҳои таълимӣ, стратегия, барнома ва концепсияҳои давлатӣ, ҳуҷҷатҳои байниидоравӣ, дар раванди таълим ва тарбияи ҳуқуқӣ, баланд бардоштани сифати фаҳмиши сиёсӣ ва

маърифати сиёсиву ҳуқуқӣ истифода шаванд.

Нуктаҳои асосӣ ва натиҷаҳои таҳқиқот метавонанд ҳамчун воситаи баланд бардоштани сатҳи шуури сиёсӣ, маърифати ҳуқуқӣ, эътирофи арзишҳои инсонӣ дар татбиқи барномаҳои давлатӣ оид ба ҳифзи манфиатҳои давлатӣ, раванди рушд ва амалигардони он дар Ҷумҳурии Тоҷикистон истифода бурда шаванд. Ҳамзамон, маводи диссертатсия дар таълими фанҳои «Муносибатҳои байналмилалӣ», «Сиёсатшиносӣ», «Идоракунии давлатӣ», «Амнияти миллӣ», «Идораи давлат ва ҳуқуқ», «Менеҷменти сиёсӣ», «Асосҳои сиёсати ҷаҳонӣ» ва монанди инҳо метавонанд истифода бурда шаванд.

Дарачаи эътимоднокии натиҷаҳои таҳқиқоти диссертатсионӣ дар он ифода меёбад, ки хулосаҳои муаллиф дар заминаи таҳлили адабиёти илмӣ ва санадҳои меъёрию ҳуқуқии байналмилалӣ, ҳуҷҷатҳои расмӣ байнидавлатӣ таҳия гардидаанд. Дар диссертатсияи мазкур методҳои илмӣ мувофиқ ба масъалаи омӯзишӣ истифода бурда шудаанд. Хулосаҳои муаллиф дар асоси таҳлилу таҳқиқи паҳлуҳои гуногуни масъалаҳои баррасишаванда таҳия шудаанд.

Мутобиқат диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Таҳқиқоти диссертатсионӣ мазкур ба шиносномаи ихтисоси илмӣ тасдиқнамудаи Комиссияи олии аттестатсионӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон 23.00.04 – Проблемаҳои сиёсии муносибатҳои байналмилалӣ: инкишофи глобалӣ ва минтақавӣ мутобиқат менамояд.

Саҳми шахсии доктарабони дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Дар ҷараёни таҳқиқоти илмӣ муаллифи диссертатсия адабиётҳои илмӣ гуногунро таҳлил намуда, мавқеи Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар раванди ҳамкориҳои амниятӣ бо дигар кишварҳои Осиёи Марказӣ ва дурнамои инкишофи муносибатҳои минтақавиро таҳқиқ намудааст. Инчунин доктарабон хулосаҳои таҳқиқотро таҳия намуда, натиҷаҳои асосии

диссертатсияро дар шакли мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо омода кардааст.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи сиёсатшиносӣ ва робита бо ҷомеаи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон омода гардидааст. Ҳамчунин диссертатсия дар кафедраи номбурда муҳокима гардида, барои ғимоя пешниҳод шудааст. Натиҷаҳои асосии таҳқиқот дар маърузаҳо ва мақолаҳои илмии муаллиф дарҷ гардидаанд.

Интишорот аз рӯйи мавзӯи диссертатсия. Натиҷаҳои асосии диссертатсия ва хулосаҳои таҳқиқот дар 11 мақолаи илмии муаллиф нашр шудаанд, ки аз онҳо 6 мақолаи илмиаш дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таъб расидаанд. Инчунин вобаста ба мавзӯи диссертатсия дар конференсияҳои ҷумҳуриявӣ ва байналмиллалӣ маъруза намудааст.

Сохтор ва ҳаҷми диссертатсия. Диссертатсияи мазкур дар ҳаҷми 200 саҳифа навишта шуда, аз муқаддима, тавсифи умумии таҳқиқот, ду боб, панҷ зербоб, хулоса, рӯйхати адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда иборат мебошад.

БОБИ I. ҲАМКОРИҲОИ МИНТАҚАВӢ ДАР ЗАМОНИ МУОСИР: МАСЪАЛАҲОИ НАЗАРИЯВИЮ МЕТОДОЛИГӢ

1.1. Асосҳои назариявию методологии таҳқиқи ҳамкориҳои

байналмилалӣ давлат

Асосҳои назариявӣ-методологии омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ давлат маҷмӯи концепсияҳо, равишҳо ва усулҳои ба ҳам алоқаманде мебошанд, ки доираи таҳлил ва тафсири ин падидаи мураккаб ва бисёрҷанбаро муайян мекунанд. Дар асоси заминаҳои назариявӣ ҳамкориҳои байналмилалӣ мактабҳо ва парадигмаҳои гуногуни муносибатҳои байналмилалӣ ҷойгиранд. Масалан, равиши реализм, ҳамчун мактаби классикӣ, дар муносибатҳои байналмилалӣ бо таваҷҷӯҳ ба манфиатҳои миллии давлат, қудрат ва амният, ҳамкориро ҳамчун воситаи расидан ба ҳадафҳои худ, ки ба рақобат ва нобоварӣ таъсир мерасонанд, мешуморад. Либерализм, баръакс, вобастагии мутақобилаи далалҳо ва нақши арзишу меъёрҳоро дар ҳамкориҳои байни иштирокчиёни сиёсати ҷаҳонӣ ва ҳалли озоиштаи низоъҳо ҷонибдорӣ менамояд. Конструктивизм бошад, ба ташаккули ҳувиётҳо, маъноҳои умумӣ ва меъёрҳои иҷтимоӣ, ки рафтори давлатҳоро дар арсаи байналмилалӣ ва омодагии онҳоро ба ҳамкорӣ муайян мекунанд, диққат медиҳад.

Аз ҷиҳати методологӣ, омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ истифодаи усулҳои сифатӣ ва миқдориро дар бар мегирад. Усулҳои сифатӣ, аз қабилӣ таҳлили ҳуҷҷатҳо, мусоҳибаҳо бо коршиносон имкон медиҳанд, ки намунаҳои мушаххаси ҳамкорӣ ба таври амиқ таҳқиқ карда шаванд, стратегияҳо ва оқибатҳои онҳо муайян гарданд. Дар усулҳои миқдорӣ, миқёс ва динамикаи ҳамкориҳо арзёбӣ гардида, фарзияҳо ва натиҷаҳои онҳо санҷида мешаванд.

Ҷанбаи муҳимми методология муайян кардани меъёрҳои самаранокии ҳамкориҳои байналмилалӣ мебошад. Самаранокиро тавассути усулҳои расидан ба ҳадафҳои стратегӣ, таҳкими амнияти миллӣ, суботи сиёсӣ, пешбурди принципҳои демократӣ ва дигар ҷанбаҳои калидӣ, ки ба некуаҳволии ҷомеа оварда мерасонад, ба таври объективӣ арзёбӣ кардан мумкин аст. Ин равиш имкон медиҳад, ки самаранокии равандҳо ва системаҳои гуногунро ба таври мукамал таҳлил карда, фаъолияти ҳамоҳангӣ ва рушди устувори онҳоро таъмин намояд. Дар ин ҳолат бояд ҳадафҳои гуногун, манфиатҳои гуногун иштирокчиён ва оқибатҳои дарозмуддати ҳамкорӣ ба назар гирифта шаванд.

Ҳамин тариқ, муносибати назариявӣ-методологӣ ба таҳқиқи ҳамкориҳои байналмилалии давлатӣ бояд ба парадигмаи интегратсионӣ асос ёбад. Зеро он омезиши бисёрсоҳавии концепсияҳои гуногун назариявӣ ва василаҳои методологиро дар бар мегирад. Дар доираи ин равиш бояд ҷаҳорҷӯбаи концептуалии илми сиёсӣ, ҷомеашиносӣ, иқтисод, ҳуқуқ ва муносибатҳои байналмилалӣ ба назар гирифта шаванд ва маҷмӯи усулҳои миқдорӣ ва сифатии таҳқиқот татбиқ карда шаванд. Меъёрҳои арзёбии самаранокии ҳамкориҳои байналмилалӣ бояд ба таври возеҳ муайян ва тасдиқ карда шаванд. Меъёрҳои мазкур истифодаи нишондиҳандаҳои аз ҷиҳати методологӣ асоснокро дар бар мегирад, ки дараҷаи расидан ба ҳадафҳо ва вазифаҳои гузошташударо инъикос мекунанд. Ин ба фаҳмиши объективӣ ва мукамал дар бораи муносибатҳои байналмилалӣ оварда мерасонад.

Дар замони муосир - дар давраи босуръат пеш рафтани ҷаҳиши илмӣю техникаӣ мавҷуд набудани ҳамкориҳо байни давлатҳои алоҳида ғайриимкон аст. Муносибати давлатҳо ҳам тавассути равобонии сиёсӣ ва ҳам иқтисодӣ сурат мегирад. Дар замони муосир маҳз ба роҳ мондани

сиёсати хориҷӣ ҳамкориҳои байни давлатҳо ва созмонҳои байналмилалро амалӣ менамояд. Созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ ҳамчун заминаи муколамаи давлатҳо баромад намуда, дар ҳалли масъалаҳои гуногун шароит фароҳам меоранд. Ҳамин тариқ, сиёсати хориҷӣ воситаи ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ мегардад. Зеро намоёндаи мактаби институтсионализми либералӣ Роберт Кеохейн зикр менамояд, ки агар институтҳои устувор ва меъёрҳои равшан вуҷуд дошта бошанд, ҳатто дар шароити анархӣ имкони ҳамкории байни иштирокчиёни сиёсӣ имконпазир аст [32, с.5]. Дар ин замина, агарчи байни давлатҳои минтақаи Осиёи Марказӣ баҳсҳо вуҷуд дошта бошанд ҳам, вале механизмҳои муштарак метавонад раванди ҳамгироии минтақавиро таъмин намояд. Чунин механизмҳо метавонад комиссияҳои байниҳукуматӣ, созишномаҳои чандтарафа ё ин ки муносибатҳо дар заминаи ташкилотҳои минтақавӣ байналмилалӣ бошад.

Ташкилотҳои байналмилалӣ, дар навбати худ, барои татбиқи вазифаҳои сиёсати хориҷии давлатҳо муҳити мусоид фароҳам меоранд. Онҳо стандартҳо, меъёрҳо ва қоидаҳоро таҳия мекунанд, ки ҷанбаҳои гуногуни муносибатҳои байналмилалиро аз тиҷорат ва сармоягузорӣ то ҳуқуқи инсон ва кӯмаки башардӯстона танзим мекунанд. Иштирок дар ин созмонҳо ба кишварҳо имкон медиҳад, ки ба ташаккули рӯзномаи ҷаҳонӣ таъсир расонанд ва манфиатҳои миллии худро дар доираи механизмҳои бисёрҷониба ҳимоя созанд.

Гузашта аз ин, ҳамкории давлатҳо бо созмонҳои байналмилалӣ ба таҳкими эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ байни онҳо мусоидат мекунад. Воҳуриҳои мунтазам, машваратҳо ва лоиҳаҳои муштарак ба кишварҳо имкон медиҳанд, ки таҷрибаи худро мубодила кунанд, манфиатҳои умумиро муайян кунанд ва ихтилофоти пайдошударо ба таври

мусолиҳатомез ҳал намоянд. Ин махсусан дар шароити вобастагии афзоянда ва ҷаҳонишавӣ муҳим аст, ки дар он мушкилоте, ки дар назди як давлат қарор доранд, метавонанд зуд ба дигарон паҳн шаванд. Чуноне ки муҳақиқи амрикоӣ Г. Киссинҷер қайд менамояд: «Дар замони гузашта тартиботи муайяне дар ҷаҳон вуҷуд надошт, ки муносибатҳои байни акторҳои байналмилалиро мисли ҳозира ба танзим дарорад. Сиёсати муосири ҷаҳонӣ, ки ҳоло мо шоҳиди он ҳастем, қариб чорсад сол пеш дар минтақаи Вестфалияи Олмон бо иштироки чанд давлатҳои ғарб амалӣ гардидааст» [31, с.117]. Дар воқеъ бояд пазируфт намуд, ки Сулҳи Вестфалия дар таърихи ҷаҳон гардиши кулиеро ба миён овард, зеро он оддӣ ва ҳамарофарогиранда буд. Масъалаи муҳиме, ки дар он дарҷ гардида буд ва то ин замон чунин масъалагузорӣ дар таърих мушоҳида намешуд, ин даҳлат накардани давлатҳои мустақил ба корҳои якдигар мебошад. Имрӯзҳо сиёсати ҷаҳонӣ дар ҳоли тағйирёбӣ қарор дошта, бояд тарзи муносибати хос дар ин самт равона гардад.

Раванди ташаккулёбии тартиботи нави ҷаҳонӣ хеле таҳкимбахш мебошад, ки давлатҳои муосирро ба равандҳои глобалӣ ҷалб мекунад. Ин тартиботи ҷаҳонии ташаккулёбанда, ки як падидаи мураккаб ва гуногунҷанба аст, сохторҳои муқарраршудаи геополитикиро зери шубҳа мегузорад ва дарҳоро ба имкониятҳои беназири ҳамкорӣ ва рушд боз мекунад. Муносибати байни иқтисодиёт, ҷараёнҳои иттилоотӣ, мубодилаи фарҳангӣ ҳамаи ин ба як шабакаи ягона, ки сайёро фаро мегирад ва аз нав тасаввур кардани равишҳои анъанавии идоракунӣ ва ҳамкориҳои байни давлатҳоро талаб мекунад, пайваست мешавад. Аммо, дар якҷоягӣ бо дурнамои некбинонаи ҷаҳонишавӣ, хатарҳо ва ихтилофоти нав ба миён меоянд. Рақобати афзоянда барои захираҳо, афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ, таҳдиди терроризми

байналмилалӣ ва киберҷинояткорӣ ҳама аз ҷомеаи ҷаҳонӣ талаб мекунанд, ки талошҳоро муттаҳид кунанд ва механизмҳои муассири пешгирӣ ва ҳалли муноқишаҳоро таҳия созанд.

Давлатҳо механизмҳои бисёрҷонибаи ҳамкориҳо ҳамчун воситаи самараноки ҳимояи манфиатҳои миллии худ фаъолона истифода мебаранд, ки ин самаранокии ин механизмҳоро хеле баланд мебардорад. Дар шароити афзоиши ҷаҳонишавӣ, ки ҷанбаи калидии он тақвияти вобастагии иқтисодӣ мебошад, ҳамкориҳои бисёрҷониба махсусан муҳим мегардад. Ҳамкориҳои бисёрҷониба на танҳо воситаи афзалиятнок, балки аксар вақт воситаи зарурии сиёсати хориҷии давлатҳо ба шумор меравад. Он имкон медиҳад, ки бори масъулият ва хароҷот дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ тақсим карда шавад, дар ҳоле ки дастрасии васеътар ба захираҳои моддию маънавӣ таъмин гардад.

Дар даврони афзоиши робита ва вобастагии мутақобила, заминаи ҳамкориҳои бисёрҷониба ба фазои мусоиди муколама ва ҳамоҳангсозии амалҳо байни давлатҳо табдил меёбанд. Онҳо воситаҳои таъмин мекунанд, ки барои ҳалли низоъҳо ва таҳияи созишномаҳои ҳамаҷониба барои муқовимат ба мушкилоти глобалӣ, аз қабили тағйирёбии иқлим, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, равандҳои муҳоҷират ва таҳдидҳои киберӣ заруранд. Институтҳои бисёрҷониба инчунин дар нигоҳ доштани сулҳ ва амният, пешгирии низоъҳо ва расонидани кӯмаки башардӯстона нақши муҳим доранд. Аммо, самаранокии ҳамкориҳои бисёрҷониба аз як қатор омилҳо вобаста аст, аз ҷумла омодагии давлатҳо ба созиш, риояи ўҳдадорӣҳои қабулкардаи онҳо ва шаффофияти фаъолияти ташкилотҳои бисёрҷониба. Инчунин муҳим аст, ки манфиатҳои ҳамаи иштирокчиён, бахусус кишварҳои рӯ ба тараққӣ ба назар гирифта шаванд ва тақсимои одилонаи манфиатҳо ва бори масъулият таъмин карда шавад.

Дар робита ба ин, такмили механизмҳои ҳамкории бисёрҷониба, баланд бардоштани самаранокии онҳо ва мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбанда вазифаҳои муҳимми ҷомеаи байналмилалӣ мебошанд. Муассисаҳои мавҷударо тақвият додан ва муассисаҳои навро эҷод кардан лозим аст, ки метавонанд ба таҳдиду хатарҳои пайдошуда зуд вокуниш нишон диҳанд. Танҳо бо кӯшиши муштарак метавон рушди устувор, сулҳ ва шукуфоиро барои ҳама таъмин кард.

Мутобиқшавӣ ба иқтисоди ҷаҳонӣ тавассути форматҳои бисёрҷониба аз давлатҳо талаб мекунад, ки дар ташаккули қоидаҳои глобалӣ, ҳимояи манфиатҳои иқтисодии худ ва истифодаи имкониятҳо барои ҷалби сармоягузори ва технология ғаёлона иштирок кунанд. Инчунин рушди равандҳои ҳамгироии минтақавӣ ва таҳкими робитаҳои иқтисодӣ бо дигар кишварҳо муҳим аст. Дар ниҳояти кор, мутобиқшавии бомуваффақият ба иқтисоди ҷаҳонӣ аз қобилияти давлатҳо барои дарёфти тавозун байни манфиатҳои миллӣ ва зарурати ҳамкории байналмилалӣ вобаста аст.

Ба даст овардани чунин шароит бо дастгирии ҳамаҷониба ва ҳамкории устувори давлатҳои хурду калон имконпазир гардид. Дар натиҷаи муколамаи байналмилалӣ оид ба қабули меъёрҳо ва стандартҳои ягона, ки ба беҳтар гардонидани муносибатҳои сиёсӣ, тиҷоратӣ ва иқтисодӣ равона шудаанд, ба мувофиқа расиданд. Ба рафъи монеаҳо ва номутаносибиҳои институтсионалӣ, ки қаблан равандҳои ҳамгироиро хеле душвор мекарданд ва ба рушди пайвастаи ҳамкорӣ монеъ мешуданд, диққати махсус дода мешуд. Барои мустаҳкам намудани ақидаҳои ҳосилшуда қарор қабул карда шуд, ки ташкилотҳои байналмилалӣ таъсис дода шаванд ва онҳо тавонанд аз номи давлатҳо дар доираи ваколатҳои худ иҷрои беғаразонаи муносибатҳои худӣ онҳоро таъмин намояд.

Бояд гуфт, ки мафҳуми ҳамкорӣ дар луғату фарҳангномаҳо ва назариёти илмӣ мавриди омӯзиш ва шарҳу тафсири ҳамаҷониба қарор дода шудааст. Ин тафсирот вобаста ба соҳаи таҳқиқшавандаи илмӣ ва мавзӯоти илмӣ, яъне навъҳои гуногуни ҳамкорӣ ба таври гуногун баррасӣ гардида, аз махсусиятҳои соҳаҳои алоҳидаи донишҳои илмӣ, навъи ҳамкорӣ (минтақавӣ, байнидавлатӣ, байналмиллалӣ) ва субъектони ҳамкорӣ вобаста мебошад.

Ба андешаи баъзе муҳаққиқон дар баръакси рақобат, ҳамкорӣ ба мафҳумҳои шарикӣ, ҳамгирӣ ва ҳамоҳангсозӣ бисёр наздикӣ дорад. Ҳамкорӣ метавонад ихтиёрӣ ё маҷбурӣ, бевосита ва ё бавосита, расмӣ ва ё ғайрирасмӣ, воқеӣ ва ё тахайюлӣ бошад, вале дар ҳама ҳолат дар ҳамкорӣ мутаҳидии кӯшишҳо барои ноилшавӣ ба мақсади мушаххасе, ки аз он ҳамаи иштирокчиён манфиатдоранд, мушоҳида мешавад. Яъне, новобаста ба навъҳо ва гуногуншаклии худ, унсури муҳимму зарурии ҳамкорӣ ин расидан ба мақсадест, ки аз он тамоми иштирокдорони он манфиатдорад. Аз ин хотир доираи мавҷудияти ҳамкорӣ номаҳдуд буда, онро метавон ҳам миёни чанд гурӯҳи хурди иҷтимоӣ ва ҳам миёни давлат ва ташкилоти ҷаҳонӣ мушоҳида намуд.

Мувофиқи Энциклопедияи байналмиллалӣ илмҳои иҷтимоӣ ҳамкориро метавон чунин тариф дод: «ҳамкорӣ ин рафтори якҷоя ва ё коллективона барои расидан ба мақсадест, ки дар он манфиати умумӣ ва ё умед барои манфиати умум вучуд дорад» [149].

Дар луғати тафсирии С. И. Ожегов мафҳуми “ҳамкорӣ кардан” ба маънои якҷоя амал кардан, иштирок кардан дар кори умумӣ шарҳ дода шудааст. Дар Фарҳанги забони тоҷикӣ вожаи “ҳамкорӣ” ба маънии “кор ва фаъолияти якҷоя, дастгирии кори якдигар” омадааст [62].

Дар адабиёти илмӣ гуфта мешавад, ки одатан ҳамкорӣ ҳангоме ба вучуд меояд, ки: «акторон рафтори худро ба афзалияти воқеӣ ва ё

эҳтимолии дигарон мувофиқ намоянд» [151]. Аз ин рӯ барои ба вучуд омадани ҳамкории ду ва ё зиёда акторон дар муносибатҳои байналмиллалӣ низ заминаҳо ва ҳолатҳои муайяне заруранд. Муттафакирони соҳа ҳамкории байналмиллалӣ давлатро гуногун шарҳ додаанд, зеро ҳар як равишҳои назариявӣ ба арзишҳо ва сохтори низоми муносибатҳои байналмиллалӣ назари худро доранд. Реализм, ки намояндагони барҷастаи он Ханс Маргентау ва Кеннет Уолз мебошанд, ҳамкории давлатҳоро танҳо замоне имконпазир медонанд, ки ҳифзи манфиатҳои милли ва тавозуни қудрат ба инобат гирифта шавад [39, с.176]. Намояндаи институтсионализми либералӣ – Роберт Кеохейн бошад, мегуяд ҳамкориҳои байнидавлати ҳатто дар ҳолати набудани ҳокимияти марказӣ метавонад имконпазир бошад. Дар инҷо танҳо мавқеи институтҳои байналмиллалӣ ва ташкилотҳои минтақавӣ нақши мубрам мебозанд [32, с.11].

М.А. Мунтян, доктори илмҳои таърих, бар ин назар аст, ки: «ҳамкории байналмиллалӣ раванди ҳамкории ду ва ё зиёда акторонро фаро мегирад, ки дар он истифодаи қудрати аслиҳавӣ сарфи назар гардида, кӯшиши мутақобилаи тарафҳо барои ҷустуҷӯи роҳу имкониятҳои амалисозии манфиатҳои умумӣ нақши ҳалкунанда дорад. Ҳамкорӣ ин ҳолате нест, ки низоъ комилан сарфи назар мешавад, балки ҳалосӣ аз шаклу намудҳои канора ва буҳронии низоъ мебошад» [33, с.176]. Яъне, ба андешаи муҳаққиқи мазкур ҳамкорӣ наметавонад ба таври пурра низои мавҷударо миёни акторони байналмиллалӣ аз байн барад, балки он барои пешгирии ҳолатҳои иртиқӣ ва канораи низоъ хизмат мекунад. Дар заминаи гуфтаҳои муҳаққиқ бояд зикр намуд, ки дилхоҳ низоъ дар заминаи ихтилоф ва зиддиятҳои муайян ба миён омада, низоъ ҳолати шиддатнокии ҳамин зиддиятҳо мебошад ва ҳалли низоъ ҳанӯз маънии аз миён рафтани зиддияти тарафҳоро надорад,

ҳарчанд ки аз байн рафтани зиддият ва ихтилофи низоъангезе, ки сабаби бавучудоии ҳамин низоъ гардидааст, ба таври худкор низоъро низ аз байн мебарад. Ҳамин тариқ, ҳамкориҳои тарафҳо ё барои паст кардани дараҷаи шиддати низоъ ва бо ин дарёфт намудани роҳи василаҳои беҳтари ҳимояи манфиати тарафҳо хизмат мекунад. Ҳамзамон бояд гуфт, ки заминаи асосии бавучудорандаи ҳамкорӣ миёни субъектҳои мазкур чун ҳамешагӣ манфиати тарафҳо мебошад, яъне ҳар ду тараф аз ин “ҳамкорӣ” нисбат ба ҳолати низои тарафҳо, ки дилхоҳ ҳамкориро истисно мекунад, бештар манфиатдоранд.

Асоси ҳамкориҳои байнидавлатӣ вобастагии мутақобилаи давлатҳо, дарки мушкилот ва таҳдидҳои умумӣ, инчунин хоҳиши ба даст овардани натиҷаҳои мутақобилан судманд мебошад. Ҳамкориҳои байналмилалӣ, ки як падидаи гуногунҷабҳа аст, метавонад дар шаклҳои гуногун, аз ҷумла мубодилаи иттилоот, ҳамоҳангсозии амалҳо, татбиқи лоиҳаҳои муштарак ва таъсиси созмонҳои байналмилалӣ зоҳир шавад. Ҳамкориҳои муассир байни иштирокчиёни ин раванд мавҷудияти як қатор омилҳои муҳимро дар бар мегирад, ки онҳоро метавон сатҳи баланди эътимод, омодагӣ ба созиш ва риояи қатъии ўҳдадорӣҳои қабулшуда ном бурд. Чунин омилҳо ҷузъҳои асосӣ ва ҷудоношудани ҳамкориҳои ба манфиат дар сатҳи ҷаҳонӣ мебошанд, ки ба ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ ва таҳкими тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ мусоидат меkunанд. Аммо ба андешаи олими рус П.А. Сиганков: «ҳамкориҳои байнидавлатӣ раванди муносибатҳои ҳамоҳанг нест. Рақобат, фарқиятҳо дар системаҳо ва арзишҳои сиёсӣ ва кинаҳои таърихӣ метавонанд барои расидан ба созиш монеаҳо эҷод кунанд. Ҳар як давлат, ки манфиатҳои миллии худро пайгирӣ мекунад, метавонад ба ҳукмронӣ ё ба даст овардани манфиатҳои як тарафа талош кунад, ки ин ногузир ба низоъ ва ташаннуҷ оварда мерасонад» [67, с.49].

Аз ин рӯ, нигоҳ доштани субот ва самаранокии ҳамкориҳои байнидавлатӣ талошҳои доимиро барои таҳкими институтҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, рушди механизмҳои ҳалли баҳсҳо ва ташкили заминаҳо барои муколама ва гуфтушунид талаб мекунад. Ташкилотҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ СММ, СҶТ ва дигарон, ки чаҳорчӯбаи ҳамкориҳои давлатҳоро таъмин мекунанд ва ба ҳадафҳои умумӣ мусоидат мекунанд, нақши муҳим доранд. Дар ҳаҷони муосир, ки бо ҳаҷонишавӣ ва ҳамбастагӣ хос аст, ҳамкориҳои байнидавлатӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ҳалли мушкилоти глобалӣ, аз қабилӣ тағйирёбии иқлим, паҳншавии пандемия, мубориза бо терроризм ва камбизоатӣ талошҳои ҳамоҳангшудаи ҳамаи давлатҳоро талаб мекунад. Нодида гирифтани зарурати ҳамкорӣ метавонад ба тамоми инсоният таъсири ҷиддӣ расонад.

Ҳамин тариқ, ҳамкориҳои давлатҳо як раванди мураккаб ва гуногунҷабҳа мебошад, ки на танҳо манфиатҳои миллии давлатҳо ба инобат гирифта шавад, балки омодагии созиш ва амали муштаракро барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ ва амалӣ намудани суботи байналмилалӣ тақозо намоянд.

Ҳавасмандии ҳамкорӣ, сарфи назар аз монеаҳои эҳтимолӣ, бо хоҳишҳои давлатҳо дар заминаи ҳалли проблемаҳои ҳаҷонӣ, ба монанди масъалаи гармшавии саёра ва ивазшавии иқлим, муқовимат ба гуруҳҳои экстемистиву террористӣ, ҳавфҳои экологӣ ва ҳал намудани бухронҳои молиявӣ вобастагии зич дорад. Ин мушкилот равиши ҳамаҷониба ва ҳамоҳангсозии кӯшишҳоро дар сатҳи байналмилалӣ талаб мекунад. Ҳеҷ як давлат, ҳатто давлати пурқудраттарин, қодир нест, ки ба ин мушкилот танҳо ба таври муассир муқобилат кунад. Ҳамкорӣ барои таъмини амният ва суботи умумӣ зарур мегардад. Ҷанбаи муҳими ҳамкориҳои давлатҳо, ин мавҷудияти заминаи умумии

меъёрӣ мебошад, ки қоидаҳои рафтор ва ҳамкориҳои байни онҳоро муайян мекунад. Қонунҳои байналмилалӣ, шартномаҳо ва конвенсияҳо барои пешгӯишаванда будани вазъ ва субот дар муносибатҳои байналмилалӣ асос меёбанд. Аммо, самаранокии ин меъёрҳо аз риояи онҳо ва омодагии давлатҳо ба созиш вобаста аст [72].

Шаклҳои ҳамкориҳои байнидавлатӣ гуногунанд ва доираи васеи соҳаҳоро фаро мегиранд. Ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои гуногун як падидаи мураккаб буда, ҷанбаҳои зиёдеро дар бар мегирад. Он тавассути механизмҳои ҳамкорӣ дар доираи созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди Созмони Милали Муттаҳид (СММ), ки ҳамчун замина барои ҳамоҳангсозии амалҳои давлатҳо ва ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ хизмат мекунанд, амалӣ карда мешавад. Ҳамкориҳои иқтисодӣ тавассути созишномаҳои тиҷоратӣ ва минтақаҳои савдои озод амалӣ карда мешавад. Чунин ҳамкориҳо ба рушди тиҷорат, сармоягузорӣ ва рушди иқтисодӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ мусоидат мекунад. Шакли дигари ҳамкориҳои давлатҳо, ин ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсӣ мебошад, ки дар доираи иттифоқҳои мудофиавӣ, ба монанди НАТО, ки дар он давлатҳо кӯшишҳои худро дар соҳаи амният ва мудофия ҳамоҳанг мекунанд, амалӣ карда мешавад. Ҳамкориҳои фарҳангӣ ва гуманитарӣ тавассути барномаҳои таълимӣ ва илмӣ амалӣ карда мешавад, ки ба табодули дониш, таҷриба ва арзишҳои фарҳангӣ мусоидат мекунанд ва инчунин ба ҳалли мушкилоти иҷтимоӣ ва гуманитарӣ дар сатҳи байналмилалӣ мусоидат мекунанд.

Ҳамкориҳои бомуваффақияти байнидавлатӣ мавҷудияти эътимоди тарафайн, омодагӣ ба муколама ва созиш, инчунин эҳтиром ба соҳибхитиерӣ ва манфиатҳои дигар давлатҳоро дар бар мегирад. Омили муҳим инчунин мавҷудияти арзишҳо ва ҳадафҳои муштарак мебошад, ки давлатҳоро муттаҳид мекунанд ва барои ҳамкориҳои дарозмуддат ва

устувор замина фароҳам меоранд. Дар ниҳояти кор, ҳамкориҳои байнидавлатӣ як раванди мураккаб ва бисёрҷанба буда, саъйи доимӣ ва мутобиқшавӣ ба шароити тағйирёбандаро талаб мекунад. Дар ин замина ҳамкориҳои байнидавлатиро дар доираи назарияҳои гуногуни мактабҳои илмӣ васеътар дида баромадан муҳим мегардад.

Ба андешаи реалистон тартиботи мавҷудаи системаи муносибатҳои байналхалқӣ раванди муборизаҳои байнидавлатие мебошад, ки дар шароити беҳокимиятӣ сурат мегирад. Анархия дар ин замина маънои набудани ҳокимияти марказиро дорад, ки қодир аст риояи қоидаҳо ва қонунҳоро барои ҳамаи давлатҳо таъмин кунад. Дар ҳолати мазкур, ҳар давлати алоҳида маҷбур мешавад, ки барои таъмини суботи дохилиаш ва “зинда” мондани асосҳояш ба неру ва захираҳои худ такя намояд. Ин боиси рақобати доимӣ, инчунин рақобат байни давлатҳое мегардад, ки меҳоянд қудрат ва нуфузи худро афзоиш диҳанд. Реалистҳо чунин мешуморанд, ки: «давлатҳо акторҳои оқилонаанд, меҳоянд қудрат ва амнияти худро ба ҳадди аксар расонанд. Онҳо аз рӯйи манфиатҳои миллии худ амал мекунанд ва омодаанд, ки ҳама гуна воситаҳоро барои ноил шудан ба онҳо, аз ҷумла қувва ва фиребро истифода баранд. Ахлоқ ва ҳуқуқи байналмилалӣ дар рафтори онҳо нақши ночиздоранд, зеро онҳо ҳамчун воситаҳои ҳисобида мешаванд, ки вобаста ба вазъият метавонанд истифода шаванд ё нодида гирифта шаванд» [79].

Мафҳуми марказии назарияи реалистӣ тавозуни қувваҳо мебошад. Давлатҳо кӯшиш мекунанд, ки тавозуни қувваҳоро дар система нигоҳдоранд, то ҳеҷ як давлат ба дигарон бартарӣ надиҳад. Ин тавассути ташкили иттифокҳо, мусобиқаи силоҳ ва дигар тадбирҳо барои боздоштани таҷовузкорони эҳтимоли ба даст оварда мешавад.

Аммо тавозуни қувваҳо ноустувор аст ва он бо сабаби афзоиш ё коҳиши қудрати давлатҳои алоҳида доимо тағйир меёбад.

Парадигмаи реалистӣ дар муносибатҳои байналмилалӣ аз якчанд шартҳои асосӣ бармеояд. Аввалан, давлат ҳамчун як актори оқилона ба назар мерасад, ки меҳодад қудрат ва амнияти худро дар системаи анархии байналмилалӣ ба ҳадди аксар расонад. Набудани ҳокимияти марказӣ, ки қодир аст муносибатҳои байни давлатҳоро самаранок танзим кунад, вазъияти рақобати доимӣ ва нобоварию ба вучуд меорад. Дуюм, реалистон ба манфиатҳои миллий ҳамчун омили муайянкунандаи сиёсати хориҷӣ диққат медиҳанд. Ин манфиатҳо аксар вақт дар робита бо қудрат, амният ва шукуфоии иқтисодӣ шарҳ дода мешаванд. Вақте ки суҳан дар бораи зинда мондан ва мустаҳкам кардани давлат дар муҳити рақобатпазир меравад, мулоҳизаҳои ахлоқӣ ва алтруизм ба қафо меафтанд.

Сеюм, реалистон чунин мешуморанд, ки муносибан нигоҳ доштани қувваҳо механизми асосии субот ва амният дар системаи байналхалқӣ мебошад. Давлатҳо кӯшиш мекунанд, ки иттифоқҳо ва эътилофҳоро барои муқобила бо бартарияти як ё якчанд актор таъсис диҳанд. Ин тавозуни қувваҳо гегемонияро пешгирӣ мекунад ва ба суботи нисбӣ мусоидат менамояд, гарчанде ки муноқишаҳо истисно намекунад.

Мунаққидони реализм ба маҳдудияти он дар шарҳи падидаҳои ҳамкорӣ ва ҳамгирӣ дар ҷаҳони муосир ишора мекунанд. Онҳо мегӯянд, ки парадигмаи реалистӣ нақши институтҳо, меъёрҳо ва арзишҳои байналмилалӣ дар ташаккули рафтори давлатҳо нодида мегирад. Ғайр аз он, реализмро аксар вақт ба пессимизм ва майли сафед кардани сиёсати ҳашмгини хориҷӣ айбдор мекунанд. Сарфи назар аз танқидҳои мавҷуда, реализм парадигмаи таъсирбахш дар омӯзиши

муносибатҳои байналмилалӣ боқӣ монда, воситаҳои арзишмандро барои таҳлили рафтори давлатҳо дар шароити бетартибӣ ва рақобат пешниҳод мекунад. Он аҳамияти қудрат, амният ва манфиатҳои миллиро дар ташаккули сиёсати хориҷӣ хотиррасон мекунад ва аз хушбинии аз ҳад зиёд дар бораи имкониятҳои ҳамкории байналмилалӣ хушдор медиҳад.

Неореалистон, дар муқоиса бо реалистони классикӣ, сохтори системаи байналмилалиро ҳамчун омили муайянкунандаи рафтори давлатҳо меҳисобанд. Ин сохтор, ки бо анархия ва тақсимои қувва тавсиф мешавад, давлатҳоро водор мекунад, ки барои зинда мондан ва шукуфои ҳамкорӣ кунанд. Давлатҳои заиф, ки барои таъмини мустақилонаи амният захираҳои кофӣ надоранд, дар ҳамкорӣ воситаи тақвияти мавқеи худ ва боздоштани ғайбӣ қавитарро мебинанд. Аммо, тафсири неореалистии ҳамкорӣ мавҷудияти онро дар байни давлатҳои қавӣ истисно намекунад. Гарчанде ки онҳо барои мустақилона амал кардан имкониятҳои кофӣ доранд, ҳамкорӣ метавонад барои онҳо дар самти баланд бардоштани самаранокӣ, тақсими бори гарон ва ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ муфид бошад. Аз ҷумла, ташкили иттифоқҳо ва блокҳо ба абарқудратҳо имкон медиҳад, ки нуфузи худро васеъ кунанд, қаламравҳоро назорат кунанд ва ба рақибони эҳтимоли муқобилат намоянд.

Дар доираи муносибати неореалистӣ, ҳамкории байнидавлатӣ ҳамчун воситаи мувозинати қувваҳо баррасӣ карда мешавад. Давлатҳо барои муқовимат ба актори бартаридошта ё гурӯҳи актороне, ки ба гегемония майл доранд, муттаҳид мешаванд. Чунин ҳамкорӣ метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад, аз иттифоқҳои низомӣ то созишномаҳои иқтисодӣ то иттифоқҳои сиёсӣ. Мақсади асосӣ нигоҳ доштани мувозинати қувваҳо дар системаи байналмилалӣ ва пешгирии

таъсиси ҷаҳони якҷутбӣ мебошад. Ҳамин тариқ, неореалистҳо имкониятҳо ва зарурати ҳамкориҳои байнидавлатиро рад намеkunанд. Аммо, онҳо онро пеш аз ҳама ҳамчун воситаи таъмини амният ва нигоҳ доштани тавозуни қувваҳо дар шароити низоми байналмилалӣи анархистӣ тафсир мекунанд. Ҳамкорӣ ҳамчун интиҳоби прагматикӣ, ки аз сохтори система ва хоҳиши давлатҳо барои зинда мондан ва шукуфои вобаста аст, баррасӣ карда мешавад.

Назарияи либералии муносибатҳои байналмилалӣ аҳамияти ҳамкорӣ, демократия ва вобастагии иқтисодиро ҳамчун омилҳое, ки ба сулҳ ва субот мусоидат мекунанд, таъкид мекунанд. Дар муқоиса бо парадигмаи реалистӣ, ки диққати худро ба рақобати қудрати сиёсӣ ва мубориза барои зинда мондан дар шароити низоми байналмилалӣи анархистӣ равона мекунанд, либерализм имконияти ба даст овардани натиҷаҳои мутақобилан судмандро тавассути институтсионализатсияи муносибатҳои байналмилалӣ пешниҳод мекунанд. Либералҳо изҳор мекунанд, ки давлатҳо метавонанд тавассути таъсис ва фаъолияти институтҳо, меъёрҳо ва қоидаҳое, ки рафтори онҳоро дар асоси байналмилалӣ танзим мекунанд, самаранок ҳамкорӣ кунанд.

Дар ин замина, созмонҳои байналмилалӣ, ки ҳамчун фазои гуфтушунӣ ва ҳамоҳангсозӣ баррасӣ мешаванд, нақши калидӣ доранд. Либералҳо таъкид мекунанд, ки ин механизмҳои институтсионалӣ ба ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, аз қабилӣ тағйирёбии иқлим, паҳншавии бемориҳои сироятӣ, бӯҳронҳои иқтисодӣ ва фалокатҳои башардӯстона мусоидат мекунанд. Аз нуқтаи назари назарияи либералӣ, созмонҳои байналмилалӣ вазифаи эҷоди эътимоди байни давлатҳоро иҷро мекунанд, ки ин эътимодияти низоъро коҳиш медиҳад. Онҳо воситаҳои муассирро барои ҳалли озоиштаи баҳсҳо, инчунин механизмҳои назорати риояи ўҳдадорӣҳои байналмилалӣ таъмин мекунанд, ки ба

ташаккули муҳити устувор ва пешгӯишавандаи байналмилалӣ мусоидат мекунанд.

Унсури муҳимми назарияи либералӣ инчунин концепсияи ҷаҳони демократӣ мебошад. Вай мегӯяд, ки давлатҳои демократӣ нисбат ба демократия, режимҳои ғайридемократӣ бо ҳамдигар камтар ҷанг мекунанд. Ин аз он сабаб аст, ки давлатҳои демократӣ равандҳои шаффофтар ва масъулиятноки сиёсӣ доранд, ки имконияти қабули қарорҳои беихтиёрона ва хашмгинро маҳдуд мекунанд. Ғайр аз ин, демократияҳо одатан арзишҳо ва манфиатҳои муштарак доранд, ки ҳамкориро осон мекунанд ва муноқишаҳоро пешгирӣ менамоянд. Вобастагии иқтисодӣ низ дар дурнамои либералӣ нақши муҳим мебозад. Либералҳо боварӣ доранд, ки тиҷорат ва сармоягузорӣ байни давлатҳо манфиатҳои муштарак эҷод мекунанд ва ҳамкориро ҳавасманд менамоянд. Ҳар қадаре ки давлатҳо аз ҷиҳати иқтисодӣ бо ҳам алоқаманд бошанд, хароҷоти низоъҳо зиёдтар ва ҳавасмандгардонии сулҳ ҳамон қадар зиёдтар мешавад.

Дар маҷмӯъ, мактаби илмии либералӣ назари неқбинона ба муносибатҳои байналмилалиро пешниҳод мекунад, ки имконияти ҳамкорӣ ва пешрафтро таъкид мекунад. Аммо, ба монанди реализм ва неореализм, либерализм низ танқид мешавад. Баъзе мунаққидон мегӯянд, ки назарияи либералӣ нақши қудрат ва нобаробариро дар муносибатҳои байналмилалӣ нодида мегирад ва имкони низоъ ва ҷангро нодида мегирад. Бо вучуди ин, дурнамои либералӣ як равиши муҳим ва таъсирбахш барои омӯзиши сиёсати ҷаҳонӣ боқӣ мемонад, ки назари алтернативӣ ба табиати муносибатҳои байнидавлатӣ ва имкониятҳои ҳамкориҳои байналмилалиро пешниҳод мекунад. Ба сифати намояндагони машҳури либерализм Адам Смитт ва Ҷон Стюарт Миллро муаррифӣ намудан мумкин аст.

Ба андешаи либералистон: «ҳамкориҳои байналхалқӣ муносибатҳои мутақобилаи ташкилотҳои иҷтимоӣ ва иқтисодие мебошанд, ки дар асоси қоидаҳо, меъёрҳо ва созишномаҳо амалӣ карда мешаванд ва дар натиҷа ҳамкориҳои мутақобилан судманд ба вуҷуд оварда мешавад. Онҳо таъкид менамоянд, ки системаи муносибатҳои байналхалқӣ ба монанди системаҳои дигар дар заминаи тартиботи мушаххас ташаккул меёбад. Аммо дар самти ташаккули ҳамкориҳои иқтисодӣ андешаҳои дигареро ташаккул медиҳанд. Ба ақидаи онҳо барои танзими муносибатҳои иқтисодӣ ҳеҷ як роҳбарияти олии ҷаҳонӣ лозим нест. Асоси рушди иқтисодӣ ва муносибатҳои иқтисодӣ бояд ҳамон рақобати иқтисодӣ бошад» [81].

Дар асоси назари либералӣ эътиқод ба оқилонагии табиати инсон ва имконияти ба даст овардани созишномаҳои мутақобилан судманд ҷойгир аст. Онҳо даъво доранд, ки созмонҳо ва институтҳои байналмилалӣ дар коҳиш додани низоъҳо ва пешбурди ҳамкорӣ нақши калидӣ доранд. Тавассути муколама, гуфтушунид ва дипломатия, давлатҳо метавонанд ихтилофҳоро ҳал кунанд ва созишҳоро пайдо кунанд, ки манфиатҳои ҳамаи тарафҳоро қонеъ кунанд. Ҳуқуқи байналмилалӣ ва арзишҳои умумиҷаҳонӣ, аз қабили ҳуқуқи инсон ва демократия, барои бунёди тартиботи одилона ва устувори байналмилалӣ асос мебошанд.

Либералҳо ҳамкориҳои байналмилалиро дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла иқтисод, савдо, экология ва амният ғайрӯна дастгирӣ мекунанд. Ба ақидаи онҳо, тижорати озод ба рушди иқтисодӣ ва вобастагии мутақобила мусоидат мекунад, ки эҳтимолияти низоъро коҳиш медиҳад. Масъалаҳои экологӣ, аз қабили тағйирёбии иқлим, барои ҳалли онҳо кӯшиши муштарак ва созишномаҳои байналмилалиро талаб мекунанд. Дар соҳаи амният либералҳо ҷонибдори равишҳои

бисёрҷониба ва истифодаи нерӯҳои байналмилалӣ барои нигоҳ доштани сулҳ ва пешгирии таҷовуз мебошанд [99].

Марксизм раванди ҳаракати ҷамъиятии таърихро тавассути муборизаи синфӣ тавсиф намуда, бар ин назар аст ки омили асосии мубориза миёни давлатҳо ва ё дар дохили давлатҳо натиҷаи истисмор, нобаробарӣ ноадолатии иҷтимоӣ миёни синфҳои иҷтимоӣ мебошад. Сохтори сармоядорӣ, ки ба истисмори меҳнаткашон асос меёбад, проблемаи асосиест, ки камбағалӣ ва эътирозро миёни ҷомеа зиёд менамояд. Марксизм тасдиқ менамояд, ки инкишофи мутанисоби як аққалияти ҷомеа аз ҳисоби қашшоқии аксарияти дигар таъмин гардидааст. Ба андешаи К. Маркс: «ҷамъшавии сарват дар як қутб мувофиқан ҷамъ шудани саргаштагӣ, азоби меҳнат, ғуломӣ, ҷоҳилий ва бераҳмӣ дар қутби дигар аст» [101].

Донишмандони соҳа таркиби муносибатҳои байналхалқиро таҳлилу баррасӣ намуда, муносибати байни давлатҳо ва ҳамкориҳои байнидавлатиро ҷузъи асосии он меҳисобанд ва ба ин масъалаҳо таваҷҷуҳи бештар зоҳир менамоянд. Муносибатҳои сиёсии байналхалқӣ як навъ сароғози муносибатҳо, равобити субъектҳои гуногуни сиёсати ҷаҳонӣ мегарданд. И. Адизес, олими англис, дар асари худ «Фикронӣ дар бораи сиёсат» чунин қайд менамояд: «ояндаи ҳаёт дар рӯи замин аз қарорҳои сиёсии қабулнамудаи акторҳои сиёсӣ вобастагии зич дорад» [11, с.6]. Воқеанҳам муқоқиқ дар таҳлили таҳқиқотҳои худ бар он назар аст, ки ҳаёт ҳамеша дар тағйирёбии қарор дорад ва ин тағйирёбӣ тамоми соҳаҳои муҳими ҳаётро фаро мегирад, ки дар муносибатҳои байналмилалӣ таъсири зиёд мерасонад. Барои ин акторҳои сиёсиро зарурат пеш меояд, то қарорҳое қабул намоянд, ки ба манфиати аҳли башар равона шуда бошанд.

Давлат, ки ҳамчун субъекти муносибатҳои байналмилалӣ баромад менамояд, дорои як қатор хусусиятҳои калидӣ мебошад, ки рафтор ва имкониятҳои онро дар арсаи ҷаҳонӣ муайян мекунанд. Ба онҳо соҳибхитӣ, қаламрав, аҳоли ва ҳукумат дохил мешаванд, ки дар дохили кишвар қонунӣ ва аз ҷониби ҷомеаи байналмилалӣ эътироф шудаанд. Соҳибхитӣ, аз ҷумлаи нишонаҳои асосии давлатдорӣ мебошад, ки волоияти ҳокимиятро дар қаламрави худ ва мустақилият аз даҳлати беруна дар назар дорад. Дар ҷаҳони муосир, сарфи назар аз тамоюлҳои ҷаҳонишавӣ ва нақши афзояндаи акторҳои ғайридавлатӣ, давлат мавқеи бартаридоштаи худро нигоҳ медорад. Дар доираи низоми сиёсии ҷаҳонӣ созмонҳои байналмилалӣ, ширкатҳои фаромиллӣ, ғайриҳукуматӣ ва дигар фаъолони муносибатҳои байналмилалӣ тибқи заминаи меъёри ҳуқуқии аз ҷониби давлатҳо муқарраршуда ва дастгиришаванда фаъолият мекунанд.

Давлатҳо иттифоқҳо ва эътилофҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ, хоҳ ҳамкориҳои иқтисодӣ, амният ва хоҳ ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ ташкил медиҳанд. Давлатҳо дар системаи байналмилалӣ нақши калидӣ доранд ва субъектҳои асосии гуфтушунидҳои байналмилалӣ мебошанд. Онҳо ҷаҳорҷӯбаи шартномавиро ташкил медиҳанд ва қоидаҳои ҳамкориро дар сатҳи ҷаҳонӣ муайян мекунанд. Давлатҳо барои таъмини амнияти шаҳрвандони худ, нигоҳ доштани некуаҳволии иқтисодӣ ва субот дар қаламрави худ масъулияти мустақил доранд. Нақши давлатҳо дар муносибатҳои байналмилалӣ дар зерини таъсири омилҳои гуногун, аз қабилҳои навовариҳои технологӣ, тағйирёбии тавозуни ҷаҳонии қувваҳо ва пайдоиши мушкилот ва таҳдидҳои нав вобастагии зиҷ дорад. Давлатҳо мебошад, ки ба ин дигаргуниҳо мутобиқ шаванд, стратегияҳо ва тактикаи навро барои ҳифзи арзишу манфиатҳои худ ва нигоҳ

доштани рақобатпазирӣ дар арсаи байналмиллалӣ созгор кунанд. Дар ин замина давлатҳо дар доираи фаъолияти дипломатӣ амал менамоянд, ки талаботи замони муосир мебошад.

Фаъолияти дипломатӣ доираи васеи воситаҳо ва усулҳоро дар бар мегирад, аз гуфтушунидҳои мустақим ва машваратҳо то иштирок дар конфронсҳо ва ташкилотҳои байналмилалӣ. Он ҳам муносибатҳои дуҷонибаи байни ду давлат ва ҳам форумҳои бисёрҷонибаро дар бар мегирад, ки дар онҳо мушкилоти глобалӣ муҳокима карда мешаванд ва ҳалли умумӣ таҳия карда мешавад. Унсури муҳимтарини дипломатия ин қобилияти пайдо кардани тафохумҳо ва ҳалли мутақобилан судманд бо назардошти манфиатҳои ҳамаи тарафҳо мебошад. Дар ҷаҳони имрӯза дипломатия дар нигоҳ доштани сулҳ ва амният нақши калидӣ дорад. Бо кӯшиши дипломатӣ, пешгирӣ кардани низоъҳои мусаллаҳона, ҳалли ҳолатҳои бӯҳронӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаҳои гуногун имконпазир аст. Дипломатҳо ҳамчун миёнарав байни давлатҳо баромад карда, ба муколама ва ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли ихтилофҳо мусоидат мекунанд.

Самаранокии фаъолияти дипломатӣ аз бисёр ҷиҳат аз касбият ва таҷрибаи дипломатҳо вобаста аст. Онҳо бояд дар соҳаи муносибатҳои байналмилалӣ, иқтисод, ҳуқуқ ва фарҳанг дониши амиқ дошта бошанд ва қобилияти таҳлили иттилоот, пешгӯии рушди рӯйдодҳо ва қабули қарорҳои мутавозинро дошта бошанд. Инчунин қобилияти гуфтушунид, бовар кунондан ва пайдо кардани забони умумӣ бо намоёндагони дигар кишварҳо нақши муҳим мебозад. Фаъолияти дипломатӣ ба тағйироти доимӣ, ки бо рушди муносибатҳои байналмилалӣ ва пайдоиши мушкилоти нав вобаста аст, дучор мешавад. Дар ҷаҳони имрӯза дипломатия торафт бештар технологияҳои

рақамӣ ва шабакаҳои иҷтимоиро барои муошират бо ҷомеа ва пешбурди манфиатҳои давлат истифода мебарад [45, с.75].

Ҳамкориҳои дучониба шакли муносибатҳои байналмилалӣ мебошад, ки дар он ду давлат барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ якҷоя амал мекунанд. Ин метавонад доираи васеи соҳаҳоро дар бар гирад, ба монанди иқтисод, савдо, фарҳанг, маориф, илм ва технология, амният ва мудофия. Ҳамкориҳои бомуваффақияти дучониба ба принципҳои манфиати тарафайн, эҳтироми соҳибхӯшӣ ва даҳлат накардан ба қорҳои дохилии якдигар асос ёфтааст.

Яке аз бартариҳои қалидии ҳамкориҳои дучониба ин қобилияти ҳалли мақсадноки мушкилот ва вазифаҳои мушаххас дар назди ду кишвар мебошад. Баръакси форматҳои бисёрҷониба, муносибатҳои дучониба имкон медиҳанд, ки ба ҳолатҳои тағйирёбанда устувортар шуда, зудтар воқуниш нишон диҳанд ва ҳамқориро ба ниёзҳои мушаххаси шарикон мутобиқ созанд. Он инчунин ба эҷоди эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ байни давлатҳо мусоидат мекунад, зеро онҳо дар раванди қабули қарорҳо ва татбиқи лоиҳаҳо якҷоя иштирок мекунанд [93]. Дар соҳаи иқтисодӣ, ҳамкориҳои дучониба одатан тавассути маҷмуи воситаҳо, аз ҷумла созишномаҳои тиҷоратӣ, ташаббусҳои сармоягузори, ташкили қорхонаҳои муштарак ва интиқоли технологияҳо амалӣ қарда мешавад. Ин механизмҳо метавонанд ба рушди иқтисодии қарду ҷониб, ташаккули ҷойҳои нави қорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо дар арсаи байналмилалӣ мусоидат кунанд. Илова бар ин, мубодилаи фарҳангӣ, барномаҳои таълимӣ ва лоиҳаҳои илмӣ-тадқиқотӣ дар таҳкими робитаҳои байнидавлатӣ ва густариши уфуқҳои рушд нақши муҳим мебозанд.

Ҳамин тариқ, ҳамкориҳои дучониба воситаи муҳим дар низоми сиёсати қоричии давлатҳо боқӣ мемонад. Он имкон медиҳад, ки

робитаҳои байни кишварҳо мустақкам карда шаванд, мушкилоти умумӣ ҳал карда шаванд ва манфиатҳои тарафайн пеш бурда шаванд. Бо риояи принципҳои баробарӣ, манфиати мутақобила ва эҳтироми соҳибхитиёрӣ, ҳамкориҳои дуҷониба метавонад омили тавоноии сулҳу субот ва шукуфӣ дар ҷаҳони муосир гардад. Барои ноил гаштани ин мақсадҳо акторҳои чомеа созишномаҳои гуногуни тарафайн тартиб дода ба имзо мерасонанд. Маъмултарини ин ҳуҷҷатҳо созишномаҳои байнидавлатӣ мебошад, ки чун қоида, барои шарикӣ стратегӣ заминаи концептуалиро ташкил медиҳанд, ҳамзамон самтҳои асосӣ ва принципҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои мушаххасро муайян мекунанд. Чунин амали муносибатҳо қувваи меъёрию ҳуқуқро доро мегардад ва ҷорҷӯбаи институтсионалиро ташкил дода, ҳамкориҳои байни давлатҳои мустақилро ба танзим мебарорад. Ин ҳуҷҷатҳо ҳамчун воситаи муҳим барои ба танзим даровардани муносибатҳои байнидавлатӣ, таъмини дастгирии ҳуқуқӣ ва барои ноил шудан ба мақсаду вазифаҳои муштарак амал мекунанд.

Давлатҳо метавонанд ташкили мақомот ва механизмҳои муштаракро барои ҳамоҳангсозии фаъолият ва назорати иҷроии созишномаҳои бадастомада пешбинӣ кунанд. Аҳамияти ин созишномаҳо ба қувваи ҳуқуқӣ ва хусусияти ҳатмии онҳо барои тарафҳо вобаста аст, ки субот ва пешгӯии вазъро дар муносибатҳои дуҷониба ё бисерҷониба таъмин мекунанд. Татбиқи созишномаҳои байнидавлатӣ аксар вақт таҳия ва имзои ҳуҷҷатҳои иловагиро дар бар мегирад, ба монанди протоколҳо, ёддоштҳои тафохум, нақшаҳои амал ва барномаҳои ҳамкорӣ. Ин ҳуҷҷатҳо муқаррароти созишномаҳоро мушаххас мекунанд, ҷорабиниҳои мушаххас, мӯҳлатҳо ва масъулони иҷроии онҳоро муайян мекунанд. Онҳо инчунин метавонанд ҷанбаҳои

молиявӣ ва ташкилии ҳамкороиро танзим карда, татбиқи самаранок ва мақсадноки онро таъмин кунанд.

Раванди таҳия ва бастанӣ созишномаҳои байнидавлатӣ одатан мураккаб ва бисёрҷанба аст, марҳилаҳои гуногунро дар бар мегирад. Он гузаронидани машваратҳо ва гуфтушунидҳои пешакӣ, ҳамоҳангсозии матни ҳуҷҷат, имзо ва тасдиқи онро дар бар мегирад. Марҳилаи муҳим экспертизаи ҳуқуқӣ мебошад. Ин расмиёт имкон медиҳад, ки мутобикати созишнома ба қонунгузории дохилии тарафҳо ва ўҳдадорӣҳои байналмилалӣ муайян карда шавад. Тасдиқи созишнома одатан аз ҷониби парлумонҳои тарафҳо амалӣ карда мешавад ва шартӣ зарурии эътибор пайдо кардани он мебошад [69].

Самаранокии ҳамкории байнидавлатӣ аз рӯи дараҷаи татбиқи ўҳдадорӣҳои дар ҳуҷҷатҳои имзошуда сабтшуда муайян карда мешавад. Ин риояи дақиқи меъёрҳо ва стандартҳои муқарраршуда, инчунин дараҷаи баланди фарҳанги ҳуқуқӣ ва иродаи сиёсии иштирокчиёро талаб мекунад. «Мониторинг ва назорати ҷараёни татбиқи созишномаҳо, саривақт ошкор ва бартараф кардани мушкилот ва ихтилофоти ба миёномада нақши муҳим мебозад. Барои ин комиссияҳои муштарак, гурӯҳҳои корӣ ва дигар механизмҳо таъсис дода мешаванд, ки мубодилаи мунтазами иттилоот, муҳокимаи масъалаҳои ҷорӣ ва қабули қарорҳои заруриро таъмин мекунанд» [84]. Созишномаҳои байнидавлатӣ дар танзими муносибатҳои байналмилалӣ нақши калидӣ дошта, воситаи асосии дипломатия ва ҳуқуқи байналмилалӣ мебошанд. Онҳо омили муҳими таъмини субот, пешгӯишаванда ва қонунии ҳамкорӣ байни давлатҳо мебошанд, ки ба ташкили тартиботи устувори байналмилалӣ мусоидат мекунанд. Ин созишномаҳо ҳамчун асоси ҳуқуқӣ барои ҳамкории субъектҳои соҳибхитӣ дар арсаи байналмилалӣ хизмат мекунанд. Ҳамин тариқ,

созишномаҳои байнидавлатӣ қисми ҷудонашавандаи манзараи сиёсии ҷаҳонӣ мебошанд, ки ба ҷамоҳангсозии манфиатҳо ва пешгирии низоъҳо мусоидат мекунанд. Таҳияи дуруст, иҷрои бодикқат ва мониторинги самараноки онҳо ба таҳкими робитаҳои мутақобилан судманд ва ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ мусоидат мекунад.

Ҳамкории бисёрҷониба системаи муносибатҳои байнидавлатиест, ки дар асоси муносибатҳои байни якчанд давлатҳо амалӣ карда мешавад. Ташаккули ин намуди ҳамкорӣ дар шароите сурат мегирад, ки ҳалли масъалаи мушаххас манфиатҳои онҳоро ифода мекунад. Дар асоси ҳамкории бисёрҷониба принципи манфиати мутақобила ва хоҳиши давлатҳо барои расидан ба ҳадафҳои умумӣ ҷойгир аст. Ин метавонад ба ҳалли масъалаҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, экологӣ ё башардӯстона, ки кӯшишҳои ҷамоҳангшудаи якчанд кишварро талаб мекунанд, вобаста бошад. Баръакси муносибатҳои дуҷониба, ҳамкории бисёрҷониба доираи васеи иштирокчиён ва одатан сохтори мураккаби ҳамкориро дар бар мегирад.

Ҳамкории бисёрҷониба метавонад шаклҳои гуногун дошта бошад, аз машваратҳои ғайрирасмӣ ва мубодилаи иттилоот то ташкили созмонҳо ва институтҳои байналмилалӣ бо салоҳиятҳо ва механизмҳои қабули қарорҳо. Намунаҳои ҳамкории бомуваффақияти бисёрҷониба Созмони Милали Муттаҳид (СММ), Созмони ҷаҳонии тиҷорат (СҶТ), Хазинаи Байналмилалии асбӯр (БМТ) ва бисёр дигарон мебошанд. Ин ташкилотҳо ҳамчун заминаи муҳим барои муҳокима ва ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, инчунин таҳия ва татбиқи стандартҳо ва қоидаҳои умумӣ хизмат мекунанд. Ҷанбаи муҳимми ҳамкории бисёрҷониба қобилияти мутобиқ шудан ба шароити тағйирёбанда ва мушкилоти нав мебошад. Ҷаҳонишавӣ, пешрафти технологӣ ва афзоиши вобастагии мутақобилаи байни давлатҳо навсозии доимӣ ва такмили механизмҳои

ҳамкории бисёрҷонибаро талаб мекунад. Дар айни замон, ҳамкории бисёрҷониба бо як қатор мушкилоти мушаххас рӯ ба рӯ мешавад, ба монанди ихтилофоти байни давлатҳо, фарқиятҳо дар манфиатҳо ва афзалиятҳои онҳо, инчунин мушкилоти ба даст овардани созиш дар масъалаҳои асосӣ.

Бо вуҷуди ин мушкилот, ҳамкории бисёрҷониба воситаи муҳим барои ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ ва нигоҳ доштани сулҳу амнияти байналмилалӣ боқӣ мемонад. Давлатҳоро мебояд захираҳо ва кӯшишҳои худро барои ноил гаштан ба ҳадафҳои умумӣ муттаҳид намоянд ва инчунин ба таҳкими ҳамдигарфаҳмӣ ва боварӣ байни халқҳо шароит фароҳам оранд. Дар шароити ноустувории афзоянда ва номуайянии ҷаҳон, ҳамкории бисёрҷониба ҳамчун асоси рушди устувор аҳамияти бештар пайдо мекунад. Ба андешаи олимони соҳа: «Аҳдномаи байнидавлатӣ ҷонибҳоро ўҳдадор менамояд, ки ба манфиатҳои миллии шарикони худ осеб нарасонад, балки дар ҳолатҳои зарурӣ аз он пуштибонӣ намояд. Бояд гуфт, ки ҳамкориҳои бисёрҷониба барои ҳимояи манфиатҳои дарозмуддат ва миёнамуҳлат ташкил карда мешаванд. Идомаи ҳамкориҳои бисёрҷониба аз муҳимияти масъалаи умумӣ ва манфиати умумӣ вобастагии калон дорад» [23].

Принсипи мазкур, шароит фароҳам месозад то дастгирии мутақобила ва эҳтироми манфиатҳои миллий барои муносибатҳои боэътимоди байни иштирокчиёни созишнома мустаҳкам гардад. Он муколамаи ошкоро ва машваратро оид ба масъалаҳои мавриди таваҷҷӯҳи тарафайн, инчунин омодагӣ ба созиш ва ҷустуҷӯи ҳалли мутақобилан судмандро дар бар мегирад. Дар ниҳояти кор, чунин ҳамкорӣ ба фароҳам овардани муҳити устувор ва пешгӯишаванда барои рушду шукуфоии ҳама ҷонибҳо мусоидат мекунад.

Дар доираи ҳамкории бисёрҷониба лоиҳаҳо ва ташаббусҳои муштарак барои ноил шудан ба ҳадафҳои умумӣ таҳия ва амалӣ карда мешаванд. Инҳо метавонанд лоиҳаҳо дар соҳаҳои иқтисод, савдо, энергетика, нақлиёт, илм ва технология, инчунин амният ва мудофия бошанд. Ҳамоҳангсозии самараноки талошҳо ва тақсими масъулият имкон медиҳад, ки аз захираҳо ва экспертизаи ҳар як ҷониб бештар истифода бурда, самаранокии ҳамкориро баланд бардорад.

Ба фароҳам овардани шароити мусоид барои пешбурди тиҷорат ва ҷалби сармоягузори диққати махсус дода мешавад. Ҳамоҳангсозии қонунгузори, содда кардани расмиёти гумрукӣ ва бартараф кардани монеаҳои савдо ба рушди тиҷорати мутақобила ва рушди иқтисодӣ мусоидат мекунад. Дастгирии инноватсия ва пешрафти технологӣ омили муҳимми баланд бардоштани рақобатпазирии иштирокчиёни созишнома дар бозори ҷаҳонӣ мебошад. Ҷаласаҳои мунтазами сатҳи олий ва ҷаласаҳои гурӯҳҳои корӣ имкон медиҳанд, ки масъалаҳои ба миёномада зуд ҳал карда шаванд ва самтҳои афзалиятноки ҳамкорӣ муайян карда шаванд. Механизмҳои таҳлил ва назорати иҷроӣ қарорҳои қабулшуда шаффофӣ ва масъулияти тарафҳоро таъмин мекунад. Иштироки фаъолонаи намоёндагони ҷомеаи шаҳрвандӣ ва ҷомеаи коршиносон ба баланд бардоштани самаранокӣ ва устувории ҳамкории бисёрҷониба мусоидат мекунад.

Руйдодҳои таърихӣ нишон медиҳад, ки ҳамкориҳои мутақобила дар самти таъмини амният ва сулҳу субот нисбат ба ҳамкориҳои дуҷонибаю бисёрҷонибаи мавзоти гуногун афзалияти бештар пайдо намудаанд. Чунин қонуниятро дар мисоли фаъолияти созандаи СММ мушоҳида кардан мумкин аст. Сиёсати байналмилалӣ бо воситаҳои гуногун, аз қабилӣ: «воситаҳои сиёсӣ, идеологӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва ғайра ба амал бароварда мешавад. Сиёсати байналмилалӣ, ки ба

сифати зерсистемаи муносибатҳои байналхалқӣ амал менамояд, табиист, ки тамоми ҳодисаҳо, равандҳои байни давлатҳо ва байни умумиятҳои иҷтимоӣ, миллию этникиро фаро гирифта наметавонад. Аз ин хотир, муносибатҳои байналмилалӣ, ки мафҳуми хеле васеъ дорад, ҳалли масъалаҳои дигарро низ тақозо мекунад» [38, с.134]. Муносибатҳои байналмилалӣ системаи мураккаб ва бисёрқабатаеро дар бар мегиранд, ки гуфтушунидҳои дипломатӣ, ҳамкориҳои иқтисодӣ, мубодилаи фарҳангӣ, инчунин низоъҳо ва рақобати имконпазири байни иштирокчиёро ифода мекунад. Нобаробарии сиёсӣ, ихтилофҳои идеологӣ ва манфиатҳои иқтисодӣ дар бисёр ҳолат маркази рақобат мегардад ва аз субъектҳои муносибатҳои байналмилалӣ тақозо менамояд, ки дар танзими ин равандҳо ва ҷустуҷӯи созишу роҳҳои муассири ҳамкорӣ салоҳияти баланд дошта бошанд.

Муносибатҳои байналмилалӣ доираи васеи акторҳоро дар бар мегиранд, аз ҷумла давлатҳо, ташкилотҳои гуногуни байналмилалӣ, созмонҳои ғайриҳукуматӣ, ширкатҳои фаромиллӣ ва шахсони алоҳида, ки ҳар яке аз ин бозингарон мақсадҳо, манфиатҳо, захираҳои худро доранд ва ҳамкориҳои онҳо импулси системаи байналмилалиро ташаккул медиҳад. Дар давраи ҷаҳонишавӣ муносибатҳои байналмилалӣ торафт бештар ба ҳам алоқаманд ва вобаста мешаванд. Масъалаҳои иқтисодӣ, экологӣ ва иҷтимоӣ, аз қабилӣ тағйирёбии иқлим, камбизоатӣ ва терроризм сарҳадҳои мавҷударо эътироф намеkunанд ва барои ҳалли онҳо талошҳои ҳамоҳангшудаи байналмилалиро металабанд.

Таҳлили назариявӣ-методологӣ гузаронидашуда имкон дод, ки омилҳои асосӣ ва хусусиятҳои сохтории ҳамкориҳои байналмилалӣ ошкор карда шаванд, инчунин самтҳои ояндадор барои омӯзиши амиқ ва истифодаи амалӣ муайян гардад.

Якум, концептуализатсияи ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатӣ муносибати ҳамаҷонибаро талаб мекунад, ки он дар маҷмӯи омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангиро ба назар мегирад. Равишҳои назариявии баррасишуда, аз реализм то конструктивизм, дурнамои гуногун, вале мукаммали фаҳмиши ангезаҳо, механизмҳо ва натиҷаҳои ҳамкориро пешниҳод мекунад. Ҳамгироӣ ва боҳамалоқаманд наудани ин равишҳо имкон медиҳад, ки тасвири пурратаре, ки мураккабӣ ва гуногунҷанбагии ин падидаи инъикос мекунад, таҳия карда шавад.

Дуюм, методологияи омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатӣ бояд усулҳои сифатӣ ва миқдориро дар худ нигоҳ дорад. Таҳлили маҷмӯӣ, ки равишҳои сифатӣ ва миқдориро дар бар мегирад, барои таҳқиқи амиқи падидаи ҳамкорӣ заминаи методологӣ фароҳам меорад. Таҳлили сифатӣ, ки ба тафсири маълумоти субъективӣ равона шудааст, имкон медиҳад, ки ба ангезаҳои амиқ, равандҳои маърифатӣ ва муқаррароти стратегӣ иштирокчиёни ҳамкорӣ ворид шавад. Ин ба аниқ намудани омилҳои номуайяне, ки ба натиҷаҳои ҳамкорӣ таъсир мерасонанд, мусоидат мекунад ва инчунин фаҳмиши амиқи сохтори дохилӣ ва механизмҳои фаъолияти системаҳои таҳқиқшавандаро таъмин менамояд.

Аз тарафи дигар, таҳлили миқдорӣ, ки ба усулҳои оморӣ ва моделсозӣ асос ёфтааст, ба муайян кардани намунаҳо ва тамоюлҳои объективӣ нигаронида шудааст. Он имкон медиҳад, ки ба хусусиятҳои инфиродӣ диққати махсус дода шавад. Таҳлили миқдорӣ дар ташаккули хулосаҳо ва тавсияҳои умумӣ мусоидат мекунад. Равиши миқдорӣ имкон медиҳад, ки робитаҳои сабабӣ-натиҷавӣ ошкор карда шаванд, таъсири омилҳои гуногун ба самаранокии ҳамкорӣ арзёбӣ гардад ва сценарияҳои эҳтимолии рушди ҳодисаҳо пешгӯӣ карда шаванд.

Ҳамин тариқ, ҳамгирии таҳлили сифатӣ ва миқдорӣ таъсири синергетикиро таъмин мекунад, ки ба фаҳмиши пурратар ва ҳамаҷонибаи падидаи таҳқиқшаванда имкон медиҳад. Ин махсусан дар шароити дараҷаи баланди номуайяний ва мураккабии системаҳои муосири иҷтимоӣ ва иқтисодӣ муҳим аст, ки дар он ҷо муносибати ҳамаҷониба барои идоракунӣ ва пешгӯии самаранок зарур аст. Истифодаи якҷояи усулҳои натиҷаҳои бозғайимии тадқиқотро таъмин мекунад.

Сеюм, заминаи меъёрию ҳуқуқии ҳамкори байналмилалӣ давлатӣ дар ташаккули ҷаҳорҷӯбаи институтсионалӣ ва муайян намудани қоидаҳои ҳамкори байни давлатҳо нақши калидӣ дорад. Таҳлили ҳамаҷонибаи шартномаҳо, созишномаҳо ва конвенсияҳои байналмилалӣ имконият медиҳад, ки ўҳдадорҳои императивии давлатҳои иштирокчӣ, ҳуқуқҳои субъективии онҳо, инчунин муайян кардани механизмҳои ҳалли баҳсҳо, ки ба танзими ҳамкори байнидавлатӣ дар соҳаҳои гуногун равона шудаанд, муайян карда шаванд. Ин раванд на танҳо муайян кардани мундариҷаи меъёрии ин ҳуҷҷатҳо, балки баёни таъсири онҳо ба рушди тартиботи ҳуқуқии байналмилалӣ, инчунин амалияи татбиқи меъёрҳои ҳуқуқии байналмилалиро дар ҳолатҳои мушаххас дар бар мегирад.

Чорум, омӯзиши ҳамкори байналмилалӣ давлатӣ таҳлили бисёрҷонибаро талаб мекунад, ки заминаҳои таърихӣ, сиёсӣ ва иҷтимоӣ фарҳангиро дар бар мегирад. Таҳлили таърихӣ ҳамчун методологияи бунёдӣ имкон медиҳад, ки пайдоиш ва таҳаввули шаклҳо ва механизмҳои ҳамкори байнидавлатӣ пайгирӣ карда шавад, марҳилаҳои асосӣ ва тағйиротҳо дар рушди ин раванд ошкор карда шаванд. Таҳлили сиёсӣ, дар навбати худ, ба омӯзиши таъсири манфиатҳои сиёсӣ, афзалиятҳои стратегӣ ва стратегияҳои сиёсати

хориҷӣ ба хусусият ва динамикаи ҳамкорӣ байни давлатҳо нигаронида шудааст. Таҳлили иҷтимоию фарҳангӣ ба нақши арзишҳо, меъёрҳо ва анъанаҳои фарҳангӣ, ки ба раванди ҳамкорӣ таъсири назаррас мерасонанд, таваҷҷӯҳ зоҳир намуда, хусусиятҳо ва самтҳои хоси онро ташаккул медиҳанд. Ҳамин тариқ, муносибати маҷмӯӣ ба омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатӣ фаҳмиши амиқтар ва ҳамаҷонибаи ин падидаро таъмин мекунад.

Панҷум, бояд ба арзёбии самаранокии ҳамкориҳои байналмилалӣ давлатӣ, ки на танҳо оқибатҳои иқтисодӣ, балки иҷтимоӣ, сиёсӣ ва экологиро низ ба назар мегирад, муносибати бисёрсамта татбиқ карда шавад. Он имкон медиҳад, ки арзёбии самаранокии ҳамкорӣ бо назардошти муносибатҳои мураккаби байни акторҳо гуногуни ҳамкорӣ ва таъсири онҳо ба рушди устувори ҷомеа таъмин карда шавад. Муҳим аст, ки на танҳо таъсири мустақим, балки ғайримустақими ҳамкорӣ, инчунин таъсири он ба рушди устувор ва амнияти ҷаҳонӣ ба назар гирифта шавад.

Дар хотимаи зербоб бояд қайд кард, ки асосҳои назариявӣ-методологии омӯзиши ҳамкориҳои байналмилалӣ давлат соҳаи мураккаб ва босуръат рушдбандаи донишҳои сиёсиро ташкил медиҳанд. Барои гузаронидани тадқиқоти минбаъда дар ин соҳа бояд муносибати байнисоҳавӣ, ки дурнамои гуногуни назариявӣ ва методологиро муттаҳид мекунад, истифода шавад. Маҷмуи омилҳое, ки ба раванди ҳамкорӣ таъсир мерасонанд, аз ҷумла ҷанбаҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ, фарҳангӣ, институтсионалӣ ва маърифатӣ бояд ба назар гирифта шаванд. Ин имкон медиҳад, ки таҳлили амиқтар ва ҳамаҷонибаи падидаҳои таҳқиқшаванда, инчунин таҳияи стратегияҳои муассир барои баланд бардоштани самаранокии ҳамкорӣ дар доираи ин масъала таъмин карда шавад. Бозёфтҳо барои таҳлили минбаъдаи

шаклҳо ва самтҳои мушаххаси ҳамкориҳои байналмилалӣ давлат дар заминаи мушкилот ва имкониятҳои муосири ҷаҳонӣ ҳамчун нуқтаи ибтидоӣ хизмат хоҳанд кард.

1.2. Заминаҳо ва асосҳои ҳамкориҳои амниятӣ дар шароити дигаргуниҳои замони муосир

Дар замони муосир, ки таҳдиду хатарҳои нав ба нав торафт зиёдтар ва хавфноктар мешаванд, ҳамкорӣ дар соҳаи амният на танҳо амали воқеӣ, балки шартӣ муҳим барои таъмини субот ва рушди устувор мегардад. Давлатҳое, ки мехоҳанд шаҳрвандон, соҳибхитиёри ва ҳудудҳои худро эмин нигоҳдоранд, ба осонӣ дарк менамоянд, ки дар шароити муосири глобалӣ, муқовимат ба таҳдидҳои муосир, аз қабيلي терроризми байналмилалӣ, паҳншавии силоҳи қатли ом, киберҷинояткорӣ ва ҷинояткориҳои муташаккили фаромарзӣ дар танҳоги кори саҳлу осон нест ва ғайриимкор мебошад.

Асоси ҳамкорӣ дар соҳаи амният, пеш аз ҳама, маҷмӯи манфиатҳо ва ҳадафҳоро дарбар мегирад. Давлатҳое, ки бо таҳдидҳои шабеҳ рӯ ба рӯ мешаванд, табиатан кӯшиш мекунанд, ки талошҳои худро барои безарар кардани онҳо муттаҳид кунанд. Дар ин ҳолат, ҳамкорӣ метавонад ҳам дар асоси робитаи дуҷониба ва ҳам дар асоси бисёрҷониба, дар доираи созмонҳо ва форумҳои байналмилалӣ, ба монанди СММ, НАТО, СААД, СҶШ ва ғайра амалӣ карда шавад. Интиҳоби формати ҳамкорӣ аз миқёс ва хусусияти таҳдидҳо, инчунин имкониятҳои сиёсӣ ва иқтисодии давлатҳо вобаста аст.

Одатан заминаҳои амалишавии ҳамкориҳои амниятии давлат низоми муносибатҳои байналмилалӣ ва муносибати давлат бо давлати дигар, инчунин иштироки он дар фаъолияти созмонҳои минтақавию байналмилалиро дар бар мегирад. На ҳамаи алоқаю робитаҳо ва

муносибатҳои байниҳамдигарии субъектҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ хосияти сиёсӣ доранд. Олими рус П.А. Сиганков иброз медорад, ки: «бисёре аз онҳо дар сатҳи иқтисод, фарҳанг, илм, технология ва ҳатто муносибатҳои шахсӣ ҷойгиранд. Табодули сайёҳӣ, конфронсҳои илмӣ, аҳдҳои тиҷоратӣ, фестивалҳои фарҳангӣ, мусобиқаҳои варзишӣ ҳамаи намунаҳои муносибатҳои ғайрисиёсӣ мебошанд, ки бо вуҷуди ин, унсурҳои алоҳидаи муносибатҳои байналмилалиро ташкил медиҳанд» [67, с.24]. Дар ин раванд хусусан робитаҳои иқтисодӣ нақши бузург доранд. Ширкатҳои фаромилӣ, институтҳои байналмилалӣ молиявӣ ва занҷирҳои ҷаҳонӣ таъминот давлатҳоро ба шабакаи мураккаби вобастагии мутақобила мепайвандад. Ин робитаҳо метавонанд ба сиёсат таъсири назаррас расонанд, аммо худ аз худ сиёсӣ нестанд. Онҳо бештар кӯшиши беҳтар намудани истеҳсолот, тақсимои захираҳо ва қонун кардани ниёзҳои истеъмолкунандагон мебошанд.

Мубодилаи фарҳангӣ ва ҳамкориҳои илмӣ инчунин ба ҳамдигарфаҳмии байналмилалӣ ва таҳкими робитаҳои байни халқҳо мусоидат мекунанд. Санъат, мусиқӣ, адабиёт, кашфиётҳои илмӣ ҳама сарҳадҳоро убур мекунанд ва ба ташаккули фазои умумии фарҳангӣ мусоидат менамоянд. Ин ҳамкориҳо, чун қоида, ҳадафҳои сиёсиро пайгирӣ намеkunанд, балки ба тавсеаи дониш, рушди эҷодкорӣ ва таҳкими робитаҳои башардӯстона нигаронида шудаанд.

Муносибатҳои сиёсӣ, ки ба таъмини амният нигаронида шудаанд, яке аз ҷузъҳои муҳими муносибатҳои байналмилалӣ мебошанд. Онро ҳамкорӣ ва робитаҳои байни кишварҳо, халқиятҳои гуногун, иттиҳодияҳои давлатҳо, инчунин байни институтҳои гуногуни давлатӣ ва сиёсиро, ки дар арсаи байналмилалӣ фаъолият мекунанд, фаро мегиранд. Донишманди ғарб С. Хантингтон дар осораи «Бархурди тамадунҳо» иброз медорад, ки: «бо дарназардошти

тағйирёбии сиёсати ҷаҳонӣ метавон гуфт, ки ягон парадигма доимӣ буда наметавонад, чунки ҳодисаҳои бавуқуъомадаи охирҳои асри XX ва аввалҳои асри XXI ифодакунандаи ин масъала мебошад» [64, с.5]. Дар шароити тағйирёбии доимии меъмории сиёсии ҷаҳонӣ, давлатҳои алоҳида маҷбур мешаванд, ки ислоҳоти гуногунро, ки аз раванди таҳлили дақиқ гузаштаанд ва бо манфиатҳои олии миллӣ алоқаманд мебошанд, ба стратегияи сиёсати хориҷии худ ворид кунанд. Сиёсати хориҷии давлат ҳама вақт бо ҷаҳони беруна бо назардошти манфиатҳои дохилӣ мутобиқ гардонидани шавад. Таҳлили адабиёти илмӣ нишон медиҳад, ки: «ҳамкориҳои амниятӣ, ки он низоми мураккаби муносибатҳои дучониба ва бисёрҷонибаи субъектҳои ҷаҳонӣ мебошад, асосан аз рӯйи мазмун ва моҳияти худ дар ҷаҳон шакли алоҳида зоҳир мегардад: навъи классикӣ, сиёсати хориҷӣ аз мавқеи қувваҳо (ҷанги сард), ҳамзистии осоишта ва сиёсати ҳамроҳнашавӣ» [13, с.51].

Навъи классикӣ муносибатҳои байналмилалӣ дар заминаи ҳамкориҳои амниятӣ ба принципи «тавозуни қувваҳо» таъяс менамояд. Он дар муддати се садсолаи охири таърихи Аврупо бартарӣ дошт. Дар низоми амалишавии чунин ҳамкориҳо шумораи зиёди давлатҳои мустақили ба ҳам алоқаманд мавҷуд буданд. Аммо мақомоти олии байналхалқӣ амал намекард. Давлатҳо барои ҳимояи манфиатҳо ва амалӣ гардонидани мақсадҳо, асосан ба қувва ва истифодаи зӯрӣ таъяс менамуданд. Дар низоми муносибатҳои байналмилалӣ баробарии қувваҳои давлатҳои мустақил бартарӣ дошт.

Навъи сиёсат аз «мавқеи қувваҳо» ё ҷанги сард ҳамкориҳои амниятист, ки дорои хосиятҳои зерин мебошад: таваҷҷӯҳ ба қудрати низомӣ ва боздорӣ, дарки дигар давлатҳо ҳамчун рақибони эҳтимолӣ, шабакаҳои маҳдуди иртибот ва сатҳи пасти эътимод. Дар чунин шароит амният тавассути афзоиши силоҳ ва нишон додани омодагӣ ба

истифодаи қувва таъмин карда мешавад, ки дар навбати худ амалҳои ҷавобӣ ва шиддатро афзоиш медиҳад.

Дар доираи чунин парадигма, ҳамкорӣ дар соҳаи амният хеле маҳдуд аст ва аксар вақт ба созишномаҳои расмӣ, ки бо амалҳои воқеӣ дастгирӣ карда намешаванд, оварда мерасонад. Маълумот дар бораи иқтидор ва нақшаҳои ҳарбӣ бо нороҳатӣ мубодила карда мешавад ва ҳама гуна кӯшиши наздикшавӣ бо шубҳа баррасӣ карда мешавад ва ҳамчун кӯшиши ба даст овардани бартариҳои яктарафа тафсир мегардад. Дипломатия ба воситаи таблиғ ва фишор табдил меёбад, на ба майдони ҷустуҷӯи созиш. Таърих нишон медиҳад, ки сиёсат аз мавқеи қудрат бо хатари баланди авҷ гирифтани низоъҳо ва мусобиқаи силоҳ, кам кардани захираҳо ва парешон кардани диққат аз ҳалли дигар вазифаҳои муҳим, аз қабилӣ мубориза бо камбизоатӣ, тағйирёбии иқлим ё паҳншавии бемориҳо рафта мерасад. Ҷилавгирӣ аз ин омилҳо метавонад муқовимати мустақими низомиро то ҷое рафъ намояд, аммо он сабабҳои амиқи ташаннуҷро наметавонад бартараф кунад ва динамикаи бӯҳронҳои ояндаро нигоҳ медорад.

Навъи фаъоли ҳамкориҳои амниятӣ «ҳамзистии осоишта» мебошад, ки якчанд хосиятҳоро доро мебошад ва онҳоро ба чунин тарз нишон додан мумкин аст: Аввалан, ин эътирофи воқеияти мавҷудияти системаҳои гуногуни иҷтимоию иқтисодии сайёра мебошад. Ба ибораи дигар, ҳамзистии осоишта аз идеяи ба таври зӯроварӣ таҳмил кардани як система ба системаи дигар даст кашиданро дар бар мегирад. Ин маънои онро дорад, ки ҳар як кишвар ба роҳи рушди худ, интихоби модели сиёсӣ ва иқтисодии худ ҳуқуқ дорад. Дуюм, ҳамзистии осоишта эҳтироми мутақобилаи соҳибхитиёрӣ ва тамомияти арзии давлатҳоро дар назар дорад. Ҳеҷ як кишвар набояд ба корҳои дохилии кишвари дигар дахлат кунад, набояд кӯшиш кунад, ки ба он фишор орад ё бо

зӯрӣ таҳдид кунад. Сеюм, ҳамзистии озоишта маъноӣ рушди ҳамкорӣ мутақобилан судманд байни кишварҳоро дар соҳаҳои гуногун: иқтисод, илм, фарҳанг, соҳаи гуманитарӣ дорад. Ин ба таҳкими эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ, фароҳам овардани фазои мусоид барои ҳалли мушкилоти умумӣ мусоидат мекунад. Чорум, ҳамзистии озоишта ҳалли масъалаҳои баҳсбарангез ва низоъҳоро тавассути гуфтушунӣ ва воситаҳои дипломатӣ дар бар мегирад. Ҷанг бояд аз мундариҷаи сиёсати хориҷӣ хориҷ карда шавад. Пайдо кардани созишҳо ва баррасии манфиатҳои ҳама ҷонибҳо муҳим аст [37].

Навъи «сиёсати ҳамроҳнашавӣ» дар таъмини амният, ки дорои хосиятҳои зерин мебошад: устуворӣ, мутобиқшавӣ ва қобилияти воқуниши зуд ба таҳдидҳои тағйирёбанда. Баръакси блокҳои шадиди низоми, чунин сиёсат озодии имконияти барқарор кардани муносибатҳо бо акторҳои гуногуни арсаи байналмилалӣ дар асоси ҳолатҳои мушаххас ва манфиатҳои милли дар назар дорад. Ин ба давлат имкон медиҳад, ки ба таври худкор ба муноқишаҳо ҷалб нашавад ва фазои ҳалли дипломатӣ нигоҳ дорад. Сиёсати ҳамроҳ нашудан дар ин замина инчунин таъкид ба рушди имкониятҳои мудофиавии худ ва таҳкими устувории миллиро дар назар дорад. Ба ҷои он ки танҳо ба кафолатҳои амнияти беруна такя кунад, давлат ба артиши худ, киберамният, суботи иқтисодӣ ва ҳамбастагии иҷтимоӣ сармоягузорӣ мекунад. Ин равиш ба ташкили системаи мукаммали муҳофизатӣ мусоидат мекунад, ки қодир аст ба таҳдидҳои гуногун, аз низоми то гибридӣ, самаранок муқобилат кунад [102].

Унсурҳои муҳими ин сиёсат дипломатияи фаъол ва иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ мебошад. Давлате, ки иштирокчии ин шартнома нест, фаъолоне ба ҳамкорӣ созанда бо доираи васеи ҷонибҳои манфиатдор талош мекунад. Мақсади асосии ин стратегия

пешбурди консепсияҳои ҳалли сулҳомези низоъҳо ва таҳкими заминаи меъёрии ҳуқуқи байналмилалӣ мебошад. Дар доираи ин равиш давлат ба муколамаи ҳамаҷониба, ки ба ҳамоҳангсозии манфиатҳои акторҳои гуногун ва ба даст овардани созиш оид ба масъалаҳои асосии амнияти байналмилалӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ равона шудааст, кӯшиш мекунад. Он метавонад ҳамчун миёнарав дар ҳолатҳои бӯҳронӣ амал кунад, ки ба паст шудани шиддат ва ҷустуҷӯи ҳалли мусолиҳа мусоидат менамояд. Дар ин ҳолат, сиёсати пайвастанашавӣ маънои бунбаст ё бетарафиро надорад. Давлате, ки ин равишро риоя мекунад, метавонад дар амалиёти байналмилалии сулҳ иштирок кунад ва бо кишварҳои дигар дар мубориза бо таҳдидҳои умумӣ, аз қабили терроризм, киберҷинояткорӣ ва тағйирёбии иқлим дар ҳамкорӣ қарор гирад. Аммо, чунин иштирок ҳамеша дар асоси принципҳои соҳибхитиёрии миллӣ ва озодии интихоб амалӣ карда мешавад.

Дар низоми ҳамкорӣҳои амниятӣ бошад, ҳалли низоъҳои сиёсӣ, масъалаҳои ҷангу сулҳ, ҳифзи муҳити атроф, бартараф намудани қашшоқӣ, ақибмондагӣ, гуруснагӣ ва раҳой аз ҳар гуна бемориҳои гузаранда аҳамияти муҳим пайдо менамояд. Мушкилоти глобалии замони муосир муносибати маҷмуиро талаб мекунад, зеро дар он ҳамкорӣ дар соҳаи амният аз доираи андозагирии анъанавии ҳарбӣ-сиёсӣ берун меравад. Сухан дар бораи эҷоди механизмҳои устувор барои пешгирӣ ва ҳалли низоъҳо ва ҳамкорӣ дар ҳалли сабабҳои аслии ноустуворӣ меравад. Ин таҳия ва татбиқи стратегияҳоеро дар бар мегирад, ки ба таъмини адолати иҷтимоӣ, рушди иқтисодӣ ва ҳифзи муҳити зист нигаронида шудаанд.

Унсuri муҳимми чунин система ташкили механизмҳои самараноки мониторинги байналмилалӣ ва назорати силоҳ, пешгирии паҳншавии силоҳи қатли ом ва мустаҳкам кардани режими паҳн

нашудан мебошад. Ҳамкорӣ дар соҳаи киберамният низ бояд барои ҳифзи инфрасохтори муҳим ва мубориза бо киберҷинояткорӣ рушд ёбад. Ҳифзи муҳити зист ҷанбаи бунёдии таъмини амнияти ҷаҳонӣ мебошад, зеро мушкилоти экологӣ, аз қабili тағйирёбии иқлим, таназзули захираҳои замин, эрозияи заминҳои кишоварзӣ ва норасоии захираҳои об метавонанд муноқишаҳои геополитикӣ ва ҷараёнҳои оммавии муҳоҷиратро ба вуҷуд оранд. Дар робита ба ин, ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар соҳаи экология аҳамияти махсус пайдо мекунад, ки ба кам кардани оқибатҳои гармшавии ҳаво, тағйирёбии иқлим, ҳифзи табиат ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ равона карда шудаанд [88].

Рафъи камбизоатӣ, ақибмонӣ ва гуруснагӣ на танҳо як амри ахлоқӣ, балки омили муҳимми таҳкими амният аст. Рушди иқтисодӣ ва суботи иҷтимоӣ ба паст шудани сатҳи зӯрварӣ ва экстремизм мусоидат мекунад. Ҳамкорӣ дар ин соҳа кӯмак ба кишварҳои рӯ ба тараққӣ, дастгирии барномаҳои маориф ва тандурустӣ ва мусоидат ба рушди тиҷорат ва сармоягузориро дар бар мегирад.

Ба ҳамкориҳое, ки дар самти таъмини амният амалӣ мешаванд, омилҳои гуногун таъсиргузорӣ мекунад. Омилҳои объективӣ мавқеи ҷуғрофии давлат, рушди иқтисодии он, иқтидори ҳарбӣ-техникӣ ва мавҷудияти таҳдидҳо ва ҷолишҳои умумиро дар бар мегиранд. Давлатҳое, ки сарҳади умумӣ ё манфиатҳои иқтисодии яхела доранд, майли зиёд ба ҳамкорӣ дар соҳаи амниятро нишон медиҳанд. Ин аз он сабаб аст, ки кӯшишҳои муштарак ба онҳо имкон медиҳанд, ки ба таҳдидҳои фаромарзӣ, аз қабili терроризм, ҷинояткориҳои муташаккил ва муҳоҷирати ғайриқонунӣ самараноктар муқобилат кунанд. Синергия дар доираи ҳамкориҳои бисёрҷониба на танҳо ба воқуниши фаврӣ ба мушкилот, балки ба чораҳои пешгирикунанда, ки ба кам кардани

хатарҳо равона шудаанд, мусоидат мекунад. Давлатҳои пешрафта бо иқтисодии пурқуввати ҳарбӣ-техникӣ метавонанд ҳамчун кафили амният барои кишварҳои камтар рушдёфта баромад карда, ба онҳо кӯмак ва дастгирии низомӣ расонанд.

Шаклҳои ҳамкории амниятӣ метавонанд гуногун бошанд, аз мубодилаи иттилоот ва гузаронидани машқҳои муштарак то ташкили иттифоқҳо ва эътилофҳои низомӣ. Мубодилаи иттилоот ба давлатҳо имкон медиҳад, ки таҳдидҳоро самараноктар муайян ва пешгирӣ кунанд. Машқҳои муштарак сатҳи ҳамкорӣ ва мутобикати қувваҳои мусаллаҳи кишварҳои гуногунро баланд мебардоранд. Иттифоқҳои низомӣ ва эътилофҳо барои ҳимояи дастаҷамъӣ аз таҳдидҳои умумӣ таъсис дода мешаванд [73]. Ҳамкории муассир дар соҳаи амният риояи принципҳои эҳтимои тарафайн, баробарҳуқуқӣ ва даҳлат накардан ба корҳои дохилии якдигарро талаб мекунад. Инчунин ба назар гирифтани манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни ҳамкорӣ ва пешгирӣ аз амалҳое, ки метавонанд ба амнияти дигар давлатҳо зарар расонанд, муҳим аст. Танҳо бо риояи ин принципҳо ҳамкорӣ дар соҳаи амният метавонад муваффақ бошад ва ба таҳкими сулҳу субот дар ҷаҳон мусоидат кунад.

Бояд афзалияти арзишҳои умумиинсонӣ дар сиёсати хориҷиро донист, ки давлат дар муносибатҳои байналмилалӣ худ на манфиатҳои маҳдуди миллиро, балки идеалҳо ва орзуҳои умумиҷаҳонӣ тамоми инсониятро дар мадди аввал мегузорад: сулҳ, амният, рушди устувор, ҳуқуқи инсон ва ҳамкории башардӯстона. Ин маънои омодагӣ ба созиш, баҳисобгирии манфиатҳои дигар кишварҳо ва миллатҳо, ҳалли якҷояи масъалаҳои ҷаҳонӣ, аз қабилӣ тағйирёбии иқлим, паҳншавии бемориҳо, мубориза бо терроризм ва камбизоатиро дорад.

Волоияти арзишҳои умумиинсонӣ ва эътирофи он аз давлат риояи қатъии принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ, аз ҷумла эҳтироми соҳибхитӣ ва тамомияти арзии давлатҳои дигарро дар назар дорад. Он иштироки фаъолона дар созмонҳо ва форумҳои байналмилалиро ба инобат мегирад, ки ба таҳкими сулҳу амният, мусоидат ба рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ, ҳимояи ҳуқуқи инсон ва озодиҳои асосӣ нигаронида шудаанд. Риояи принципи афзалияти арзишҳои умумиинсонӣ дар сиёсати хориҷӣ ба ташаккули симои мусбати давлат дар арсаи байналмилалӣ, таҳкими эътибор ва нуфузи он, васеъ кардани доираи иттифоқчиён ва шарикон мусоидат мекунад. Он инчунин барои рушди ҳамкориҳои мутақобилан судманд дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла иқтисод, илм, фарҳанг ва маориф шароити мусоид фароҳам меорад.

Аммо, татбиқи принципи афзалияти арзишҳои умумиинсонӣ дар сиёсати хориҷӣ бо як қатор мушкилот ва зиддиятҳо рӯ ба рӯ мешавад. Давлатҳо метавонанд мундариҷа ва иерархияи ин арзишҳоро ба таври гуногун дарк кунанд ва дар бораи роҳҳои расидан ба онҳо тасаввуроти гуногун дошта бошанд. Дар бисёр ҳолатҳо манфиатҳои миллии давлат бо манфиатҳои умумиинсонӣ метавонад дар муҳолифат қарор гирад, ки аз давлат муносибати оқилона, мутаваззин ва масъулиятнокро барои қабули қарорҳо талаб мекунад. Ба андешаи олими амрикоӣ Т. Парсонс: «Таҷрибаи рушди инкишофи таърих нишон медиҳад, ки пеш гирифтани воқеигардонии мақсадҳои шовинистӣ ва миллатгароии канора дар сиёсати берунии давлат манфиатҳои умумибашарино хароб намуда, зиддиятҳои минтақавӣ ва умумиҷаҳониро тезутанд менамояд, низоми муносибатҳо ва ҳамкориҳоро ба ҳолати бӯҳронӣ рӯ ба рӯ месозад, ки дар маҷмӯъ онҳо проблемаҳои умумиҷаҳонии муосирро ташкил медиҳанд. Муносибатҳои байналхалқии ҷаҳони муосир ба ҳамаи давлатҳо ва акторҳои дигари низоми ҳамкориҳои амниятӣ имконият

медиҳанд, ки масъалаҳои умумиҷаҳониро мавриди муҳокима қарор диҳанд ва дар ҳалли онҳо саҳми бештар дошта бошанд» [47, с.93].

Сиёсати хориҷии давлат дар ду шакл зоҳир мегардад: дар шакли ҳамкорӣ ва дар шакли рақобат ва душманӣ. Ҳамкорӣ эътирофи манфиатҳои умумӣ ва хоҳиши қарорҳои мутақобилан судмандро дар асоси принципҳои эътироми соҳибхитӣ ва баробарӣ дар назар дорад.

Баръакс, рақобат ва душманӣ дар талоши давлат барои тақвияти нуфузи худ ва расидан ба ҳадафҳои худ, аксар вақт ба зарари манфиатҳои дигар кишварҳо зоҳир мешавад. Ин метавонад дар таҳримҳои иқтисодӣ, мусобиқаи силоҳ, дастгирии нерӯҳои муҳолифин дар дигар давлатҳо ё ҳатто дар даҳлати мустақими низомӣ ифода ёбад. Рақобат ва душманӣ одатан бо мубориза барои захираҳо, қаламравҳо, нуфузи сиёсӣ ва бартариҳои идеологӣ алоқаманд аст. Сиёсати воқеии хориҷии ҳар як давлат одатан омехтаи мураккаби ҳамкорӣ ва рақобат мебошад. Давлатҳо метавонанд вобаста ба шароити мушаххас ва манфиатҳои миллии дар баъзе соҳаҳо ҳамкорӣ кунанд ва дар дигар соҳаҳо рақобат намоянд. Масалан, ду кишвар метавонанд шарикони тиҷоратӣ бошанд, аммо барои нуфуз дар минтақаи муайяни ҷаҳонӣ рақобат кунанд.

Ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун, аз иқтисодиёт то фарҳанг, на танҳо як воситаи ҳалли масъалаҳои ҷорӣ, балки омили тавоноист, ки вазни геополитикии кишварро муайян мекунад. Шабкаи робитаҳои шарикӣ ҳар қадар васеътар ва амиқтар бошад, мавқеи давлат дар системаи ҷаҳонӣ ҳамон қадар устувортар мешавад, имкониятҳои бештар барои пешбурди манфиатҳои худ ва таъсир расонидан ба ташаккули рӯзномаи ҷаҳонӣ мегардад. Дар шароити афзоюндаи вобастагии глобалӣ ҳамкориҳои муассир ба як шартӣ алтернативии зинда мондан ва рушди

устувор табдил меёбад. Давлатҳое, ки муколамаи созанда ва ҳалли умумиро медонанд, бартариҳои рақобатӣ ба даст меоранд ва қобилияти худро барои мутобиқ шудан ба ҷаҳони зудтағйирёбанда нишон медиҳанд. Олимони соҳа низ эътироф намудаанд, ки: «ҳамкориҳои амниятӣ ҳамчун шакли махсуси сиёсати берунии давлат дар шароити муосир афзалияти бештар дорад ва бо ин роҳ мавқеи байналхалқии давлат хубтару беҳтар мустаҳкам карда мешавад. Давлатҳои алоҳида метавонанд танҳо бо як давлат ва ё бо шарикони стратегии худ ҳамкории дуҷониба ба роҳ монанд. Инчунин ҳамкории бисёрҷониба низ дар доираи фаъолияти давлатҳои гуногун дида мешавад. Дар шароити муосир ҳар як давлат дар сиёсати хориҷии худ ҳар ду шакли ҳамкории байнидавлатиро ҳамаҷониба ташаккул медиҳад» [63].

Яке аз ҷанбаҳои калидии ҳамкории стратегӣ дар соҳаи амният ташаккул ва таҳкими робитаҳои комплекси дорои хусусияти сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва фарҳангӣ бо давлатҳои пешрафта, табақаҳои калони иҷтимоӣ ва воҳидҳои маъмурию ҳудудӣ мебошад. Дар доираи ин равиш ба таҳия ва татбиқи механизмҳои интегратсионӣ, ки ба ташкили шарикии устувор ва мутақобилан судманд равона шудаанд, диққати махсус дода мешавад. Ин дар навбати худ ба ҳамоҳангсозии манфиатҳои ҳамаи иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ мусоидат мекунад. «Дар баробари уҳдадориҳои байналмиллалӣ бояд салоҳиятҳои дохилии давлат дар пайвастагӣ бо вазифаҳои хориҷии он таҳким ёбанд. Аз ин лиҳоз вазифаҳои муҳимтарини давлатро таъмини амнияти миллӣ ташкил медиҳад. Давлат бояд иқтисодии мудофиавии заруриро дошта бошад, то ки ҷомеаро аз ҳар гуна таҷовузҳои беруна ҳимоя намояд» [80].

Ҳамкорӣ дар соҳаи амният тавассути механизмҳои гуногун, аз ҷумла ҷанбаҳои сиёсӣ, идеологӣ, иқтисодӣ ва низомӣ амалӣ карда мешавад. Ҳамкориҳои сиёсӣ унсурҳои муҳимми ин система мебошад, ки бастанӣ шартномаҳо ва созишномаҳои байналмилалӣ, инчунин ташаққул ва фаъолияти созмонҳо ва форумҳои байналмилалӣ дар бар мегирад. Ин сохторҳо барои ҷамоҳангсозии талошҳо ҷиҳати муқовимат ба таҳдидҳои ҷаҳонӣ ва таъмини амнияти дастаҷамъӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ пешбинӣ шудаанд. Ин мубодилаи иттилоот, таҳияи якҷояи стратегияҳо ва нақшаҳо ва ҷамоҳангсозии мавқеъҳо дар масъалаҳои амнияти байналмилалӣ дар бар мегирад. Ҳамкориҳои идеологӣ дар раванди ташаққули созиш дар бораи таҳдидҳои эҳтимоли ва таҳияи меъёрҳои умумии арзишҳои ягона нақши калидӣ мебошад. Ин дар навбати худ ба таҳкими эҳтимоли тарафайн ва рушди ҳамкориҳои муассир мусоидат мекунад. Ин ҷанба махсусан дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвияти робитаҳои байнидавлатӣ ва фаромиллӣ муҳим аст, ки дар он зарурати ҷамоҳангсозии равишҳои стратегӣ ва мавқеъҳои идеологӣ торафт муҳимтар мегардад. Он паҳн кардани маълумотро дар бораи арзишҳои демократия, ҳуқуқи инсон ва волияти қонун, инчунин муқовимат ба идеология ва таблиғоти экстремистӣ дар бар мегирад. Мубодилаи фарҳангӣ ва барномаҳои таълимӣ инчунин ба таҳкими ҳамдигарфаҳмӣ ва паст шудани сатҳи ташаннуҷ мусоидат мекунад.

Ҳамкориҳои иқтисодӣ дар соҳаи амният лоиҳаҳои муштаракро дар соҳаи энергетика, нақлиёт ва алоқа, инчунин ҳамкорӣ дар мубориза бо ҷинояткориҳои фаромиллӣ ва маблағгузориҳои терроризмро дар бар мегирад. Вобастагии иқтисодӣ метавонад ба коҳиши эҳтимолияти муноқишаҳо ва таҳкими субот дар минтақа мусоидат кунад. Ҳамкориҳои ҳарбӣ воситаи асосии таъмини амнияти миллӣ ва минтақавӣ мебошад. Зеро он ба принципҳои манфиати тарафайн ва шарикӣ стратегӣ асос

ёфтааст. Он доираи васеи чорабиниҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла гузаронидани машқҳои муштаракӣ оперативӣ-тактикӣ, мубодилаи иттилооти иктишофӣ дар бораи иқтидори ҳарбӣ-техникӣ ва нақшаҳои стратегӣ, инчунин ҳамкорӣ дар соҳаи корҳои илмӣ-таҳқиқотӣ ва таҷрибавӣ-конструкторӣ оид ба таҳия ва истеҳсоли силоҳҳои муосир.

Дар шароити вазъияти мураккаби геополитикӣ ва афзоиши мушкилоти амниятӣ, ҳамкориҳои ҳарбӣ ҳамчун ҷузъи муҳимми системаи амнияти дастаҷамъӣ ва кафили рушди устувор аҳамияти махсус пайдо мекунад. Ба андешаи олими ватанӣ З.Ш. Саидов: «Ҳамкориҳои амниятӣ, ки ба сифати зерсистемаи муносибатҳои байналмилалӣ амал менамояд, табиист, ки тамоми ҳодисаҳо, равандҳои байни давлатҳо ва байни умумиятҳои иҷтимоӣ, миллию этникиро фаро гирифта наметавонад. Аз ин рӯ, дар самти ҳифзи сулҳ ва таъмини амнияти байналхалқӣ дар баробари давлатҳои алоҳида, инчунин мақом ва нақши Шурои Амнияти СММ, созмонҳои дигари ҷаҳонӣ ва минтақавӣ хеле барҷаста мебошанд» [55, с.134].

Дар шароити муосир хатарноктарин низоъҳои ҷаҳонӣ на байни синфҳои гуногуни иҷтимоӣ балки байни тамаддунҳои гуногуни ҷаҳонӣ ба вуқӯъ омада истодааст. «Ҳамкориҳои амниятии давлатҳои мустақил воситаи муҳими пешгирии ҷанг, таҷовуз ва ҳар гуна низоъҳои сиёсӣ мебошад. Он муносибатҳои давлатҳоро дар асоси принципҳо, методҳо ва низоми муайян танзим менамояд. Яке аз омилҳои санҷидашуда ва боэътимод дар низоми муносибатҳои хориҷии давлат ин дипломатия мебошад» [60, с.8].

Маҳз аз рӯйи сиёсати хориҷӣ давлат дар арсаи байналмилалӣ барои худ нақш ва мавқеи хосаро ишғол мекунад. Маҳз тавассути сиёсати хориҷӣ давлат дар арсаи байналмилалӣ нақш ва мавқеи махсусро ишғол мекунад. Сиёсати хориҷӣ маҷмуи муназзами мақсадҳо,

вазифаҳо, принципҳо ва самтҳои стратегии фаъолияти давлатро дар доираи ҳамкории он бо дигар фаъолони муносибатҳои байналмилалӣ амалӣ менамояд. Ин сиёсат инъикоси ниёзҳо, имкониятҳо ва арзишҳои дохилии кишвар, инчунин тафсири он ба муҳити сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии ҷаҳон мебошад. Сиёсати хориҷӣ гуногунҷабҳа буда, дипломатия, ҳамкории иқтисодӣ, стратегияи ҷарбӣ, мубодилаи фарҳангӣ ва дигар воситаҳоро дар бар мегирад. Дипломатия ҳамчун воситаи асосии сиёсати хориҷӣ гуфтушунид, бастанӣ созишномаҳо ва нигоҳ доштани муносибатҳо бо дигар давлатҳоро дар назар дорад. Ҳамкории иқтисодӣ ба рушди тиҷорат, сармоягузорӣ ва дигар шаклҳои ҳамкорӣ, ки ба рушди иқтисодӣ ва шукуфои мусоидат мекунад, равона карда шудааст. Аммо баъзе аз таҳлилгарон сиёсати берунаро нисбат ба сиёсати дохилӣ дуҷумдараҷа медонанд. Чи хеле ки М.Тэтчер - сарвазири пешини Британияи Кабир мегуяд: «дар шароити муосир бисёре аз сиёсатмадорон ба сиёсати дохилӣ эътибори зиёд зоҳир менамоянд, онҳоро фаҳмидан мумкин аст, зеро барои дар сиёсати ҷаҳонӣ мавқеъ пайдо намудан, аввалан дар таҳияи сиёсати дохилӣ мавқеи устувор бояд ишғол намуд» [59, с.14].

Стратегияи ҷарбӣ ҳимояи манфиатҳои миллӣ ва пешгирии таҷовузкорони эҳтимолиро таъмин мекунад. Мубодилаи фарҳангӣ ба таҳкими ҳамдигарфаҳмӣ ва эътимод байни халқҳо мусоидат мекунад. «Ҳамкориву имзои созишномаҳои ҳаётан муҳим барои инкишофи сиёсати дохилӣ хеле муҳим ба шумор меравад. Лекин ҳам сиёсати дохилӣ ва ҳам сиёсати хориҷӣ ба ҳалли як вазифаи асосӣ - нигоҳдорӣ ва танзимномаии системаи муносибатҳои ҷамъиятӣ равона карда мешаванд. Сиёсати беруна муносибати давлатро бо кишварҳои дигар ба танзим медарорад, ҳимояи талабот ва манфиатҳои давлатро дар арсаи байналмилалӣ таъмин менамояд» [28, с.32]. Мақсади асосии

давлатҳои алоҳида, пеш аз ҳама, ҳимояи манфиатҳои милли ба ҳисоб меравад. Бо назардошти ин, мақсадҳои асосии ҳамкориҳои байнидавлатиро муҳаққиқи рус А.В.Будаев ба тариқи зайл муайян намуда аст: «таъмини бехатарии давлат; кӯшиши мустаҳкамнамоии қобилиятҳои моддӣ, сиёсӣ, интеллектуалӣ ва ҳарбии кишвар; баланд бардоштани обрӯю эътибори давлат дар арсаи байналмилалӣ» [76].

Дар дохили кишвар давлат тартиботи ҳуқуқиро таъмин мекунад, бо ҷинояткорӣ ва коррупсия мубориза мебарад, амнияти шаҳрвандон ва амволи онҳоро кафолат медиҳад. Ин вазифа тавассути таъсис ва дар ҳолати корӣ нигоҳ доштани мақомоти ҳифзи ҳуқуқ, низоми судӣ, низоми иҷроӣ ҷазо амалӣ карда мешавад. Фаъолияти самаранокӣ ин муассисаҳо барои фаъолияти устувори ҷомеа ва иқтисодиёт, ҳифзи ҳуқуқҳои шаҳрвандон шартӣ зарурӣ ба ҳисоб меравад. Дар замони муосири геополитикӣ масъалаи таъмини амният ва суботи миллат, ҳифзи соҳибхотирӣ давлатӣ ва тамомияти ҳудудӣ, инчунин пешбурди имиҷи давлату миллат дар арсаи байналмилалӣ ба назар мерасад. Барои ин давлат қувваҳои мусаллаҳро ташкил ва дастгирӣ мекунад, муносибатҳои дипломатӣ инкишоф медиҳад, дар созмонҳо ва шартномаҳои байналмилалӣ иштирок мекунад. Ҷанбаи муҳими ин функция ҳифзи шаҳрвандони кишвар дар хориҷа, инчунин мусоидат ба рушди тиҷорат ва сармоягузори байналмилалӣ мебошад.

Муносибатҳои иқтисодӣ ва сиёсии давлат ва таҳкими онҳо вазифаи муҳимми сиёсати хориҷӣ ба шумор меравад. Баланд бардоштани иқтидори иқтисодӣ тавассути сиёсати хориҷӣ бо роҳҳои гуногун амалӣ карда мешавад. Пеш аз ҳама, ин ҷалби сармоягузори хориҷӣ мебошад, ки ба навсозии саноат, рушди технологияҳои нав ва таъсиси ҷойҳои корӣ мусоидат мекунад. «Рушди иқтисодии кишвар ва устувории сиёсии мамлакат аз сиёсати хориҷии он ва сатҳу сифати

ҳамкориҳои вай вобаста мебошад. Давлат ба воситаи ташаккули системаи ҳамкориҳои байнидавлатӣ фаъолияти самараноки иқтисодиёт ва болоравии вазъияти иҷтимоии ҷомеа ро бояд таъмин намояд. Аз ин рӯ, давлатҳо дар раванди тақсимои захираҳои байналмилалӣ, пайдономои сарчашмаҳои арзон ва босифат, таъмини шароити мусоид барои фуруши маҳсулот, нигоҳдории сарчашмаҳои стратегии мамлакат иштирок намуда, бо роҳи амалӣ намудани ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷониба мақсадҳои худро дар амал татбиқ месозанд» [104, с.3-4].

Таҳкими иқтисодии сиёсӣ бо эҷоди симои мусбати кишвар дар арсаи байналмилалӣ зич алоқаманд аст. Ин тавассути фаъолияти пуршиддати дипломатӣ, ки ба ҳамгироӣ дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ, ба монанди тағйиребии иқлим, мубориза бо терроризм ва пешгирии паҳншавии силоҳи қатли ом равона шудааст, ба даст оварда мешавад. Давлат кӯшиш мекунад, ки бо дигар кишварҳо дар асоси эҳтироми тарафайн ва баҳисобгирии манфиатҳо муносибатҳои мустақами шарикӣ барқарор кунад. Дастгирии ҳуқуқи байналмилалӣ ва иштирок дар амалиёти сулҳҷӯён низ ба таҳкими эътибори сиёсии давлат мусоидат мекунад.

Муносибатҳо бо кишварҳои дигар дар соҳаи мудофия ва амният имкон медиҳад, ки мубодилаи иттилоот, гузаронидани машқҳои муштарак ва ҳамроҳангсозии амалҳо оид ба пешгирии таҳдидҳо дар сатҳи зарурӣ ба амал бароварда шаванд. Иштирок дар созмонҳои байналмилалӣ, ба монанди Созмони Милали Муттаҳид (СММ), имкон медиҳад, ки механизмҳои дипломатӣ барои ҳалли низоъҳо ва нигоҳ доштани сулҳ истифода шаванд. «Мақомоти махсуси давлатӣ ҳукуматҳои худро оид ба нияту мақсадҳои мамлакатҳои дигар иттилоот медиҳанд. Вазифаи намоёндагӣ тариқи таъсиррасонӣ ба афкори умум ва доираҳои сиёсии ин ё он мамлакат амалӣ карда мешавад ва дар

чаҳорҷӯбаи фаъолиятҳои фарҳангӣ ва илмӣ, гузаронидани гуфтушунидҳо ва имзои созишномаҳои мухталиф ба иҷро мерасанд. Давлатҳо бо иҷроиши ин вазифаҳо доираҳои мухталифи одамонро бо фарҳанг, таърих ва арзишҳои маънавии худ шинос менамоянд. Аз тарафи дигар, вазифаҳои мазкур барои имзои созишномаҳои байналхалқӣ, байниҳукуматӣ ва байнидавлатӣ шароити мусоид фароҳам меоваранд» [34, с.45].

Ҳамкорӣ дар соҳаи амният ҳамчун танзимгари муносибатҳои сиёсӣ дар шаклҳои гуногун зоҳир мешавад. Ин метавонад созишномаҳои дуҷониба ё бисёрҷониба бошад, ки мубодилаи иттилоот, гузаронидани машқҳои муштаракӣ низомӣ, ҳамоҳангсозии амалҳо оид ба мубориза бо терроризм ва киберҷинояткориро пешбинӣ мекунанд. Бояд қайд кард, ки самаранокии чунин танзим бевосита аз эътимоди байни давлатҳо ва омодагии онҳо ба созиш вобаста аст. Дар заминаи танзими муносибатҳои сиёсӣ, ҳамкорӣ дар соҳаи амният ба эҷоди субот ва пешгӯишавандагии муҳити байналмилалӣ мусоидат мекунад. Масалан, созишномаҳои назорати силоҳ имкон медиҳанд, ки хатари шиддат гирифтани низоъҳо коҳиш дода шуда, мусобиқаи силоҳ пешгирӣ гардад.

Амалиёти муштаракӣ сулҳсозӣ ва мӯътадилсозӣ, ки таҳти сарпарастии созмонҳои байналмилалӣ амалӣ карда мешаванд, дар ҳалли ҳолатҳои бӯҳронӣ ва пешгирии мушкилоти башардӯстона нақши калидӣ мебозанд. Ин чорабиниҳо, ки ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва дипломатия асос ёфтаанд, таъсири ҳамаҷонибаро ба минтақаҳои низоӣ таъмин намуда, ба барқарорсозии сулҳу субот мусоидат мекунанд. Дар заминаи муносибатҳои муосири байналмилалӣ, чунин амалиётҳо воситаи муҳимми идоракунии ҷаҳонӣ мебошанд, ки самаранокии баландро дар коҳиш додани хатарҳои

зӯроварӣ ва таъмини амнияти башардӯстона нишон медиҳанд. Сиёсатшиноси ватанӣ Г.Н. Зокиров қайд намудаанд, ки: «мақсад ва вазифаҳои хориҷии давлат бо назардошти воситаҳои асосии он амалӣ карда мешаванд. Ҳар як давлат воситаҳои амалинамоии сиёсати хориҷии худро дар асоси имкониятҳои мавҷуда интихоб менамояд. Аз ин рӯ, фаъолияти хориҷии давлат асосан тавассути воситаҳои сиёсӣ, идеологӣ, иқтисодӣ, ҳарбӣ ва ғайра амалӣ гардонида мешавад» [25, с.42].

Бояд эътироф кард, ки ҷаҳонишавӣ ҳамчун муҳаррики пешрафт ҳамзамон ноустувории тартиботи ҷаҳониро ошкор кард ва барои таҳдидҳои фаромиллӣ, ки марзҳои давлатиро эътироф намеkunанд, шароит фароҳам овард. Терроризм, киберҷинояткорӣ, пандемия, офатҳои экологӣ, бӯҳронҳои иқтисодӣ – ин мушкилот талошҳои дастаҷамъӣ ва ҳамбастагии ҷомеаи байналмилалиро талаб мекунанд. Беэътиноӣ ба ин таҳдидҳо, кӯшиши хомӯш кардани онҳо ё ҳалли якҷониба боиси шиддат гирифтани низоъҳо, ноором шудани тамоми минтақаҳо ва дар ниҳоят вайрон шудани амнияти ҷаҳонӣ мегардад. Ҳамоҳангсозии нокифояи амалҳо, набудани стандартҳои ягона ва механизмҳои вокуниш ба ҳолатҳои ғавқуллода хавфҳоро зиёд мекунанд ва муқовимати муассирро душвор мегардонанд. Собиқ сарвазири Британияи Кабир М. Тетчер қайд менамояд, ки: «бисёри муҳаққиқон глобализатсияро фанои давлати миллӣ медонанд, ҳолати мазкур чунин ба назар нарасида, баръакс, глобализатсия ба давлатҳои миллӣ имкон намедиҳад, ки давлатҳои миллӣ аз уҳдадорӣҳо ва ваколатҳояшон берун амал намоянд» [59, с.12]. Воқеан дар мавриди ҷаҳонишавӣ назари муҳаққиқон якранг нестанд. Гуруҳе онро ба давлати миллӣ хатар ва гуруҳе қисме аз сиёсати хориҷӣ медонанд. Ин аст, ки давлатҳо дар сиёсати хориҷии худ то андозае дар муносибат бо ҷаҳонишавӣ

эҳтиёткорона амал менамоянд. Чуноне ки сиёсатшиноси ғарб С. Хантингтон дар таҳқиқоти худ “Бархӯрди тамаддунҳо” қайд менамояд: «Имрӯзҳо дар шароити пурҳассос ва зудтағйирёандаи ҷаҳони муосир инсонҳо ба саволи “Мо ки ҳастем?” ҷавоб мечӯянд. Шинохти худро онҳо асосан дар одатҳои динӣ, забон, таърих ва арзишҳои миллӣ дидан мецоҳанд» [64, с.7]. Дарвоқеъ дар чунин шароити ҳассоси асри ҷадид ва таъсири равандҳои глобалӣ мо замоне худро шинохта метавонем, ки аз тамаддуни ва ниёғони худ бохабар бошем.

Дар асри технологияҳои рақамӣ, киберфазо ба арсаи нави муқовимат табдил ёфт, ки дар он ҳамлаҳои ҳакерӣ метавонанд инфрасохтори муҳимро фалаҷ кунанд, эътимодно ба институтҳои давлатӣ коҳиш диҳанд ва фаъолияти муқаррари чомеаро вайрон кунанд. Мубориза бо киберҷиноят на танҳо камолоти технологӣ, балки ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи мубодилаи иттилоот ва таҳияи стратегияҳои умумии ҳимояро талаб мекунад.

Пандемияҳо ба монанди COVID-19 осебпазирии инсониятро дар баробари бемориҳои сироятӣ нишон доданд. Паҳншавии босуръати вирус дар саросари ҷаҳон зарурати эҷоди механизмҳои муассири огоҳии бармаҳал, вокуниши фаврӣ ва тақсимои одилонаи захираҳо барои мубориза бо пандемия нишон дод. Бо назардошти ин ва дигар мушкилиҳо гуфтан мумкин аст, ки танҳо кӯшишҳои муштарак, ки ба принципҳои эҳтироми мутақобила, баробарҳуқуқӣ ва баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳо асос ёфтаанд, қодиранд рушди устувор ва шукуфоии инсониятро дар шароити мушкилоти муосир таъмин намоянд.

Дар шароити имрӯза, ки воситаҳои иттилоотӣ сатҳи баланди инкишофи худро касб намудаанд, дар ҳаёти сиёсӣ як қатор масъалаҳо пайдо мешаванд, ки аз чунин сатҳи инкишоф вобаста мебошанд. Яке аз

чунин масъалаҳо имичи байналхалқии давлат ба ҳисоб меравад. Яъне, дар асоси паҳни иттилооти мусбат ва зарурӣ оид ба фаъолияти давлат дар арсаи байналхалқӣ имичи мусбии давлати мазкур ташаккул меёбад. Лекин аз тарафи дигар, паҳншавии иттилооти нодуруст ва манфӣ, метавонад, ки ба паст рафтани обрӯву эътибори давлат дар арсаи байналхалқӣ оварда расонад. Аз ин хотир, масъалаи ташаккули имичи байналхалқии давлат яке аз проблемаҳои муҳим ба ҳисоб рафта, омӯзиши он муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Қайд намудан ба маврид аст, ки давлат дар сиёсати хориҷӣ дар соҳаҳои мухталиф мавқеъ пайдо карда метавонад: «мавқеи муносиби географӣ, хусусиятҳои ташкили ҳаёти сиёсӣ ва иқтисодӣ, қувваи ҳарбӣ, фарҳанг ва таърих, таркиби этникӣ ва динии аҳоли, арзишҳо ва эътиқод. Дар сарчашмаҳои илмӣ чунин маҷмуи хусусиятҳо бо ёрии мафҳуми «шомилияти миллӣ» ифода карда мешаванд; давлат бо мавқеи махсуси худ дар системаи муносибатҳои байналхалқӣ, аъзогӣ дар созмонҳои байналхалқӣ, муносибати дӯстона ё душманона бо ин ва ё он давлати дигар. Яъне, давлат бо мавқеи муҳими худ аз дигар давлатҳо фарқ мекунад; ҳар як давлат дар арсаи байналхалқӣ номгуи нақшҳои муайянро амалӣ менамояд» [17].

Пешбурди манфиатҳои миллӣ ва имичи байналхалқии давлат ин амали стратегӣ ва муҳим, сармоягузорӣ барои оянда, барои ҳар як давлат ба ҳисоб меравад. Муваффақияти рушди иқтисодӣ ва инкишофи динамикии муносибатҳо бо дигар давлатҳо аз он вобаста аст, ки чӣ тавр имичи давлат бунёд карда шудааст ва ба бозори беруна пешниҳод карда шудааст.

Масъалаи бунёди имичи байналмилалӣ давлат муҳим ва мубрам ба ҳисоб меравад. Аз ин рӯ, давлатҳо ҳамавақт кӯшиш ба харҷ медиҳанд, ки имичи байналмилалӣ худро боло бардоранд ва роҳу

воситаҳои мувофиқро ҷустуҷӯ намоянд ва онҳоро дар амалия истифода баранд. Аз ин хотир: «аксарияти кишварҳо ба таври ҷиддӣ оиди мустаҳкам намудани мавқеи байналмилалӣ худ андеша меронанд ва ба масъалаи мустаҳкам намудани имиҷи байналмилалӣ худ кушиш менамоянд» [80, с.67]. Дар аксар маврид баланд бардоштани имиҷи байналмилалӣ давлат аз ҳамкориҳои амниятии он вобаста мебошад.

Мустаҳкам намудани имиҷи давлат дар арсаи байналмилалӣ ба аз ҳолатҳои зерин бармеоянд: «ҷабҳаҳои беруна, чун тағйироти ҷиддии ҷойгиршавии қувваҳо дар фазои геополитикии ҷаҳон ва мустаҳкам гардидани мавқеи рақибон, ки бевосита ба паст рафтани имиҷи давлат алоқаманд мебошад; ҷабҳаи дохила, ки давлат имконияти устувор намудани иқтисодиёт ё сиёсати иҷтимоии худро дорад ва ин аз нигоҳи беруна устувориро саҳм мегузорад» [17, с.43].

Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва рақобати афзоянда дар арсаи байналмилалӣ, давлатҳо кӯшиш мекунанд, ки стратегияҳои сиёсии худро бо мақсади мустаҳкам кардани мавқеъҳо дар арсаи ҷаҳонӣ беҳтар кунанд. Яке аз воситаҳои муҳим дар ин замина робита бо ҷомеа (public relations - PR) мебошад, ки муносибати маҷмуии идоракунии робитаҳо ва ташаккули тасаввуроти мусбати кишвар дар фазои иттилоотии ҷаҳониро талаб менамояд. PR ҳамчун фаъолияти стратегӣ, усулҳо ва технологияҳои гуногунро, ки ба эҷод ва нигоҳ доштани имиҷи устувори давлат дар шуури аудиторияи байналмилалӣ равона шудаанд, муттаҳид мекунад.

Ин стратегияи иртиботӣ таҳия ва татбиқи маъракаҳои иттилоотии бодикҷат таҳияшударо дар бар мегирад, ки ба ташаккули афкори мусоиди ҷамъиятӣ равона карда шудаанд. Дар доираи фаъолияти PR мониторинг ва таҳлили фазои ВАО, инчунин ҳамкориҳои фаъол бо саҳмдорони асосӣ, аз ҷумла созмонҳои байналмилалӣ, ҷомеаи тиҷоратӣ

ва ҷомеаи шахрвандӣ амалӣ карда мешавад. Истифодаи самараноки воситаҳои PR ба давлатҳо имкон медиҳад, ки на танҳо хатарҳои сиёсӣ идеологиро бартараф кунанд, балки тасвири мусбатро ташаккул диҳанд, ки ин дар навбати худ ба мустаҳкам кардани мақоми байналмилалӣ ва нуфузи онҳо мусоидат мекунад.

Интеграцияи донишҳо ва кӯшиши мутахассисон, сотсиологҳо, иқтисодчиён, мутахассисони соҳаи идоракунии, психологҳо, коршиносон оид ба технологияҳои пешазинтихоботӣ, рӯзноманигорон, сиёсатшиносон, мутахассисон оид ба ташаккули имиджи байналхалқии давлат барои коркарди концепсияи ташаккули образи давлат дар шуури ҷомеаи ҷаҳонӣ зарур аст. Чунин масъалаҳо хоси ҳамкориҳои хориҷӣ буда, дар сиёсати берунаи давлат, бахусус дар низоми ҳамкориҳои амниятии муосир мавқеи асосиро ишғол менамояд. Масъалаи ҳамкориҳои амниятӣ ҳолати институтҳои сиёсии ҷомеаро ифода менамояд. Институтҳои иҷтимоӣ сиёсӣ ва фаъолияти самараноки онҳо шароитҳои мусоиди амал намудан ва инкишофи шахсияту ҷомеаро таъмин менамоянд. Таъмини амнияти миллию минтақавӣ тавассути воқеӣ гардонидани ҳадафҳои стратегии давлат ба амал бароварда мешавад. Мувофиқи Ойинномаи СММ: «барои таъмини амнияти минтақавӣ институтҳои мухталифро ташаккул додан имкон дорад. Муттаҳид гаштани давлатҳо дар созмонҳои минтақавӣ ихтиёрӣ буда, бештар ҳадафҳои мудофиавӣ доранд. Умумияти манфиатҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии мамлакатҳо имконият медиҳанд, ки онҳо созмонҳои гуногун: аз қабилӣ иттифоқҳо, блокҳо, ташкилотҳо ва ғайраҳоро таъсис диҳанд. Инчунин амнияти минтақаҳо тавассути аҳдноҳо ва шартномаҳо дар бораи масъалаҳои гуногун таъмин карда мешаванд» [63, с.25].

Агар минтақаеро амнияташ ҳалалдор гардад ин таҳдид ба

давлатҳои ҳамагон минтақа мегарад ва ҳама ба амнияти байналмилалӣ таъсири манфӣ мегузорад. Ин гуфтаҳои мо метавонем дар мисоли Афғонистон таҳлил намоем, ки он на танҳо таҳдид ба амнияти дохили давлат, балки таҳдид ба тамоми минтақа ва ҳамаи ҳамагон мебошад. Вобаста ба ҳолати мазкур барои таъмини амнияти миллии Тоҷикистон Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Э. Раҳмон дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ таъкид намудааст: «Солҳои тӯлонист, ки алангаи ҷанг дар давлати ба мо ҳамсоя Афғонистон хомӯш намегардад. Дар тӯли зиёда аз даҳ соли истиқлолияти давлатӣ мо чандин маротиба кӯшиш намудем, ки диққати ҳамаи ҳамагонро ба масъалаи Афғонистон ҷалб намоем. Зеро вазъияти мураккаби ин кишвар метавонад ба устуворӣ ва таъмини амнияти миллии Тоҷикистон таъсир расонида, вазъияти номуносибро афзун гардонад» [133]. Масъалаи таъмини амнияти субот дар Афғонистон барои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла барои Тоҷикистон мушкилоти муҳим буда, ба амнияти минтақавӣ таъсири назаррас мерасонад. Ин масъала мунтазам дар суҳанрониҳои Президенти кишвар таъкид карда мешавад, ки ин аз аҳамияти стратегӣ ва афзалияти баланди он дар рӯзномаи миллии шаҳодат медиҳад. Дар яке аз суҳанрониҳои Президент вақте суҳан оиди таҳлили сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар робита ба Афғонистони ҳамсоя меравад, чунин фикр ироа мегардад: «Тоҷикистон дар таъмини амнияти минтақа нақши муҳим дорад. Аз ин рӯ, Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа ва ҳамҷавор, аз ҷумла Афғонистон ҳамкориҳои дар соҳаи ҳифзи сулҳу субот ва таъмини амнияти пайдор дар сарҳати авлавиятҳои калидии сиёсати хориҷии давлати Тоҷикистон нигоҳ медорад. Афғонистон танҳо аз тариқи раванди сиёсӣ ба сулҳ хоҳад расид, ки аз ҷониби мардуми он идора, назорат ва пеш бурда мешавад. Тоҷикистон фаъолияти минбаъдаи байналмилалӣ худро мутобиқ ба муқаррароти Консепсияи

сиёсати хориҷии давлатамон бо саъю талоши бештар идома хоҳад дод» [131].

Вазъи бӯҳронии Афғонистон, ки бо Тоҷикистон қариб 1400 километр сарҳади муштарак дорад, Ҳукумат ва мардуми минтақаро бетафовут гузошта наметавонад. Соли 2021 ба сари қудрат омадани ҳаракати «Толибон», ки дар феҳристи гурӯҳҳои террористии Шурои амнияти Созмони Милали Муттаҳид қарор дорад, раванди бе ин ҳам мураккаби геосиёсии минтақаро боз ҳам печида кардааст. Президенти кишвар дар суҳанронии худ дар мубоҳисаҳои умумии Иҷлоси 76-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид қайд менамояд, ки масъалаи бавучудодаи кишвари ҳамсоя метавонад тамоми минтақаро ноором созад. Вай ба ниҳодҳои ҳуқуқи башар тавсия медиҳад, ки дар мавриди нақзи ҳуқуқи ақаллиятҳои қавмӣ ва гурӯҳҳои мухталифи миллӣ, ки дар қаламрави Афғонистон зиндагӣ мекунанд, инчунин нақзи озодиҳои шахрвандӣ бо таваҷҷуҳи хоса ба ҳимояи ҳуқуқи занону кӯдакон фаъолона равшанӣ андозанд [140].

Дар раванди сиёсии ҷаҳонӣ масъалаҳои таъмини амнияти миллӣ, минтақавӣ ва умумибашарӣ хусусиятҳои хоси худро доранд. Онҳо дар натиҷаи бӯҳронҳои мухталиф ва ҳолатҳои ноустувори сиёсӣ ба вуқӯъ меоянд. Яке аз омилҳои асосӣ ҳосияти идеологӣ пайдо намудани фаъолияти институтҳои сиёсӣ мебошад, ки ба сифати раҳнамо барои мустаҳкам ё тағйир додани муносибатҳои ҷамъиятӣ истифода мегардад. Дар ҳолати ба ҳам мувофиқ наомадани ғояҳо, назария ва доктринаҳои сиёсӣ, ки онҳоро акторҳои сиёсати байналхалқӣ дар фаъолияти худ ҳамчун раҳнамо истифода менамоянд, бӯҳрони раванди сиёсиро тақвият мебахшанд. Таҷрибаи таърихӣ нишон медиҳад, ки: «идеологияи қувваҳои сиёсӣ тавассути зӯригарӣ бар ҷомеа бор карда мешавад. Он ба амнияти миллӣ таъсир расонида, решаҳои сиёсии

бӯҳронҳои ҷомеа ро афзун мегардонад ва тақвият мебахшад» [20].

Одатан барои дарки дурусти минтақа ва махсусан барои шарҳи амиқи мафҳуми амнияти минтақавӣ низоми муносибатҳои байналхалқӣ ба инобат гирифта мешавад. Низоми муносибатҳои байналхалқӣ одатан аз се зерсистема иборат мебошад, ки онҳоро муҳаққиқи рус Н.С. Лабуткин ба таври зерин нишон додааст: «Якум, зерсистемаи институтсионалӣ, ки он аз субъектҳои муносибатҳои байналхалқӣ иборат аст. Бояд махсус қайд намуд, ки айни замон давлатҳои алоҳида субъекти марказии низоми муносибатҳои байналхалқӣ доништа мешаванд. Хусусиятҳои муҳими зерсистемаи мазкурро тавозуни қувваҳо ташкил медиҳад. Яъне, имконияти ҳимояи манфиатҳои миллии мамлакат ва таносуби онҳо нишондоди муҳими он ба шумор меравад. Дуюм, зерсистемаи алоқаҳои байнидавлатӣ. Зерсистемаи мазкур имкон медиҳад, ки тағйирёбии тавозуни қувваҳо нигоҳ дошта шавад ва устувории байналмилалӣ таъмин гардад. Сеюм, зерсистемаи меъёрӣ, ки ба воситаи он асосан рафтори субъектҳо ва муносибатҳои онҳо ба танзим дароварда мешаванд. Одатан ҳуқуқи байналхалқӣ заминаи ташаккулёбии зерсистемаи мазкур мебошад. Зеро дар асоси он меъёрҳои гуногуни байналхалқӣ ба вуҷуд оварда шуда, шаклҳои гуногуни ҳамкориҳо ва муносибатҳои байнидавлатиро ташаккул медиҳад» [91].

Дар заминаи равандҳои геополитикии глобалӣ ва минтақавӣ, Осиёи Марказӣ як минтақаи аз ҷиҳати стратегӣ муҳим аст, ки ба суботи ҷаҳонӣ ва динамикаи иқтисодӣ таъсир мерасонад. Акторҳои пешрафта, ба монанди Федератсияи Русия, Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, Ҷумҳурии Мардумии Чин, Туркия, Эрон, Ҳиндустон ва дигар давлатҳои узви Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), инчунин кишварҳои Иттиҳоди Аврупо дар ташаккули вазъи геополитикӣ дар ин минтақа нақши

калидӣ доранд. Ҳамкорӣ ва рақобати онҳо барои таъсиргузорӣ дар Осиёи Марказӣ тавозуни қувваҳо ва конфигуратсияи амнияти минтақавиро муайян мекунад.

Ҳадафҳо, нақшаҳои геоиқтисодӣ бошанд аз назорат намудан ба сарватҳои зеризаминӣ ва алоқаҳои нақлиётӣ минтақа иборат аст. Маҳз чунин ҳадафҳо метавонанд имконияти ба вучуд овардани муҳолифати байниҳамдигарии тарафҳоро нисбати якдигар дар ҳудуди минтақаҳои геополитикии мазкур ба миён оваранд.

Бояд қайд кард, ки давлатҳо дар муносибат бо кишварҳои Осиёи Марказӣ принципҳои мухталифҳо пайгирӣ менамоянд, ки дар байнашон принципи минтақагароии геополитикӣ мақоми афзалтарро соҳиб аст. Ин принцип имкон медиҳад, ки минтақаи Осиёи Марказӣ ҳамчун меҳвари калидии фазои геополитикӣ ва ҳудудӣ, ки бо мавҷудияти манфиатҳои умумии сиёсӣ ва иқтисодӣ хос аст, баррасӣ карда шавад. Дар шароити муосир дар Осиёи Марказӣ дар соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ ва фарҳангӣ марказҳои геополитикие ташаккул меёбанд, ки дар онҳо Тоҷикистон метавонад нақши муҳимми стратегӣ дошта бошад.

Бо назардошти ин, дар диссертатсияи мазкур ба як қатор хусусиятҳои икишофи геополитикӣ ба Осиёи Марказӣ таваҷҷуҳ дода шуда, манфиатҳои давлатҳои абарқудрати ҷаҳон ва давлатҳои пурқудратро дар минтақа ва муносибатҳои байниҳамдигарии онҳоро дар нисбати Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди хулосабарорӣ қарор додаем.

Таҷрибаи раванди сиёсии ҷаҳонӣ далолат менамояд, ки давлатҳои хурд дар зери таъсири дутарафа менамояд. Ҳам давлати бузурги ҷаҳонӣ ва ҳам давлати муқтадири минтақавӣ мекӯшанд, ки онро дар зери назорат ё таъсири худ қарор диҳанд.

Дар заминаи ин тадқиқот минтақа ҳамчун зерсистемаи муносибатҳои байналмилалӣ ва системаи амниятӣ, ки як ташкилоти интегратсионӣ мебошад, гурӯҳи давлатҳоро дар асоси ҳамкории онҳо дар соҳаҳои сиёсӣ ва амниятӣ муттаҳид мекунад, тафсир карда мешавад. Ба андешаи А.Б. Логунов: «Дар чунин шароит масъалаи ҳамгироии минтақавӣ ташаккул меёбад, ки давлатҳо дар заминаи ҳамкории амниятӣ дар доираи як минтақа меҳоҳанд манфиатҳои худро хубтару беҳтар ҳимоя намоянд. Аммо сабаби асосии ташаккули амнияти минтақавӣ дигар аст. Амнияти минтақавӣ ин амнияти давлатҳои як ҳудуди ҷуғрофие мебошад, ки як гурӯҳ манфиатҳои онҳо бо ҳам мувофиқат менамоянд. Инчунин дар баъзе аз мавридҳо як гурӯҳ таҳдидҳо ба амнияти миллии онҳо таъсири якхела мерасонанд» [35, с.105].

Мушкилоти глобалӣ дар заминаи ҳамкории байналмилалӣ аксар вақт тавассути ҳамкории амнияти минтақавӣ қонунӣ карда мешаванд, ки дар навбати худ омили асосии устувории ин намуди амният мебошад. Минтақаҳои ҷаҳонӣ аз рӯи иқтисодӣ таҳдиду хатарҳо ва вазъияти амниятии худ якранг нестанд, зеро ба равандҳои сиёсии минтақавӣ дар аксар маврид сиёсати хориҷии абарқудратҳои ҷаҳон таъсиргуздор мегарданд. Аммо ба ҳамаи ин нигоҳ накарда гуфтан мумкин аст, ки дар ин ё он шакл дар минтақаҳои гуногун мушкилиҳои миллию маҳаллӣ мавқеи намоёнро ишғол менамоянд.

Таҳлили концепсияҳои илмӣ ва мактабҳои сиёсатшиносӣ нишон медиҳад, ки масъалаи ҳамкории байналмилалӣ ва махсусан амнияти минтақавӣ ба таври возеҳу равшан нишон дода шавад ва баъзе паҳлуҳои он муайян гардад. Ҳамин тариқ, дар низоми муносибатҳои байналхалқӣ акторҳои сиёсӣ дар самти таъмини амният чӣ бо истифода

аз воситаҳои маҷбурнамоӣ ва ҷӣ ғайриичборӣ одатан концепсияҳои зеринро пайгирӣ менамоянд:

– концепсияи мактаби реализм. Мувофиқи концепсияи мазкур давлатҳо дар муносибати байниҳамдигарӣ доимо манфиатҳои миллии худро пайгирӣ намуда, муносибати онҳо бошад ба воситаи тавозуни қувваҳо ба танзим дароварда мешавад. Дар чунин шароит дар самти ҳамкориҳои амниятӣ ба иқтидори ҳарбӣ ҳамчун воситаи таъмини сулҳу субот афзалияти бештар дода мешавад.

– концепсияи мактаби идеалистӣ. Концепсияи мазкур дар рафтори давлатҳо майлу рағбати сулҳхоҳонаро таҷассум намуда, дар самти муносибатҳои амниятӣ ба муносибатҳои ғайриҳарбӣ афзалияти бештар медиҳанд.

– концепсияи ҳамгирӣ. Концепсияи пешниҳодшуда ҳамгирии бартариҳои калидии равишҳои қаблан баррасишуда буда, воситаи устувор ва бисёрҷанба барои таҳлил ва идоракунии муносибатҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ дар заминаи таъмини амният мебошад. Он имкон медиҳад, ки ҳам усулҳои таъсири ҳарбӣ ва ҳам ғайринизомӣ бо назардошти хусусияти шароит ва ҳолатҳои мушаххас истифода шаванд.

Дар баробари ҳамаи ин ба ташаккулёбии ҳамкориҳои амниятии давлатҳо омилҳои геополитикӣ низ таъсири назаррас мерасонанд. Давлатҳое, ки манфиатҳои геополитикии ҳамшабеҳ доранд, эҳтимолан иттифоқҳои стратегӣ ва сохторҳои эътилофиро ташкил медиҳанд, ки ин ба ҳимояи афзалиятҳои миллии худ ва таъмини амнияти дастаҷамъӣ равона карда шудаанд. Ин раванд натиҷаи қонунии динамикаи геополитикӣ мебошад, ки дар он таъсири синергетикии якҷоя кардани захираҳо ва ҳамоҳангсозии амалҳо имкон медиҳад, ки ба таҳдидҳо ва мушкилоти беруна самараноктар муқобилат карда шавад. Ҳамин тариқ, ташаккули иттиҳодияҳои байналмилалӣ воситаи муҳим дар низоми

имкониятҳои давлатҳои мебошад, ки барои мустаҳкам кардани мавқеи геополитикии худ ва таъмини субот дар минтақа кӯшиш мекунанд.

Дар заминаи таҳдиди афзояндаи терроризми байналмилалӣ ва паҳншавии силоҳи қатли ом, бисёр давлатҳо ҳамкориҳои бисёрҷонибаро дар соҳаи фаъолияти иктишофӣ, мубодилаи иттилоот ва гузаронидани амалиёти муштаракӣ зиддитаррористӣ фаъол кардаанд. Ин тамоюл бо зарурати муттаҳид кардани кӯшишҳо барои пешгирии таҳдидҳои амнияти ҷаҳонӣ ва кам кардани хатарҳои истифодаи силоҳи қатли ом вобаста аст. Низоҳои минтақавӣ ва баҳсҳои ҳудудӣ омилҳои иловагӣ мебошанд, ки ба ташаккули механизмҳои ҳамкориҳои байнидавлатӣ дар соҳаи амният мусоидат мекунанд. Ин механизмҳо ба таъмини сулҳу субот дар минтақаҳои мушаххас, инчунин пешгирии шиддат гирифтани низоҳо ва табдил додани онҳо ба бархӯрдҳои мусаллаҳона нигаронида шудаанд.

Омилҳои геополитикӣ дар раванди ташаккули иттифоқҳои мудофиавӣ, ба монанди НАТО нақши калидӣ доранд. Ин иттифоқҳо одатан ба созиши арзишҳои муштарак ва афзалиятҳои стратегӣ ва зарурати муқовимат ба таҳдидҳои эҳтимолии экзистенсиалӣ, ки аз дигар давлатҳо ё иттифоқҳо бармеоянд, асос ёфтаанд. Чунин иттифоқҳо ба аъзоёни худ ҷимояи дастаҷамъона медиҳанд ва ба онҳо имкон медиҳанд, ки кӯшишҳои низомии ҳудудӣ ҳамроҳанг созанд. Аммо омилҳои геополитикӣ метавонанд ба ҳамкорӣ дар соҳаи амният ҳалал расонанд. Тафовут дар манфиатҳо, кинаҳои таърихӣ, рақобат барои нуфуз дар минтақа ва нобоварӣ байни давлатҳо метавонанд барои ташаккули механизмҳои муассири ҳамкорӣ монеаҳо эҷод кунанд. Дар чунин ҳолатҳо, барои бартараф кардани ихтилофҳо ва эҷоди муносибатҳои боэътимод саъй кардан лозим аст.

Мағрур шудан бар қудрати худ мағлубиятро эҷод намуда, дар ниҳоят сабаби коҳиш ёфтани нуфузи давлат дар сиёсати ҷаҳонӣ хоҳад шуд. Давлат падидаи ҷамъиятӣ буда, тобеи қонуниятҳои диалектикӣ мебошад. Яъне, зуҳур менамояду инкишоф меёбад ва дар ниҳоят таназзул меёбад. Таърихи инсоният империяҳои бузургро дар ёд дорад, ки онҳо шӯҳрати ҷаҳонӣ доштанд, вале ҷовидонагии хешро нигоҳ дошта натавонистанду таназзул ёфтанд. Дар олами муосир мисоли равшани он давлати абарқудрати Иттиҳоди Шӯравӣ мебошад.

Иттиҳоди Шӯравӣ давлати иҷтимоӣ буда, иқтисодии бузурги низомӣ ва иқтисодӣ дошту дар фазои геополитикии олам мақом ва нақши бузург мебозид. Вале дар зери таъсири омилҳои беруна ва рӯ ба бухрон овардани ҳаёти иқтисодию иҷтимоӣ ворида марҳилаи таназзул гардида, аз сахнаи сиёсати ҷаҳонӣ берун рафт. Ба андешаи олимони соҳа: «Чунин ҳолат метавонад дигар кишварҳои абарқудрати оламо низ фаро бигирад. Зеро ин ҳолат дар раванди таърих чандин империяҳои бузургро дар худ фуру бурдааст. Омилҳои ғасбнамӣ, тасарруфнамӣ ва истисморнамӣ умри давлатро кӯтоҳ намуда, барои аз байн рафтани он мусоидат хоҳанд кард» [58, с.54]. Рушду инкишофи ҳамкориҳои дуҷониба ва бисёрҷонибаи давлат, тақвият ёфтани ҳамкориҳои амниятӣ дар доираи фаъолияти созмонҳои минтақавию байналмилалӣ аз он далолат медиҳад, ки давлатҳои олам манфиатҳои гуногуни худро доранд ва юяда тавозуни ин манфиатҳоро бояд шинохт. Зеро ҳадаф аз ҳамкориҳои давлатҳо бояд гумани сохтани сиёсати ҷаҳонӣ ва бар пояи адлу инсоф ҳимоя намудани манфиатҳо бошад.

Ҳамин тариқ, омӯзишу пажӯҳиши заминаҳо ва асосҳои ҳамкорӣ дар соҳаи амният бо назардошти тағйироти замони муосир имкон медиҳад, ки хулосаҳои зерин бароварда шаванд:

Якум, тағйироти куллӣ дар вазъи геополитикӣ ва геоиқтисодӣ, ки ба бӯҳрони ҷаҳони якҷутбӣ ва ташаккули системаи бисёрҷутбӣ, инчунин тақвияти вобастагии мутақобилаи давлатҳо вобаста аст, зарурати объективиро барои густариш ва таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи амният ташаккул медиҳад. Дар шароити дигаргуншавии муносибатҳои байналмилалӣ, механизмҳо ва равишҳои анъанавӣ, ки қаблан самарабахш буданд, нишон медиҳанд, ки ба мушкилот ва таҳдидҳои нав ба таври зарурӣ истодагарӣ карда наметавонанд. Ин падидаҳо таҳлили ҳамаҷониба ва таҳияи стратегияҳои нави муқовиматро талаб мекунанд, ки хусусияти гуногунҷанба ва динамикии онҳоро ба назар мегиранд.

Дуюм, ҳамкорӣ дар соҳаи амният, дар муқоиса бо давраи ҷанги сард, бо васеъшавии доираи иштирокчиён ва соҳаҳои ҳамкорӣ хос аст. Агар қаблан муносибатҳои байни қудратҳои бузург дар асоси тавозуни қувваҳо ва боздоштан бартарӣ дошта бошанд, дар айни замон ҳам давлатҳо ва ҳам созмонҳои байналмилалӣ, созмонҳои ғайриҳукуматӣ ва ҳатто ширкатҳои хусусӣ ба ин раванд ҷалб карда мешаванд. Ҳамкорӣ на танҳо соҳаи ҳарбӣ-сиёсиро, балки соҳаи иқтисодӣ, гуманитарӣ, экологӣ ва иттилоотиро низ фаро мегирад.

Сеюм, асоси ҳамкориҳои босамари амниятӣ ба принципҳои бунёдӣ бар меҳӯрад, ки эҳтироми тарафайн, баробарҳуқуқӣ, баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи акторҳо, истифодаи қувва ё таҳдиди истифодаи он, ҳалли осоиштаи низоъҳо, даҳлат накардан ба қорҳои дохилии давлатҳо ва риояи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалиро дар бар мегирад. Ин принципҳои бунёдӣ рушди устувор ва ҳамоҳангии системаи амнияти глобалиро тавассути кам кардани хатарҳои пуршиддат ва мусоидат ба муколамаи созанда байни давлатҳо таъмин мекунанд. Вайрон кардани ин принципҳо, тавре ки таҷриба нишон медиҳад, ба шиддат гирифтани

вазъ, вайрон кардани эътимод ва ноором кардани вазъи байналмилалӣ оварда мерасонад.

Чорум, ҳамкорӣ дар соҳаи амният ташаккули ҳадафҳо ва вазифаҳои умумӣ, инчунин таҳияи стратегияҳо ва нақшаҳои мувофиқашударо дар бар мегирад. Ба назар гирифтани хусусиятҳои хоси ҳар як минтақа ва кишвар, инчунин мутобиқ кардани механизмҳо ва воситаҳои ҳамкорӣ ба шароити мушаххас муҳим аст. Дар ин ҳолат, аз намунаҳо ва равишҳои универсалие, ки метавонанд бесамар ё ҳатто баръакс бошанд, канорагирӣ кардан лозим аст.

Панҷум, барои ҳамкориҳои муваффақона дар соҳаи амният бояд муҳити мусоиди институтсионалӣ фароҳам оварда шавад, ки созмонҳои байналмилалӣ, сохторҳои минтақавӣ, форумҳои бисёрҷониба ва механизмҳои дуҷонибаро дар бар гирад. Таъмини фаъолияти самаранок, ҳамоҳангсозии фаъолият ва шаффофияти онҳо муҳим аст. Дар ин ҳолат, бояд ба назар гирифт, ки муҳити институтсионалӣ бояд барои посух додан ба мушкилот ва таҳдидҳои нав мутобиқ бошад.

Шашум, омили асосии ҳамкориҳои муваффақ дар соҳаи амният мавҷудияти иродаи сиёсӣ ва омодагӣ ба созиш аз ҷониби ҳамаи иштирокчиён мебошад. Бартараф кардани ихтилофҳо, ҷустуҷӯи нуқтаҳои тамос ва эҷоди муносибатҳои боварӣ муҳим аст. Дар ин ҳолат бояд ба назар гирифт, ки ҳамкорӣ як амали якдафъаина нест, балки раванди тӯлонӣ ва давомдор аст, ки саъю кӯшиш ва сармоягузориҳои доимиро талаб мекунад.

БОБИ II. НАҚШ ВА МАВҚЕИ ТОҶИКИСТОН ДАР ТАЪМИНИ АМНИЯТИ МИНТАҚАВӢ БО КИШВАРҲОИ ОСИЁИ МАРКАЗӢ

2.1. Воқеияти геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ ва таъсири он ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва ташаккули давлатҳои соҳибхитӣ ба аз нав тасаввур кардани муқаррароти идеологии пешин, институтҳои сиёсӣ ва моделҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ оварда расонд. Раванди мураккаб ва баҳсбарангези ташаккули ҳувиётҳои миллӣ, элитаҳои нави сиёсӣ ва системаҳои идоракунӣ оғоз ёфт. Ҷанбаи муҳими ин давра ташаккули бисёрхизбӣ ва институтҳои демократӣ буд. Аммо, дар аксари кишварҳои минтақа ин раванд он қадар осон ва бетағйир набуд, ки интизор мерафт. Талош барои демократикунонӣ аксар вақт бо муқовимати номенклатураи пешина, инчунин бо таъсири омилҳои анъанавӣ-иҷтимоӣ ва фарҳангӣ рӯ ба рӯ мешуд.

Дар заминаи дигаргуниҳои сиёсӣ-иқтисодӣ ҳамаҷонибаи иқтисодӣ, ки ба гузариш ба модели иқтисодии бозоргонӣ нигаронида шудаанд, пайваста ҷорӣ карда шуданд. Равандҳои хусусигардонӣ, либерализатсияи фаъолияти тиҷоратӣ ва ҷалби сармояи хориҷӣ унсурҳои асосии стратегияи иқтисодӣ гардиданд. Аммо, иқтисодӣ на ҳамеша ба натиҷаҳои дилхоҳ оварда мерасонд, ки боиси табақабандии иҷтимоӣ, бекорӣ ва афзоиши ғасад мегардид. Самти сиёсати хориҷии давлатҳои Осиёи Марказӣ низ тағйироти ҷиддиро аз сар гузаронидааст. Барқарор кардани муносибатҳо бо Русия, Чин, ИМА, кишварҳои аврупоӣ ва дигар субъектҳои минтақавӣ вазифаи аввалиндараҷаи сиёсати хориҷӣ гардид. Осиёи Марказӣ ба арсаи рақобати геополитикӣ табдил ёфт, ки дар он манфиатҳои қудратҳои гуногуни ҷаҳонӣ бо ҳам мепайванданд.

Бо вучуди фарқиятҳо дар системаҳои сиёсӣ ва суръати ислоҳот, давлатҳои Осиёи Марказӣ бо мушкилоти умумӣ рӯ ба рӯ шуданд. Таҳкими давлатдорӣ, таъмини амнияти миллӣ, мубориза бо экстремизм ва терроризм, инчунин ҳалли мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ барои ҳукуматҳои кишварҳои минтақа вазифаи аввалиндараҷа гардиданд.

Бозсозие, ки Михаил Горбачев роҳандозӣ намуд, сабаби тағйироти куллӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ гардид, ки ҳамаи соҳаҳои ҳаёт, аз ҷумла сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ дар бар мегирифт. Сиёсати ошкорбаёнӣ ва демократикунонӣ, ки дар доираи "бозсозӣ" эълон карда шуд, ба афзоиши худшиносии миллӣ дар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ, аз ҷумла дар Тоҷикистон мусоидат кард. Баҳси ошкоро дар бораи мушкилоти гузашта ва ҳозира, ки қаблан хомӯш буд, ба мардуми тоҷик имкон дод, ки таърих, фарҳанг ва ҳувияти худро аз нав тафсир кунанд.

Ислоҳоти иқтисодие, ки дар доираи сиёсати "бозсозӣ" оғоз ёфтааст, сарфи назар аз набудани роҳҳои беҳтар кардани сифати зиндагии аҳоли, барои ташаккули муносибатҳои бозорӣ ва мустаҳкам кардани муҳторияти иқтисодии ҷумҳурӣ заминаҳои институтсионалӣ фароҳам овард. Ин ислоҳот, гарчанде ки дар муддати кӯтоҳ ба тағйироти куллӣ оварда нарасониданд, барои рушди минбаъдаи эволюсионии иқтисоди миллӣ замина гузошта, ба ҳамгирии тадриҷӣ ба равандҳои иқтисодии ҷаҳонӣ мусоидат карданд. Ҳисоби хоҷагидорӣ ва кооператсияи ба амалияи иқтисодӣ воридшуда ба корхонаву ташкилотҳои Тоҷикистон имкон дод, ки дар фаъолияти худ ташаббус ва мустақилияти бештар зоҳир намоянд. Ин дар навбати худ ба ташаккули элитаи нави иқтисодӣ, ки ба таҳкими истиқлолияти иқтисодии ҷумҳурӣ манфиатдор аст, мусоидат кард.

Либерализатсияи сиёсие, ки пас аз "бозсозӣ" ба амал омад, ба ташаккули низоми бисёрҳизбӣ ва пайдоиши нерӯҳои нави сиёсӣ дар

Тоҷикистон оварда расонд. Неруҳои сиёсии пайдошуда ва дигар созмонҳои сиёсӣ изҳори манфиатҳо ва ормонҳои гуногуни мардуми тоҷик гардиданд. Аммо муборизаи ин қувваҳои сиёсӣ барои қудрат ва нуфуз дар ҷумҳури дар ниҳоят ба ҷанги шаҳрвандӣ оварда расонд. Эъломияи истиқлолияти Тоҷикистон 9 сентябри соли 1991 натиҷаи қонунии равандҳои дар ҷумҳури дар солҳои "бозсозӣ" рухдода буд. Ин рӯйдод дар таърихи халқи тоҷик як нуқтаи тағйирёбанда гардид, ки барои рушду шукуфои имкониятҳои нав фароҳам овард. Бо вучуди мушкилот ва монеаҳои зиёде, ки Тоҷикистон дар давраи аввали ташаккули давлати соҳибхитӣ бо онҳо рӯ ба рӯ шуд, тавонист давлатдории худро бомуваффақият нигоҳ дошта, дар арсаи баёналмиллалӣ мавқеи хос пайдо намояд.

Дар тамоми Шӯравӣ талош барои либерализатсияи иқтисодиёт, суи қардани назорати давлатӣ бар истеҳсолот ва савдо номувозинати нави иқтисодиро ба вучуд овард, ки ба афзоиши нобаробарии иҷтимоӣ ва норозигӣ дар байни аҳолии мусоидат кард. Оптимизми ибтидоӣ ва умед ба беҳбудӣ босуръати сифати зиндагӣ бо ноумедӣ ва бепарвоӣ иваз карда шуд. Номувофиқӣ ва мухолифати сиёсати гузаронидашуда, набудани ҳадафҳо ва стратегияҳои возеҳ ба номуташаккилӣ дар соҳаҳои гуногуни ҳаёти ҷамъиятӣ оварда расонд. Механизмҳои, ки барои таъмини шаффофият ва ҳисоботдиҳии ҳокимият пешбинӣ шудаанд, дар баробари фасод ва сӯиистифода самаранок набуданд. Ба ҷои таҳкими интизоршудаи институтҳои демократӣ, афзоиши тамоюлҳои популистӣ ва идоракунии афкори ҷамъиятӣ мушоҳида карда шуд. Воситаҳои ахбори омма, ки озодии деринтизорро ба даст оварданд, аксар вақт барои паҳн кардани маълумоти нодуруст ва барангехтани низоъҳои иҷтимоӣ истифода мешуданд. Муборизаи сиёсӣ

ба рақобати шадид барои ҳокимият табдил ёфт, ки дар он манфиатҳои давлат ва ҷомеа ба мавқеи дуҷум гузошта шуданд.

Набудани ҷомеаи шахрвандӣ барои иштироки фаъол дар ҳаёти сиёсӣ, сатҳи пасти фарҳанги сиёсӣ ва набудани таҷрибаи худидоракунии демократӣ монеаҳои ҷиддӣ дар роҳи бунёди давлати воқеан демократӣ гардиданд. Талош барои тағйироти зуд, бе назардошти хусусиятҳои таърихӣ ва фарҳангии кишвар, ба оқибатҳои пешгӯинашаванда ва аксар вақт манфӣ оварда расонд. «Мухолифатҳо ва муқовиматҳо сатҳи гуногуни ҳокимияти давлатиро аз поён то ба боло фаро мегирифт. Қариб ҳама мақомоти давлатӣ мустақилӣ ва худидоракунӣ меҳост. Ба авзои мураккаби маъмурию сиёсии кишвар тағйирот дар конститутсия ва дигар санадҳои меъёрию ҳуқуқӣ такони бузурге доданд. Дар маънии дигар баён намудани моддаи 6-уми Конститутсияи ИҶШС, яъне тағйири мақом ва нақши ҳизби коммунист дар системаи сиёсии ҷомеа, амале буд, ки дар муносибатҳои сиёсӣ ҳолати сифатан навро ба миён овард» [36, с.121].

Декабри соли 1991 роҳбарони Беларус, Россия ва Украина дар шаҳри Минск Аҳдномаи таъсиси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақилро имзо карданд. Дар муқаддимаи ин ҳуҷҷат оварда шудааст, ки: «Мо Ҷумҳурии Беларус, Федератсияи Россия ва Украина чун давлатҳои таъсисдиҳандагони Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ ва ба Шартномаи иттифоқии соли 1922 имзо гузошта, қайд менамоем, ки ИҶШС ҳамчун субъекти ҳуқуқии байналмилалӣ ва воқеияти геополитикӣ аз мавҷудияти худ хотима мегузорад» [40, с.25]. Ин ҳуҷҷат, ки бо номи созишномаҳои Минск ё созишномаҳои Беловеж маъруф аст, қатъи мавҷудияти Иттиҳоди Ҷумҳуриҳои Сотсиалистии Шӯравиро тасдиқ кард ва барои ташкили иттиҳодияи нави байнидавлатӣ замина гузошт. Станислав Шушкевич (Белоруссия),

Борис Елсин (Русия) ва Леонид Кравчук (Украина), роҳбарони кишварҳое, ки ҷумҳуриҳои муассиси ИҶШС буданд, имзо гузоштанд. Шартнома муқаддима ро дар бар мегирифт, ки дар он қайд карда мешуд, ки ИҶШС ҳамчун субъекти ҳуқуқи байналмилалӣ ва воқеияти геополитикӣ мавҷудияти худро қатъ мекунад. Дар ин матн ба талошҳои стратегӣ барои амиқ кардани муносибатҳои байнидавлатӣ, ки ба принципҳои бунёдии ҳуқуқи байналмилалӣ ва таҷрибаи дипломатӣ асос ёфтаанд, диққат дода мешавад. Ин унсурҳои асосии низоми муносири муносибатҳои байналмилалӣ мебошанд, ки тавозун ва суботро дар сатҳи ҷаҳонӣ таъмин намуда, ба ҳамкории созандаи байни давлатҳо ва ҳифзи арзишҳои умумии инсонӣ мусоидат мекунанд.

Дар созишнома масъалаҳои ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун, аз ҷумла иқтисодиёт, фарҳанг, илм ва техника пешбинӣ карда шуданд. Ҷонибҳо омодагии худро барои ҳамоҳангсозии сиёсати худ дар ин соҳаҳо, инчунин дар соҳаи мудофия ва амният изҳор доштанд. Ба таъмини ҳуқуқҳои ақаллиятҳои миллӣ ва кафолатҳои риояи ҳуқуқи инсон диққати махсус дода мешуд.

Созишномаҳои Минск ҳам дар дохили кишварҳои имзокунанда ва ҳам дар хориҷа воқуниши гуногун ба бор оварданд. Баъзеҳо онҳоро ҳамчун натиҷаи қонунии пошхӯрии империяи шӯравӣ меҳисобиданд, дигарон онҳоро барои шитобкорӣ ва таваҷҷӯҳи нокифоя ба оқибатҳои эҳтимоли танқид мекарданд. Имзои Шартнома дар бораи таъсиси Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ) як рӯйдоди муҳимми таърихӣ буд, ки ба анҷом расидани давраи шӯравӣ ва гузариш ба марҳилаи сифатан нав дар рушди фазои пасошӯравӣ ишора кард. Ин раванд, ки бо дигаргуниҳои назарраси сиёсӣ, иқтисодӣ ва иҷтимоӣ ҳамроҳ буд, ба ташаккули давлатҳои нави мустақил, равандҳои ҳамгироии онҳо ва муносибатҳои байналмилалӣ таъсири амиқ гузошт. Баъдтар ба

Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дигар ҷумҳуриҳои собиқ Иттиҳоди Шуравӣ, ба истиснои кишварҳои Балтика ва Гурҷистон (охирин аз ИДМ дар соли 2009 баромад) ҳамроҳ шуданд. ИДМ фазои ҳамкориҳои бисёрҷониба гардид, ки дар он масъалаҳои рушди иқтисодӣ, амният, ҳамкориҳои башардӯстона ва дигар мушкилоти мубрами кишварҳои минтақа баррасӣ мешуданд.

Дар қисмати ғарбии ИҶШС давлатҳо барвақттар ба раванди истиқлолиятҳоӣ рӯй оварда буданд. Давлатҳои назди Балтика алақай соли 1989 “ҷудо” шудани худро аз ҳайъати Иттиҳод эълон намуданд. Дар кишварҳои Осиёи Миёна бошад, ин раванд каме дертар ба вуқӯ пайвастааст. «Изҳорот дар бораи истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро иҷлосияи ғайринавбатии Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, даъвати дувоздаҳум қабул намуд» [1].

Кишварҳои Осиёи Марказӣ пас аз ба даст овардани истиқлолият бо як қатор мушкилоти ба ҳам алоқаманд рӯ ба рӯ шуданд. Ҳалли бомуваффақияти ин мушкилот аз ҳукуматҳо банақшагирии стратегӣ, идоракунии самаранок, ҳамкориҳои байналмилалӣ ва иштироки фаъоли ҷомеаи шаҳрвандиро талаб мекард. Мушкилоте, ки аксар вақт аз заминаҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва иҷтимоию иқтисодӣ муайян карда мешаванд, ба ҳукуматҳои нав вазифаи таҳияи стратегияҳои мукамалро барои таъмини субот, рушди устувор ва муттаҳидсозии ҳувияти миллӣ гузоштанд. Гузариш аз низоми шӯравӣ ба давлатҳои мустақил бо зарурати аз нав тасаввур кардани институтҳои сиёсӣ, моделҳои иқтисодӣ ва арзишҳои иҷтимоӣ ҳамроҳ буд.

Яке аз мушкилоти асосӣ бунёди институтҳои демократӣ ва таъмини суботи сиёсӣ буд. Дар шароити набудани анъанаҳои устувори демократӣ ва институтҳои қавии ҷомеаи шаҳрвандӣ, давлатҳои нав бо хатари ноустувории системаи сиёсӣ рӯ ба рӯ шуданд. Таҳияи

конститутсияҳо, баргузории интихобот ва ташкили низоми мустақили судӣ қадамҳои муҳим буданд, аммо татбиқи самараноки онҳо вақт, захираҳо ва ӣродаи сиёсиро талаб мекард. Мушкилоти иҷтимоӣю иқтисодӣ ба рушди кишварҳои Осиёи Марказӣ низ таъсири назаррас расонданд. Гузариш ба иқтисоди бозорӣ бо афзоиши нобаробарӣ, бекорӣ ва ташаннуҷи иҷтимоӣ ҳамроҳ буд. Зарурати диверсификатсияи иқтисодиёт, ҷалби сармоягузории хориҷӣ ва рушди тиҷорати хурду миёна барои ҳукуматҳо вазифаи аввалиндараҷа гардид. Маориф, тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоӣ инчунин ислоҳот ва сармоягузориро барои таъмини некӯаҳволии аҳоли талаб мекарданд.

Масъалаҳои ҳувиати миллӣ ва муносибатҳои байниэтникий боз як ҷанбаи муҳими рушди кишварҳои Осиёи Марказӣ буданд. Дар ин шароит таҳияи сиёсати ҳамарофарогиранда зарур буд, ки таҳкими ваҳдати байни миллатҳо ба инобат гирифта аз низоъҳо пешгири менамуд. Дастгирии забонҳо ва фарҳангҳои миллӣ, рушди маориф ва пешбурди таҳаммулпазирӣ дар ташаккули ҳувиати муосири миллӣ нақши муҳим бозиданд.

Соҳибистиқлол гардидани Ҷумҳурии Тоҷикистон як навъ санҷиши таърихист, ки он ҳамчун арзиши миллӣ эътироф гардидааст. «Ҷумҳурии Тоҷикистон баъди соҳибистиқлол гардидан худро дар муносибатҳои байналмилалӣ ба сифати субъекти мустақили ҳуқуқи байналмилалӣ муаррифӣ намуда, элон дошт, ки фаолияти он ҳамчун давлати комилҳуқуқ барои ноил шудан ба сулҳи пойдор, барҳам додани силоҳи ядрой ва дигар аслиҳаи қатли ом, роҳ надодан ба истифодаи қувва дар ҳалли баҳсҳо ва ихтилофоти байни давлатҳои соҳибистиқлол равона карда мешавад. Зимни таҳлилу баррасии сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва заминаҳои ташаккулёбии ҳамкориҳои байналмилалии кишвар бояд равандҳои дохилии мамлакат ба инобат гирифта шавад» [28, с.65]. Зеро манфиатҳои ҳар як давлат

дар сиёсати хориҷии он аз вазъияти сиёсӣю иқтисодии дохилии мамлакати мазкур сарчашма мегирад.

Эъломияи истиқлолият анҷоми мантиқии муборизаи чандинасраи мардуми тоҷик барои худмуайянкунӣ ва ба даст овардани давлатдорӣ гардид. Ин як амали ирода буд, ки хоҳиши роҳи мустақили рушдро дар асоси арзишҳои фарҳангӣ ва манфиатҳои миллии худ инъикос мекард. Истиқлолият барои ташаккули низоми сиёсӣ, модели иқтисодӣ ва сохтори иҷтимоии худ, ки ба ниёзҳо ва орзуҳои мардуми Тоҷикистон ҷавобгӯ мебошанд, имконияти беназир фароҳам овард.

Аммо бо ба даст овардани истиқлолият мушкилоти нав низ ба миён омаданд. Давраи гузариш мураккаб ва дарднок буд, ки бо ноустувории сиёсӣ, мушкилоти иқтисодӣ ва низои шахрвандӣ ҳамроҳ буд. Мардуми Тоҷикистон бо зарурати бунёди давлати нав қариб аз сифр рӯ ба рӯ шуда, дар айни замон ихтилофоти амиқи дохили ҷомеаро бартараф намуданд.

Бо вучуди ҳама мушкилот мардуми Тоҷикистон дар рафъи бӯҳрон хирад, истодагарӣ ва ваҳдат нишон доданд. Бо кӯшиши роҳбарияти кишвар, бо дастгирии ҷомеаи ҷаҳонӣ, хунрезӣ қатъ карда шуд, сулҳ ва субот барқарор карда шуд, барои рушди устувор замина гузошта шуд. Имрӯз Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ буда, дар ҷомеаи ҷаҳонӣ мавқеи арзанда дорад. Кишвар дар муносибатҳои байналмилалӣ фаъолона иштирок мекунад, ҳамкории мутақобилан судмандро бо дигар кишварҳо рушд медиҳад, дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ саҳм мегузорад. Истиқлолият барои бунёди Тоҷикистони пурқувват, шукуфо ва демократӣ заминаи устувор гардид.

Хотираи мушкилоти давраи гузариш, қурбонӣҳое, ки ба хотири озодӣ ва истиқлолият оварда шудаанд, ҳамчун ёдраскунандаи доимии арзиши сулҳ ва ризоият хизмат мекунад. Истиқлолияти давлатӣ омили асосии ҳифз ва таҳкими ваҳдати миллий, инчунин рушди босуръати иқтисодиёт ва баланд

бардоштани сатҳи зиндагии аҳолӣ мебошад. Ин ҷанбаҳо дар маҷмӯъ барои бунёди ҷомеаи одилона ва шукуфон, ки ба манфиатҳои дарозмуддати наслҳои оянда нигаронида шудааст, замина фароҳам меоранд. Дар ин замина, сиёсати дохилии давлат бояд бо сиёсати хориҷӣ зич ҳамгиро карда шавад, ки ин имкон медиҳад, ки захираҳои мавҷуда коршоям гардонида шуда, саҳми онҳо дар рушди иқтисодӣ ва иҷтимоии кишвар ба ҳадди аксар расонида шавад. Тавре Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зикр намудаанд: «мо дар сиёсати хориҷии худ усули дарҳои кушодаро, ки баёнгари ҳифзи собитқадамона ва прагматикии манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар арсаи ҷаҳонӣ мебошад, пеш гирифта, татбиқи самарабахши онро идома дода истодаем. Дар заминаи он, пеш аз ҳама, манфиатҳои миллии кишварамон дар ҷаҳорҷӯбаи меъёрҳои ҳуқуқи байналмилалӣ ва бо тамоми воситаҳои қонунии дастрас ғимоя карда мешаванд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бар пояи усули пазируфташудаи муносибот дар арсаи байналмилалӣ бо тамоми кишварҳои дунё, ки ба ин манфиатдоранд, инчунин бо кишварҳои минтақа ва бахусус ҳамсояҳои наздики худ ҳамкории васеъ, муассир ва созанда хоҳад дошт» [131].

Бухрони иқтисодӣ, ки бо пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ва қатъи робитаҳои анъанавии хоҷагидорӣ шадидтар шуд, ба коҳиши шадиди сатҳи зиндагии аҳолӣ, афзоиши бекорӣ ва ташаннуҷи иҷтимоӣ оварда расонд. Набудани захираҳо ва таҷриба дар идоракунии давлат, ки бо ноустувории сиёсӣ зиёд карда шудааст, барои даҳолати нерӯҳои беруна, ки ба заиф кардани давлати ҷавон манфиатдоранд, заминаи мусоид фароҳам овард.

Ҷанги шаҳрвандие, ки соли 1992 сар зад, ба авҷи зиддиятҳои дохилӣ ва фишори беруна табдил ёфт. Даргириҳои хунин байни гурӯҳҳои гуногуни сиёсӣ ва минтақавӣ боиси талафоти зиёди одамон,

фирори оммавии аҳолӣ ва хароб шудани инфрасохтор гардид. Дар ин шароит масъалаи ҳифзи тамомияти арзӣ ва соҳибхитӣ Тоҷикистон махсусан шадид буд. Бозигарони беруна, ки манфиатҳои геополитикии худро пайгирӣ мекарданд, ҷонибҳои гуногуни низоъро дастгирӣ менамуданд, ки ин вазъро бадтар мекард ва раванди ҳалли сулҳ тӯл мекашид. Кӯшишҳои қомеаи байналмилалӣ, аз ҷумла СММ ва САҲА барои мусоидат ба қатъи хунрезӣ ва ташкили муколамаи сиёсӣ, бо сабаби ихтилофоти амиқи тарафҳои мухолиф бо мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ шуданд. Президенти кишвар оид ба ташаккули сиёсати хориҷии ҷумҳурӣ чунин иброз намуданд: «Ба иллати оғоз ёфтани ихтилофоти дохилӣ, шиддат ёфтани он ва ниҳоят, забона задану доман паҳн кардани оташи ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ, раванди шаклгирӣ ва татбиқи сиёсати хориҷии мо бо мушкилоти зиёди мухталиф рӯ ба рӯ шуд» [139]. Бо вучуди ин, бо вучуди ҳама мушкилот, роҳбарияти Тоҷикистон бо сарвари Эмомалӣ Раҳмон тавонист кишварро аз парокандагии ниҳой нигоҳ дорад.

Чи гунае ки дар боло зикр гардид, вазъияти солҳои аввали соҳибистиқлолӣ ва равандҳои сиёсӣ иҷтимоии он давра ба сиёсати хориҷии Тоҷикистон таъсири амиқ расонидааст. Ғайр аз ин, яке аз омилҳои дигаре, ки аввали солҳои истиқлолият ба сиёсати хориҷии давлати мо таъсиргузори кардааст, ин тағйирёбии вазъи геополитикӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ мебошад. Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ тадриҷан минтақаи мазкур ба майдони бархӯрди манфиатҳои геополитикӣ табдил ёфт. Айни замон низ як қатор кишварҳои пурқудрат ва дорои манфиатҳои гуногуни геополитикӣ дар минтақаи мазкур фаъолона ҳузури худро таъмин менамоянд. Маҳз чунин вазъият ба самтгирӣ ва шаклгирии ҳамкориҳои байналмилалӣ кишварҳои минтақа таъсири амиқ мерасонад. Дар ин раванд Ҷумҳурии Тоҷикистон

низ дар канор буда наметавонад ва ҳар дигаргунӣ, ки дар минтақа ба амал меояд, ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон низ бе ҷуну ҷаро таъсиргуздор мебошад. Чи хеле ки роҳбари давлат таъкид менамояд: «Таҳкими ҳимояи манфиатҳои миллии дар пешбурди сиёсати созандаи хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми афзалиятнок дошта, ташаббусҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон аз он вобастагии амиқ дорад» [48, с.15].

Федератсияи Русия яке аз кишварҳои мебошад, ки манфиатҳои он дар минтақаи Осиёи Марказӣ аҳамияти зиёди стратегӣ доранд. Манфиатҳои геополитикӣ ва геостратегии Русия дар Осиёи Марказӣ аз таъсири таърихӣ он ба ин минтақа ва мақоми пурқудрати он вобастаанд. Федератсияи Русия Осиёи Марказиро ҳамчун минтақаи манфиатҳои стратегӣ худ, ки бо наздикии ҷуғрофӣ, робитаҳои таърихӣ, ҳамкориҳои иқтисодӣ ва масъалаҳои амниятӣ вобаста аст, меҳисобад. Нигоҳ доштани субот ва пешгирии низоъҳо дар минтақа барои Русия вазифаи аввалиндараҷа аст, зеро ноустуворӣ дар Осиёи Марказӣ метавонад ба амнияти дохилӣ ва некӯаҳволии иқтисодии Федератсияи Русия мустақиман таъсир расонад.

Дар соҳаи иқтисод Русия ба рушди муносибатҳои тиҷоратӣ, сармоягузори ба лоиҳаҳои энергетикӣ ва инфрасохтори нақлиётӣ манфиатдор аст.

Ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсӣ дар стратегияи Русия дар Осиёи Марказӣ низ нақши муҳим дорад. Русия кишварҳои минтақаро дар таҳкими қобилияти мудофиавии худ дастгирӣ мекунад, машқҳои муштаракӣ низомӣ мегузаронад ва техникаи низомиро пешниҳод мекунад. Аъзогии кишварҳои минтақа дар Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД) омили муҳими таъмини амният ва субот дар минтақа буда, мавқеи Русияро дар Осиёи Марказӣ таҳким мебахшад.

Шартномаҳои гуногун аз ҷумла, шартномаи соли 1993 барои рушди шарикӣ ҳамаҷонибаи Тоҷикистон ва Русия дар шароити нави геополитикӣ, ки пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ ба вуҷуд омадааст, заминаи устувор гузошт. Он нуқтаи ибтидоӣ барои ташаккули низоми муносири муносибатҳои дӯҷониба гардид, ки соҳаҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, низомӣ, гуманитарӣ ва дигар соҳаҳои ҳамкориро фаро мегирад. «Шартнома пойбандии ҳарду кишварро ба принципҳои баробарии соҳибхитӣ, даҳлат накардан ба корҳои дохилии якдигар, эҳтироми тамомияти арзӣ ва ҳалли ошоштаи баҳсҳо тасдиқ кард» [70].

Дар солҳои минбаъда, дар асоси ин ҳуҷҷати бунёдӣ, даҳҳо созишномаҳои дигар ба имзо расиданд, ки ба амиқ кардани ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун равона карда шудаанд. Ҳамкории ҳарбӣ-техникӣ бо назардошти вазъи мураккаби ҳарбӣ-сиёсӣ дар минтақаи Осиёи Марказӣ аҳамияти махсус пайдо кард. Русия ба кишварҳои минтақа дар таҳкими қобилияти мудофиавӣ, тайёр кардани кадрҳои ҳарбӣ ва таъмини амнияти марзҳо кӯмак расонидааст ва ин ҳамкории худро идома дода истодааст. Ҷойгиркунии пойгоҳи низомии Русия дар қаламрави Тоҷикистон омили муҳими субот ва амният дар минтақа мебошад.

Ҳамкории иқтисодӣ низ ҷузъи муҳими муносибатҳои дӯҷониба ва бисёрсамтаи Русия бо кишварҳои минтақа мебошад. Русия яке аз шарикони асосии тиҷоратии на танҳо Тоҷикистон, балки бо тамоми кишварҳои Осиёи Марказӣ боқӣ мемонад. Ҳамкорӣ дар соҳаҳои энергетика, нақлиёт, кишоварзӣ ва саноат рушд мекунад. Сармоягузориҳои Русия дар рушди иқтисоди Тоҷикистон нақши муҳим дошта, ба таъсиси ҷойҳои нави корӣ ва навсозии истеҳсолот мусоидат мекунад. Ҳамкории гуманитарӣ доираи васеи самтҳо, аз ҷумла маориф, фарҳанг, илм ва тандурустиро фаро мегирад. Русия ба донишҷӯёни

тоҷик имконият медиҳад, ки дар донишгоҳҳои Русия маълумоти олии гиранд. Лоихаҳои муштараки фарҳангӣ, ки ба таҳкими дӯстӣ ва ҳамдигарфаҳмии байни халқҳои минтақа ва Русия равона шудаанд, амалӣ карда мешаванд. Баъди пошхӯрии Иттиҳоди Шуравӣ, сиёсати хориҷии Россияро дар Осиёи Марказӣ ба якчанд давра тақсим намудан мумкин аст:

Давраи аввал, солҳои аввали соҳибистиқлол гардиadini кишварҳои минтақаро дар бар мегирад, ки бо мутобиқ шудан ба воқеиятҳои нави пешомада ва ташаккули муносибатҳо бо давлатҳои нави мустақил хос буд. Русия кӯшиш мекард, ки нуфузи худро дар минтақа нигоҳ дорад, аммо аллакай дар принсипҳои нав, аз даҳолати мустақим ба корҳои дохилӣ канорагирӣ кунад. Таъмини амнияти шаҳрвандони Русия ва нигоҳ доштани субот дар минтақаҳои наздисарҳадӣ афзалият дошт. Ҳамкории иқтисодӣ рушд кард, аммо бо бӯҳрони умумии иқтисодӣ ва мушкилоти давраи гузариш мушкил буд.

Давраи дуюм, ки ба аввали солҳои 2000-ум рост омад, бо мустаҳкам шудани мавқеи Русия ва фаъл шудани сиёсати хориҷии он дар Осиёи Марказӣ аломатгузори шуд. Ин ба рафъи бӯҳрони дохилӣ ва болоравии нархи энергия мусоидат кард. Русия дар ҳалли низоъҳои минтақавӣ фаълоне иштирок кард, лоихаҳои интегратсиониро дар доираи СААД пешбарӣ кард. Ҳамкории ҳарбӣ-техникӣ, ки ба баланд бардоштани қобилияти мудофиавии кишварҳои минтақа равона шудааст, тақвият ёфт.

Давраи сеюм, ки дар миёнаи солҳои 2005-2015 оғоз ёфта, то имрӯз идома дорад, бо афзоиши рақобат бо дигар қудратҳои калон, пеш аз ҳама бо Чин ва ИМА хос аст. Русия кӯшиш мекунад, ки мавқеи худро дар минтақа тавассути рушди форматҳои бисёрҷонибаи ҳамкорӣ, ба монанди СҲШ ва татбиқи лоихаҳои бузурги инфрасохторӣ тақвият

диҳад. Таъмини амният ва субот, муқовимат ба терроризм ва экстремизм афзалият дорад.

Дар айни замон сиёсати хориҷии Русия дар Осиёи Марказӣ ба принципҳои прагматизм, манфиати мутақобила ва эҳтироми соҳибхитиёри асос ёфтааст. Русия ҷонибдори сулҳи бисёрқутбӣ ва зидди даҳолат ба қорҳои дохилии кишварҳои минтақа аст. Самти муҳим таҳкими робитаҳои фарҳангӣ ва гуманитарӣ, пешбурди забон ва таҳсилоти русӣ мебошад.

Иқтисодиёти Осиёи Марказӣ дар давраи пасошуравӣ назар ба дигар ҷумҳуриҳои иттифоқӣ дар ҳолати начандон хуб буд. Ба ҳамаи ин нигоҳ накарда Москва давлатҳои Осиёи Марказиро ёри мерасонид. Аммо, ин кӯмакҳо на ҳамеша бечунучаро буд ва манфиатҳои геополитикӣ ва иқтисодии Русияро ифода мекард. Москва кӯшиш мекард, ки нуфузи геополитикии худро дар Осиёи Марказӣ нигоҳ дорад ва ин минтақаро ҳамчун як фазои муҳимми транзитӣ барои тиҷорати байналмилалӣ ва инчунин ҳамчун манбаи захираҳои муҳимми табиӣ арзёбӣ кунад. Илова бар ин, Русия ба нигоҳ доштани суботи сиёсӣ ва иқтисодӣ дар минтақа таваҷҷӯҳи амиқ дошт, бо назардошти хатарҳои эҳтимолии паҳншавии идеологияҳои радикали исломӣ ва тиҷорати ғайриқонунии маводи мухаддир.

Дар навбати худ, кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки истиқлолият ба даст оварданд, бо як қатор мушкилоти ҷиддӣ рӯ ба рӯ шуданд. Қатъи робитаҳои иқтисодӣ бо дигар ҷумҳуриҳои ИҶШС, инфрасохтори кӯҳна, норасоии кадрҳои баландхитисос ва ғайраҳо ба рушди онҳо монеъ шуданд. Бисёре аз давлатҳои минтақа аз содироти ашёи хом вобаста буданд, ки иқтисодиёти онҳоро ба тағйирёбии нархҳои ҷаҳонӣ осебпазир мекард.

Дар ин шароит кишварҳои Осиёи Марказӣ ба ҷустуҷӯи роҳҳои нави рушд ва манбаъҳои маблағгузорӣ шурӯъ карданд. Онҳо бо созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили Бонки ҷаҳонӣ ва Бонки осиёи рушд фаъолона ҳамкорӣ намуда, сармоягузориҳои хориҷиро ҷалб намуда, муносибатҳоро бо дигар кишварҳо, аз ҷумла Чин, Туркия ва Иттиҳоди Аврупо рушд доданд.

Дар солҳои охир тамоюли диверсификатсияи иқтисодии кишварҳои Осиёи Марказӣ ба назар мерасад. Соҳаҳои хизматрасонӣ, сайёҳӣ, кишоварзӣ ва саноати сабук рушд мекунанд. Кишварҳои минтақа инчунин технологияҳои навро фаъолона ҷорӣ мекунанд ваислохотро барои беҳтар кардани фазои сармоягузорӣ амалӣ менамоянд.

Дар натиҷаи бештар шудани ҳузури субъектҳои гуногуни геополитикӣ, шабакаи мураккаби робитаҳо ба вучуд омад, ки дар он манфиатҳои шахсӣ ва орзуҳои геополитикӣ ба ҳам мепайванданд ва манзараи беназири таъсирро ба вучуд меоранд. Давлати Русия бешубҳа дар ташаккули стратегияи умумӣ нақши калидӣ дорад, аммо бештар маҷбур аст манфиатҳои ин акторҳои навро ба назар гирад ва дар байни зарурати нигоҳ доштани назорат ва хоҳиши истифодаи захираҳои онҳо барои ноил шудан ба ҳадафҳои худ мувозинат кунад. Яке аз чунин неруҳои геополитикии минтақа, ки барои Россия як қатор мушкилиҳои навро эҷод намудааст, ИМА ба шумор меравад.

ИМА имкониятҳои хешро пас аз 11-сентябри соли 2001 истифода намуда, қувваҳои ҳарбии худро дар паҳлуи Чин ҷойгир намуд. Яке аз ҳадафҳои ҷой гирифтани базаҳои ҳарбии амрикоӣ дар Осиёи Марказӣ назорат намудан аз болои ракетаҳои чинӣ буд. Ҳадафҳои ниҳони ИМА тармими ҷаҳони якҷутба ва пешгирӣ намудани бисёрмарказӣ дар низоми нави ҷаҳонӣ ба ҳисоб мерафт. Аммо барои воқеӣ гардонидани

он танҳо як давлати бузург - Чин монета мегардид, ки ба сифати яке аз рақибони эҳтимолии ИМА дар Осиёи Марказӣ ҳисоб мерафт. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ ҷойгиркунонии неруҳои ҳарбии ИМА-ро дар минтақа хуш напазируфт.

Россия, ки кайҳо боз дар Осиёи Марказӣ мавқеи мустаҳкам дошт, баъд аз ҳодисаҳои 11-сентябр мавқеъ ва нақши худро то андозае аз даст дод ва онро ба ИМА гузашт намуд, ки хатои нобахшидани барои худаш буд. Аз тарафи дигар, таъсис ёфтани коалитсияи Россия, ҚХЧ ва Иттифоқи Аврупо ё ин, ки Россия, ҚХЧ ва Ҳиндустон ба муқобили низоми ҷаҳони якҷутбаи ИМА нигаронида шуда буд, ки ҷавобгӯи натавонӣ манфиатҳои миллии Тоҷикистон, балки қомеаи ҷаҳонӣ гардид. Ҳамин тариқ, давлати моро зарур аст, ки манфиатҳои миллиро дар ҳамбастагии сиёсӣ, иқтисодӣ, таъмини амнияти суботи сиёсии минтақавӣ, ки пешомади асри XXI-ро фаро мегиранд ҳифз намояд.

Мавқеи ҷуғрофии Осиёи Марказӣ, ки барои геополитикаи ҷаҳонӣ аҳамияти стратегӣ дорад, ба абарқудратҳо имконияти беназири татбиқи манфиатҳои миллии худро тавассути ин минтақаи муҳими стратегӣ фароҳам овард. Ҳар яке аз онҳо бо мақсадҳои хоси геополитикӣ ва иқтисодии худ ғаёлона кӯшиш мекунанд, ки нуфузи худро васеъ кунанд ва захираҳои асосӣ ва инфрасохтори нақлиётро назорат кунанд. Чихеле, ки мутафаккири маъруфи соҳа Хэлфорд Маккиндер минтақаи Осиёи Марказӣро қисме аз Ҳартленд (Қалби Замин) эътироф намуда мегӯяд, ки “ҳар касе ки Ҳартлендро идора менамояд ӯ ҷаҳонро идора менамояд” [151]. Дидгоҳи ӯ то ҳануз аҳамияти геополитикӣ дорад, аз ин лиҳоз давлатҳои абарқудрат мекӯшанд дар ин минтақа нуфузи худро мустаҳкам намоянд. Дар ин замина, Осиёи Марказӣ арсаи рақобати шадиди геополитикӣ мегардад, ки дар он манфиатҳои акторҳои ҷаҳонӣ ба ҳам мепайванданд ва

системаи мураккаби бисёрқабатаи ҳамкорихоро ташкил медиҳанд. Сиёсати ИМА дар Осиёи Марказӣ як раванди мураккаб ва гуногунҷанба буда, манфиатҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва стратегиро дар бар мегирад. Муваффақияти талошҳои Амрико дар минтақа бештар аз қобилияти ИМА барои баррасии хусусиятҳои вазъи сиёсӣ ва иқтисодии ҳар як кишвар ва пайдо кардани нуқтаҳои тамос бо манфиатҳои дигар бозигарони бонуфуз, аз қабили Русия ва Чин вобаста хоҳад буд.

Ин равиш, аз ҷумла, дар ташаббусҳои рушди гузаргоҳҳои нақлиётӣ, ки Осиёи Марказиро бо бозорҳои ҷаҳонӣ бо роҳи канорагирӣ аз Русия ва Чин мепайванданд, инъикос ёфтааст. Ин тадбирҳо як қисми барномаи стратегие мебошанд, ки ба таҳкими инфрасохтори энергетикӣ, таъмини рушди устувор ва баланд бардоштани рақобатпазирии иқтисодиёти миллий ва минтақавӣ нигаронида шудаанд. Дар доираи ин стратегия ба рушди занҷирҳои таъминоти логистикӣ энергия диққати махсус дода мешавад, ки ба коҳиши вобастагӣ аз хатсайрҳои анъанавӣ ва баланд бардоштани устуворӣ ба хатарҳои геополитикӣ мусоидат мекунад.

Аммо, татбиқи ҳадафҳои амрикоӣ бо як қатор монеаҳо рӯ ба рӯ мешавад. Аввалан, нуфузи абарқудратҳои суннатии минтақа - Русия ва Чин дар минтақа назаррас боқӣ мемонад ва кишварҳои Осиёи Марказӣ, ки сиёсати бисёрсоҳавии хориҷиро мечӯянд, то ҳанӯз омода нестанд, ки аз ҳамкорӣ бо ин “бародарон” ба кулӣ даст кашанд. Дуюм, вазъи сиёсии дохилӣ дар баъзе кишварҳои минтақа бо ноустуворӣ ва мушкилиҳои иқтисодӣ хос аст, ки татбиқи ислоҳоти иқтисодӣ ва ҷалби сармоягузори ғарбиро душвор мекунад. Сеюм, нигарониҳо дар бораи паҳншавии ифротгароӣ ва терроризм, ки аз Афғонистон сарчашма мегирад, кишварҳои Осиёи Марказиро водор месозад, ки ба

масъалаҳои амниятӣ таваҷҷуҳи бештар зоҳир намоянд. Ин метавонад ҳамкориҳои иқтисодиро бо ИМА маҳдуд кунад.

Сарфи назар аз ин мушкилот, ИМА кӯмаки молиявӣ ва техникиро ба кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаҳои гуногун идома медиҳад. Ба барномаҳое, ки ба дастгирии ҷомеаи шаҳрвандӣ ва воситаҳои ахбори оммаи мустақил равона шудаанд, бо мақсади таҳкими институтҳои демократӣ ва баланд бардоштани сатҳи иштироки шаҳрвандон дар ҳаёти сиёсӣ диққати махсус дода мешавад. Россия ва ИМА дар ҷорӣ кардани сиёсати мустаҳкам дар минтақа на танҳо манфиатҳои якхела доранд, ҳатто дар фаъолияти якҷояи иқтисодӣ корҳои зиёдеро ба анҷом расонидаанд.

Таҳлили стратегияҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар заминаи амният ва суботи минтақавӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад. Бо назардошти мавқеи геополитикии кишваре, ки бо Афғонистон ҳамсарҳад аст ва мавҷудияти мушкилоти дохилӣ, ташаккули сиёсати самараноки хориҷӣ омили асосии таъмини манфиатҳои миллӣ ва пешгирии таҳдидҳои беруна мебошад. Омӯзиши ин раванд имкон медиҳад, ки ҷиҳатҳои қавӣ ва заъфи сиёсати хориҷии Тоҷикистонро ошкор ва имкониятҳои тақмили минбаъдаи онро муайян карда шавад.

Чанбаи муҳимми таҳқиқи масъала таҳлили таъсири омилҳои беруна ба ташаккули сиёсати хориҷии Тоҷикистон мебошад. Тамоюлҳои ҷаҳонӣ, равандҳои минтақавӣ ва динамикаи муносибатҳо бо қудратҳои калидии ҷаҳонӣ дар ташаккули афзалиятҳо ва стратегияҳои сиёсати хориҷии давлат нақши асосӣ доранд. Ин омилҳо, ки бо ҳам алоқаманд ва ба ҳам вобастаанд, муҳити мураккаби геополитикиро ташкил медиҳанд, ки дар он ҳар як давлат кӯшиш мекунад, ки мавқеъ ва самти рушди худро муайян кунад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ ва тақвияти равандҳои ҳамгирӣ, таҳлили ин чанбаҳо

барои таъмини амнияти миллӣ ва рушди устувори иқтисодӣ муҳим мегардад. Фаҳмиши ин муносибатҳо барои таҳияи сиёсати воқеӣ ва муассири хориҷӣ, ки ҳам ниёзҳои дохилӣ ва ҳам маҳдудиятҳои берунаро ба назар мегирад, зарур аст.

Ҳамчунин нақши дипломатияи бисёрҷонибаро дар татбиқи ҳадафҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон ба назар гирифтани зарур аст. Иштирок дар созмонҳои гуногун ва ташкилоту форумҳои байналмилалӣ барои давлат шароит фароҳам меорад, ки манфиатҳояшро тарғиб намояд, дар ҳалли мушкилоти ҷаҳонӣ иштирок кунад ва эътибори байналмилалӣ худро мустаҳкам созад. Таҳлили самаранокии иштироки Тоҷикистон дар форматҳои бисёрҷониба ва муайян намудани самтҳои ояндадор барои ҳамкории минбаъда вазифаи муҳими таҳқиқот мебошад. Суботи дохилӣ ва ризоият дар масъалаҳои асосии сиёсати хориҷӣ шартҳои зарурӣ барои татбиқи бомуваффақияти стратегияҳои сиёсати хориҷӣ мебошанд. Омӯзиши таъсири ин омилҳо ба ташаккули сиёсати хориҷӣ имкон медиҳад, ки имкониятҳо барои таҳкими дастгирии дохилии сиёсати хориҷӣ ва баланд бардоштани самаранокии он ошкор карда шаванд.

Зимнан бояд қайд намуд, ки моҳияти сиёсати хориҷӣ ва ҳамкориҳои байналмилалӣ Тоҷикистон ҳануз дар санаи 3 июли соли 1993 ба ҳайси Раиси Шурои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон фаъолият доштани муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар нишасти матбуотӣ, ки бо иштироки рӯзманигорони ватанию хориҷи доир гашта буд, иброз шудааст. Дар конфронси мазкур Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қайд намуданд, ки: «ҳамкории иқтисодии ҷумҳуриамон бо ширкатҳои хориҷӣ натавонанд ба манфиати халқу давлати мо, балки фоидаи ҳамаи кишварҳои дигаре мебошад, ки бо мо ҳамкори доранд» [18, с.125].

Пас аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравӣ, бисёре аз кишварҳо дарк мекарданд, ки тамоман аз ҳам «ҷудо шудан» хеле душвор хоҳад буд. Баъзе аз роҳбарон ба сифати ҷудошавии нисбатан сабуктар таъсиси созмонҳои байналмилалӣ гуногунро дар қаламрави пасошӯравӣ пешниҳод мекарданд. Ҳанӯз дар айёми фурупошии Иттиҳоди Ҷамоҳири Шӯравӣ Сотсиалистӣ пешниҳод шуд, ки Иттифоқи конфедеративии давлатҳои соҳибхитӣ таъсис дода шавад. Дар сарчашмаҳои илмӣ таъкид мегардад, ки: «14 ноябри соли 1991 ҳафт ҷумҳурӣ (Белорус, Қазоқистон, Қирғизистон, Россия, Тоҷикистон, Туркменистон, Ўзбекистон) барои дохил шудан ба он пешакӣ розигӣ доданд, вале дар амал ин Иттиҳод таъсис дода нашуд» [120]. Дар он солҳо бисёр ташаббусҳои ҳамгироӣ ҷомаи амал напӯшиданд, аммо аксарияти коршиносон сабаби инро дар афзалиятнок набудани ғояҳо дар он замон мебинанд.

Дар мамлакатҳо кӯшишҳои аввалини ҳамкориҳои мустақилонаи дуҷониба ва бисёрҷониба оғоз ёфтанд. Аввалин мушоҳидаҳо дар бораи дӯстӣ, ҳамкорӣ ва ёрии ҳамдигарӣ баста шуданд. Дар бораи равандҳои ҳамгироӣ дар минтақа дар замони пасошӯравӣ назари гуногун вучуд дорад. Баъзе аз олимони худӣ имконияти ҳамгироиро инкор карда, инро далел меоранд, ки равандҳои зиёди ҳамгироӣ дар амал татбиқ нашуданд. Ҳамчунин бисёриҳо шак доранд, ки Осиёи Марказӣ чун минтақаи ягона қобили ҳаёт аст. Аммо дар солҳои охир кишварҳои минтақа бо ҳам дар равобити хуб қарор гирифта, чанд шартномаҳои байнидавлатӣ ба имзо расонида, дар ҳамкориҳои дӯстона қарор доранд. Бо вучуди ҳамаи ин дар солҳои соҳибистиқлолӣ як қатор созмонҳои минтақавӣ бо иштироки Россия ва ҳам дигар шарикони геосиёсӣ арзи ҳастӣ доранд.

Аз ибтидои солҳои 1990 роҳбарони кишварҳои Осиёи Марказӣ роҳи муносибатҳои нави сиёсиро тариқи вохӯриҳои дутарафа ва бисёртарафа пеш гирифтанд. Аввалин вохӯрии роҳбарони давлатҳои моҳи январи соли 1993 дар шаҳри Тошканд баргузор шуд. Президентони кишварҳои минтақа, ба истиснои Президенти Туркменистон, ғайбадони ғояи ҳамгироиро дар чорчӯбаи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил дастгирӣ мекарданд [126]. Аллакай дар нимаи аввали моҳи январи соли 1993 дар Алмаато вохӯрии коршиносони ҳукуматҳои ташкил карда шуд, ки вазифаашон аз омӯзиши имконоти иқтисодӣ, ҷустуҷӯи роҳҳои бартарафнамоии даъвоҳои мутақобила, ҷудокунии вазифаҳои аввалиндараҷа ва эҷоди механизми танзимкунандаи дохили паймони нав иборат буд.

Моҳи январи соли 1994 дар шаҳри Нуқуси Ёзбекистон вохӯрии кории сарвазирони Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон, Ҷумҳурии Тоҷикистон, Туркменистон ва Ҷумҳурии Ёзбекистон доир гардид. Вохӯрӣ дар чорчӯбаи коре баргузор шуд, ки моҳи март соли 1993 дар Қизил – Ёрда оғоз ёфта буд. Дар он раҳбарони панҷ кишвар мушоҳидаеро дар бораи амалҳои муштарак оид ба ҳалли масъалаи Баҳри Арал ва минтақаи назди Аралро ба имзо расониданд. “Роҳбарони кишварҳои минтақа дар даври дувуми машваратҳои Нуқус ширкат варзиданд, вале аллакай дар ҳамин сатҳ ихтилофи назар ба миён омад. Чунончи, Ҷумҳурии Қазоқистон ва Ҷумҳурии Ёзбекистон тасмим гирифтанд, ки нархи транзити гази Туркменистонро баланд кунанд. Туркменистон бошад, феврал пардохтани қарз (1 млрд. рубл) – ро талаб кард” [104].

Ҳамин тавр, ҷудоии байни Туркменистону кишварҳои дигари минтақа собит шуд. Далели мазкур исбот мекунад, ки беш аз ҳама баҳсҳои иқтисодӣ сабаби асосии сардшавии муносибатҳои байни

кишварҳост ва ин ба ҳамгирӣ монеъ мешавад. Ин тазод аст, чунки, тавре қайд кардем, иқтисод ҳамчунин кишварҳоро ба наздикшавӣ талқин мекунад. Соли 1994, президенти онвақтаи Қазоқистон, Н. Назарбоев ғояи Иттиҳоди Авруосиёро пешниҳод кард. Дар амалия ин ғоя чун ҳамгироии кишварҳои пасошӯравӣ дида мешуд. Роҷеъ ба ин масъала таҳлилгарону коршиносон қайд намудаанд, ки: «дар роҳи он бояд қадамҳои муайяну мушаххас гузошта шаванд. Н. Назарбоев ҷанбаи иқтисодии ҳамгироиро қайд мекунад, яъне навъи институтсионалии ҳамгироиро пешиниҳод менамояд, ки дар натиҷаи он аввалан сохторҳои иқтисодӣ ва баъдан сохторҳои сиёсии кишварҳои Иттиҳод ба ҳам наздик мешаванд мавриди танқиди сершумор, аз ҷумла, аз ҷониби кишварҳои Ғарб қарор гирифт, ки онро кӯшиши империализми пӯшидаи Россия меҳисобиданд» [57, с.75].

Вале таърих нишон дод, ки пас аз фурупошии Иттиҳоди Шӯравии ҳукумати Федератсияи Россия ғояи ҳамгироиро қабул надошт ва кушиш мекард аз кишварҳои минтақа дур шавад. Ба ғайр аз ин, моҳи январи соли 1994 дар шаҳри Тошканд қарор дар бораи Иттиҳоди Осиёи Марказӣ дар заминаи Қазоқистону Ўзбекистон қабул гардид ва моҳи июни ҳамон сол Ҷумҳурии Қирғизистон ба онҳо ҳамроҳ шуд. Иттиҳоди Осиёи Марказӣ дар асоси такрори ниҳодҳои Иттиҳоди Аврупо, ба шумули сохторҳои ҳамгироии давлатӣ ташкил шуда буд. Соли 1995 Шӯрои Давлатии Иттиҳоди Осиёи Марказӣ дигар сохторҳо – Шӯрои вазирони корҳои хориҷӣ ва мудофия таъсис ёфтанд. Солҳои 1994 – 1996 бо мақсади татбиқи амалии ғояи ҳамгирӣ 180 ҳуҷҷат таҳия ва тасвиб карда шуд. Соли 1996 давраи сардӣ ва ноумедӣ фаро расид, ки сабабаш имконнопазирии татбиқи лоақал яке аз қарорҳои марбути ҳамгирӣ буд. Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ, ки соли 1994 таъсис ёфтааст, натиҷаи татбиқи Созишномаҳо байни Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии

Қирғизистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон дар бораи ташкили иттиҳоди иқтисодӣ мебошад. Баъдан ба ин иттиҳодия Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамроҳ шуд, ки таъсири геополитикӣ ва иқтисодии онро дар минтақа хеле васеъ кард. Аз соли 1998 идеологияи ҳамгирӣ таҷдиди назар карда шуда, давлатҳои минтақа акнун ба масъалаҳои таваҷҷуҳ доштанд, ки ҳалли онҳо асоси ҳамгирӣ шуда метавонист. Соли 2001 президенти онвақтаи Ўзбекистон И. Каримов пешниҳод кард, ки Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ ба Форуми иқтисодии Осиёи Марказӣ табдил дода шавад, ки ин ҳам воқеан амалӣ нашуд [2]. Бояд қайд намуд, ки баъдан соли 2002 Иттиҳоди иқтисодии Осиёи Марказӣ ва Форуми иқтисодии Осиёи Марказӣ ба Созмони Ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ табдил дода шуд. Он то соли 2005 то қабулкунӣ қарор дар бораи муттаҳидшавии Созмони Ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ бо Ҷомеаи иқтисодии Авруосиё арзи ҳастӣ дошт. Омӯзиши маводҳои он солҳо ихтилофи мавқеъҳоро аён нишон медиҳад. Ҷумҳурии Қазоқистон ғояи ҳамгироиро эҳё карда, онро фаълоне пеш мебард. Аз соли Иттиҳоди Авруосиёи пешин маводи таърихӣ геосиёро кор карда мебароварданд, дар ҳоле ки ғояи Н. Назарбоев ба сохтани созмонҳои мушаххасе равона гардида буд ва иқтисодии иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангии минтақаро амалӣ намуда, чун минтақаи мустақили қобили бартарафнамӣ хатарҳо пурра кушода, барои ҳамкорӣ ҷилвагар менамуданд. Туркменистон мавқеи бетарафиро интихоб намуда, онро чун асоси рушди шукуфоии худ қарор дод, зеро дар замони муосир танҳо давлате, ки дар ҷангҳо ширкат намекунад, метавонад тамоми неруяшро ба рушди хеш равона намояд. Президенти онвақтаи Туркменистон дар суҳанронҳои худ аз аҳамияти бетарафӣ ва оқибатҳои эҳтимолан манфии воридшавӣ ба иттиҳодияҳои мухталиф мегуфт. Зимни суҳанронӣ дар бораи иштироки давлатҳо дар Иттиҳоди

Давлатҳои Мустақил пешвои туркман маҳз бар аҳамияти созмон ҳамчун мақоми машваратие таъкид мекард, ки қарорхояш барои ҳама ҳама ширкаткунандагон ҳатмӣ нестанд.

Мавқеи Туркманистон дар масъалаҳои ҳар гуна иттиҳод ҳамеша аз пайдории истиқлоли кишвар ҳамчун имкони рушди мустақил иборат буд, вале ҳамзамон, кишвар барои ҳамкорӣ кушода аст. Аз рафтори Ҷумҳурии Ўзбекистон дар арсаи сиёсати хориҷӣ бармеояд, ки муносибати ин кишвар ба интихоби лоиҳаҳои ҳамгироии минтақа бо иштироки Ҷумҳурии Ўзбекистон мулоҳизакорона аст. Ҳамчунин, Ҷумҳурии Ўзбекистон қариб ягона давлатест, ки мунтазам аз созмонҳои байналмилалӣ хориҷ шуда, баъд ба онҳо бармегардад. Ба андешаи таҳлилгарон, муносибатҳои печидани Ҷумҳурии Ўзбекистон бо ҳамсоягонаш Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин мавқеи махсусаш дар бисёре аз масъалаҳо ин кишварро бо зарурати интихоби ҷиддӣ мувоҷеҳ менамуд. Инчунин, масъалаи таъмини амният ва ҳалли баҳсҳои марзии давлатҳои навтаъсис ҳам тезутунд буд. Аммо баъди ба сари қудрат омадани Ш.Мирзиёев солҳои охир муносибати Ўзбекистон бо ҳамаи ҳамсоякишварҳо хеле хуб ва дустона гардид. Дар ибтидои солҳои аввали соҳибистиқлолӣ дар натиҷаи ҳамкории фаъолонаи кишварҳо дар бахши амният созмонҳои байналмилалӣ то кунун амалкунандаи ИДМ, СҶШ ва СААД таъсис ёфтанд. Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил соли 1991 бо иштироки 11 ҷумҳурии шӯравии собиқ таъсис дода шуда, дар ибтидо вазифаҳои ҷудошавии осоиштаро иҷро мекард.

Вале бо таваҷҷуҳ ба вазъи геополитикии олам, кишварҳои минтақа баъдан ба ин созмон чун василаи ҳамгироии нав назар карданд. Иқдоми нахустини амалӣ дар ин ҷода таъсиси Иттиҳоди гумрукӣ буд, ки дар таҷрибаи ҷаҳонӣ қадами аввалин ба сӯи ҳамгирӣ мебошад.

Созмони Ҳамкории Шанхай чун ташкилот соли 2001 аз ҷониби «Панҷгонаи Шанхай» ва Ҷумҳурии Ўзбекистон таъсис дода шуд. Моҳи июли соли 2015 аз оғози расмиёти дохилшавии Ҳиндустону Покистон, кишварҳои мушоҳиди собиқ, ба Созмони Ҳамкории Шанхай эълон шуд, ки ин марҳилаи нава дар инкишофи созмони мазкур ба шумор мерафт. Инчунин 16 сентябри соли 2022 дар шаҳри Самарқанди Ўзбекистон нишастии навбатии сарони давлатҳои аъзо баргузор гардид. Дар ин нишаст Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон иштирок ва суҳанронӣ намуда, таъкид намуданд, ки тайи ду даҳсолаи охир дар доираи СҲШ имкон пайдо шуд, то намунаи шарикии мутақобилан судманд, ки самаранокии он бо баробарии ҳамаи давлатҳои аъзо ва қабули қарорҳо дар асоси тавофуқоти ҷонибҳо амалӣ мегардад, ба роҳ монда шавад. Дар ҷамъбасти кори ҷаласа сарони давлатҳо аз руи масъалаҳои мухталифи рӯзномаи СҲШ 22 қарор ба имзо расониданд. Бо қарорҳои сарони кишварҳои аъзои СҲШ расмиёти қабули Беларус ба узвияти СҲШ оғоз гардида, ба Баҳрайн, Малдив, Мянма, Аморти Муттаҳидаи Араб ва Кувайт мақоми шарикии муколамаи СҲШ дода шуд. Ба ғайр аз ҳамкорӣ дар соҳаи амният, Созмони Ҳамкории Шанхай ҳамкориҳои иқтисодӣ, энергетикӣ, илмиву фарҳангиро низ афзоиш медиҳад.

Соли 2001 сохтори ҳарбии Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ – Нерӯҳои дастаҷамъии зудамал, Нерӯҳои зудамали Осиёи Марказӣ таъсис дода шуд. Нерӯҳои дастаҷамъии зудамал аз ҷузъу томҳои ҳарбии Россия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон иборат буда, 1,5 ҳазор низомӣро дар бар мегирифт. Ситоди Нерӯҳои дастаҷамъии зудамал дар Бишкек мустақар шуд. Соли 2009 бояд Нерӯҳои дастаҷамъии зудамал ташкил меёфтанд, вале на ҳама кишварҳои шарик бо сабаби адами ҳусни тафохум

созишномаи дахлдорро имзо карданд. Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ усулҳои вокуниш ба ин ё он муноқишаро ниҳоят эҳтиёткорона интиҳоб мекунад, вале ба Ҷумҳурии Қирғизистон ҳангоми бетартибҳои ҷануби кишвар дар соли 2010 ёрӣ расонд. Созмон ба ташкили ҷустуҷӯи сабабгорони бетартибҳо ва ҳамоҳангии ҳамкориро оид ба пешгирии фаъолияти гурӯҳҳои террористии воқеан ба вазъи Ҷумҳурии Афғонистон таъсиркунанда, мубориза бо наркомафияи ҷануби Ҷумҳурии Қирғизистон, назорати ҳама манбаъҳои иттилоотии ҷануби ин кишвар машғул буд.

Ҳамин тариқ, хулоса баровардан мумкин аст, ки танҳо он лоиҳаҳои ҳамгироие муваффақ хоҳанд буд, ки на танҳо аз кишварҳои минтақа таркиб ёфтаанд. Чунин тамоюл то имрӯз боқӣ мондааст. Лоиҳаҳои ҳамгироии авруосиёӣ ҷиҳати ҷалби шарикони бештари байналмилалӣ ба сохтори худ ҷидду ҷаҳд мекунанд. Иқтисодиёти кишварҳои Осиёи Марказӣ, агар ҳар кадомашонро дар алоҳидагӣ гирем, дар он замон барои сармоягузори бузург беаҳамият буданд ва танҳо муттаҳидшавӣ метавонист, ба ҷалби ҳаҷми лозимаи сармоя баҳри модернизатсияи низоми иқтисодии ин кишварҳо мусоидат кунад. Ақидаи мазкур дар ҷидду ҷаҳди давлатҳои Осиёи Марказӣ ҷиҳати таъсиси Иттиҳоди иқтисодии минтақа ва фазои ягонаи иқтисодӣ чун иқдоми аввалин пас аз эҷоди Иттиҳоди гумрукӣ инъикоси амалии худро ёфт. 24 октябри соли 2013 Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Н. Назарбоев дар ҷаласаи Шӯрои олии иқтисодии Авруосиё пешниҳод кард, ки Ҷомеаи иқтисодии Авруосиё пароканда карда шавад, зеро бо ташкилҳои Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё бо иштироки Россия, Беларус ва Ҷумҳурии Қазоқистон, он чун созмони такроркунандаи вазифаҳои он, дигар лозим нест [15, с.94]. 10 октябри соли 2014 дар Минск сарони давлатҳои Федератсияи Россия, Белоруссия, Ҷумҳурии Қазоқистон, Ҷумҳурии

Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳуҷҷатҳоро дар бораи пароканда кардани Ҷомеаи иқтисодии Авруосиё вобаста ба шурӯи фаъолияти Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё аз 1 январи соли 2015 ба имзо расониданд.

Ҷумҳурии халқии Чин низ, дар солҳои охир, ҳамчунин ба ҳайси ташаббускори лоиҳаҳои ҳамгирӣ дар минтақа баромад мекунад. Соли 2013 ташаббуси “Як камарбанд - як роҳ” аз ҷониби ҚХЧ пешниҳод гардид. Мазмуни асосии ин ташаббус зери як камарбанд ба ҳам омадани кишварҳои минтақа мебошад. Ҳадафи ин ташаббусро рушди мусолимадомез ва ҳамкориҳои самарабахш, ҳамдигарфаҳмӣ ва ғанитар гардонидани мамлакатҳои аъзо медонанд. Асоси онро принципҳои мулоқоту машваратҳои муштарак, тақвияти ҳамкориҳои иқтисодӣ ва рушди ҳамҷонибаи давлатҳои аъзо ташкил медиҳад. Аз сабабе, Тоҷикистон дар қалби Осиёи Марказӣ қарор дорад, нақши он ниҳоят муҳим ва таърихӣ барои амалигардии ин ташаббус арзёбӣ карда мешавад.

Лоиҳаи ҳамгирӣ дар асоси фарҳанги дини ислом Созмони Конфронси Исломи мебошад, ки 57 давлат ва ҳама панҷ кишвари минтақаи Осиёи Миёна узви он мебошанд. Соли 2011 он Созмони Ҳамкориҳои Исломи ном гирифт. Воридшавӣ ба созмон ба кишварҳо ҳуқуқи узвият дар Бонки Исломии Рушдро дод, ки он лоиҳаҳои баъзе давлатҳоро ба таври бебозгашт тамвил кард. Вазифаи асосии Созмони Ҳамкориҳои Исломи муттаҳидкунӣ ва сарҷамъии мусулмонони ҳамаи ҷаҳон мебошад. Вале дин бо сабаби муноқишоти ҳаракатҳои исломӣ бо ҳокимияти расмӣ ва хавфи воқеии тундравӣ омили муттаҳидкунанда дар минтақа шуда натавонист. Ба ғайр аз ин, дар мавриди гирифтани кӯмаки молиявӣ аз созмон на ҳамеша созиш ба даст меомад. Ҳамин

тариқ, бартарафнамоии исломи сиёсӣ тамоюли муштаракӣ кишварҳои минтақа шуд.

Бо шарофати роҳбарии дурандешонаи президенти кишвар - Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон роҳи рушди устуворро пеша намуда, давлатдорӣ худро мустаҳкам, неқӯаҳволии мардумро баланд бардошта ва эътибори худро дар арсаи байналмилалӣ мустаҳкам намуда истодааст. Марҳилаи рушди устувори давлатдорӣ миллӣ шаҳодати биниши стратегии Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон ва пойбандии бепоёни ӯ ба манфиатҳои халқи тоҷик мебошад. Дар даври тағйироти босуръати глобалӣ ва ташаннуҷи афзоюндаи геополитикӣ Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба шарофати роҳбарияти дурандешона ва эътиқоди бечунучароӣ худ ба иқтисодии мардуми тоҷик тавонистанд на танҳо кишварро аз бӯҳрони амиқӣ иқтимоӣ иқтисодӣ раҳо намоёнд, балки барои шукуфоии минбаъдаи он заминаи устувор гузоранд. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ташаббусҳои стратегии худ ба ҷанбаҳои калидӣ, ки ба таҳкими давлатдорӣ ва таъмини амнияти миллӣ равона шудаанд, тавачҷуҳ зоҳир намуданд. Аз ҷумла, ӯ самтҳои афзалиятнокеро, ки баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли ва ҳамгироии Тоҷикистонро ба ҷомеаи ҷаҳонӣ дар бар мегирад, муайян кард. Ин тадбирҳо муносибати ҳамаҷониба ба рушди устувори кишвар мебошанд, ки омилҳои дохилӣ ва хориҷӣро, ки ба вазъи иқтимоӣ иқтисодӣ он таъсир мерасонанд, ба назар мегиранд.

Марҳилаи рушди устувори давлатдорӣ миллӣ, ки аз ҷониби Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон эълон шуда буд, идомаи мантиқии марҳилаи қаблӣ гардид ва гузариш ба марҳилаи сифатан нави рушди кишварро нишон дод. Дар доираи ин марҳила ба диверсификатсияи иқтисодиёт, рушди саноат, кишоварзӣ, энергетика ва инфрасохтор диққати махсус дода мешавад. Инчунин, ба дастгирии

ҷавонон, ки ояндаи миллат мебошанд, диққати махсус дода мешавад. Барои гирифтани маълумоти босифат, тайёрии касбӣ ва татбиқи иқтисодии эҷодии ҷавонон шароит фароҳам оварда мешавад. Мавриди қайд аст, ки: «соли 2016 дар Ҷумҳурии Тоҷикистон "Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030" қабул гардид. Ҳуҷҷати мазкур бо дарназардошти тағйироти солҳои охир, ки дар кишвар ва ҷаҳон ба амал омадаанд, бахусус таъсири бӯҳрони молиявӣ иқтисодии ҷаҳонии солҳои 2007-2009 ба иқтисодиёти кишвар, тартиб дода шудааст. Илова бар ин, дар стратегияи мазкур инчунин, уҳдадорӣҳои байналмилалӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон доир ба Рӯзномаи асри XXI ва Ҳадафҳои рушди устуворро, ки дар ҷаласаи 70-уми Ассамблеяи Генералии СММ моҳи сентябри соли 2015 тасдиқ шудаанд, ба инобат гирифта шудааст. Дар стратегия имконияти гузариши паиҳам аз як сценарияи рушд ба дигар сценария дар давоми амалисозии ҷораҳои банақшагирифташуда тавассути се давраи миёнамуҳлат, яъне солҳои 2016–2020, 2021–2025 ва 2026–2030 пешбинӣ мегардад, ки давраҳои рушди дарозмуддати иҷтимоӣ иқтисодии Тоҷикистонро инъикос менамояд» [82].

Ҳамзамон дар ин стратегияи миллии рушд се усули асосии рушди минбаъдаи давлат муайян шудааст: «Превентивӣ (пешгирикунанда), яъне пешгирии осебпазирии рушди оянда; Индустиалий, яъне баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳои миллий; Инноватсионӣ, яъне рушд дар асоси навовариҳо дар ҳама соҳаҳои ҳаёти иҷтимоӣ иқтисодии кишвар. Ҳадафи олии рушди дарозмуҳлати Тоҷикистон баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардуми кишвар дар асоси таъмини рушди устувори иқтисодӣ ба шумор меравад» [8].

Дар робита ба ҳадафҳои стратегии кишвар Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни ироаи Паём ба Маҷлиси

Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2018 баён доштанд: «Мо таъмини истиқлолияти энергетикӣ ва истифодаи самарабахши неруи барқ, аз бунбасти коммуникатсионӣ баровардан ва ба кишвари транзитӣ табдил додани Тоҷикистон, ҳифзи амнияти озуқаворӣ ва дастрасии аҳолии мамлакат ба ғизои хушсифат, инчунин, вусъатдиҳии шуғли пурмаҳсулро ҳамчун ҳадафҳои стратегии худ интихоб намуда, нақшаи гузариши иқтисодиёти кишварро аз шакли аграрӣ–индустриалӣ ба индустриалӣ-аграрӣ амалӣ гардонидани истодаем» [133].

Бартараф кардани бунбасти коммуникатсионӣ муносибати комплекси талаб мекунад, ки рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва шабакаҳои телекоммуникатсиониро дар бар мегирад. Тоҷикистон ғаёлона роҳҳои нави автомобилгард ва роҳи оҳан месозад, ки бо кишварҳои ҳамсоя пайвандад ва имкон фароҳам мегардад, ки маркази муҳими транзитӣ байни Осиё ва Аврупо шавем. Дастрасӣ ба интернет низ яке аз соҳаҳои афзалиятнок ба ҳисоб меравад, зеро он барои тиҷорат, маориф ва мубодилаи фарҳангӣ имкониятҳои нав фароҳам муҳаё месозад.

Гузариш ба иқтисодиёти саноатӣ-аграрӣ диверсификатсияи истеҳсолот ва ташкили ҷойҳои нави кориро талаб мекунад. Мо сармоягузориҳои хориҷиро ба саноат ҷалб мекунем, рушди тиҷорати хурду миёнаро дастгирӣ мекунем ва навовариҳо ҳавасманд мекунем. Ба рушди саноати кӯҳӣ, коркарди маъданҳои ғоиданок ва истеҳсоли маҳсулоти арзиши иловашуда диққати махсус дода мешавад. Татбиқи ин тадбирҳо ба мо имкон медиҳад, ки иқтисодиёти устувор ва рақобатпазирро ба вуҷуд орем, ки неқӯаҳволии шаҳрвандони моро таъмин кунад.

Ҷанбаи муҳим он аст, ки ҳамбастагии манфиатҳои миллӣ ва ташаббусҳои ҷаҳонӣ ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки иқтисодиёти

худро диверсификатсия карда, вобастагии худро аз бозорҳои алоҳида коҳиш диҳад ва иқтисодии содиротии худро васеъ намояд, ки ин бешубҳа ба рушди иқтисодии кишвар таъсири мусбат мерасонад.

Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон зимни суҳанронии худ дар мизи гирд дар доираи Форуми дуҷумла байналмилалӣ "Як камарбанд, як роҳ", аз ҷумла қайд намуданд, ки: «Тоҷикистон ба татбиқи бомуваффақияти ташаббуси "Як камарбанд - як роҳ" аҳамияти хос медиҳад ва ба ҳамкориҳои судманд дар доираи ин лоиҳа бо ҳаммаи кишварҳои манфиатдор омода аст. Ташаббуси мазкур метавонад ба Тоҷикистон дар татбиқи "Стратегияи миллии рушд барои давраи то соли 2030" ва ноил шудан ба Ҳадафҳои рушди устувор мусоидат намояд. Илова бар ин, татбиқи ин лоиҳаи густурда ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки бо хатсайрҳои манфиатовар тавассути долонҳои нақлиётӣ иқтисодӣ ба бозорҳои нав дастрасӣ пайдо кунад; даромадҳои иловагиро тавассути пешбурди саноатикунонӣ-таъсиси корхонаҳои нав ба даст орад. Ҳадафи мо дар соҳаи транзитию нақлиётӣ фароҳам овардани шароити мусоид барои хатсайрҳои байналмилалӣ мошингард, ҳавоӣ ва роҳи оҳан миёни мамлакатҳои монмебошад. Дар ин самт мо пешниҳод менамоем, ки роҳҳои мошингарди "Чин–Тоҷикистон–Ўзбекистон" ва "Чин–Тоҷикистон–Афғонистон" ба рӯйхати лоиҳавии ин тарҳи бузург шомил карда шавад» [93].

Дар доираи форуми мазкур Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон аҳамияти ҳамкориро дар соҳаҳои нақлиёт, энергетика, кишоварзӣ ва саноат таъкид намуд. Ҳамчунин ба рушди иқтисодии транзитии Тоҷикистон ҳамчун пайванди калидӣ дар гузаргоҳи нақлиётӣ миёни Чин ва Осиёи Марказӣ таъкид гардид.

Иштирок дар форум ба ҳайати Тоҷикистон имкон дод, ки бо намояндагони ҳукумати Чин, ширкатҳои тиҷоратӣ ва созмонҳои

байналмилалӣ як қатор вохӯриҳои дучониба баргузор намоянд. Дар қараёни ин вохӯриҳо лоиҳаҳо ва ташаббусҳои мушаххас оид ба густариши ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун баррасӣ шуданд. Ба татбиқи лоиҳаҳо дар доираи иқтисодиёти "сабз" ва дигаргунсозии рақамӣ, ки барои рушди устувори Тоҷикистон афзалият доранд, диққати махсус дода шуд.

Бояд гуфт, ки содироти маҳсулоти Тоҷикистон ба бозорҳои нав бо истифода аз тамоми воситаҳои мавҷуда, аз ҷумла иштирок дар намоишгоҳҳо ва ярмаркаҳои байналмилалӣ, ташкили миссияҳои тиҷоратӣ ва тавсеаи шабакаи намояндагӣҳои тиҷоратӣ дар хориҷа бояд фаъолона тарғиб карда шавад. Инчунин бояд стратегияҳои муосири маркетингӣ таҳия ва татбиқ карда шаванд, ки ба баланд бардоштани шинохт ва рақобатпазирии молҳои тоҷик дар бозори ҷаҳонӣ нигаронида шудаанд.

Ҷанбаи муҳим тақмили маъмурияти гумрук ва соддагардонии расмиёти содирот ва воридот мебошад. Ин имкон медиҳад, ки хароҷоти амалиётӣ барои тиҷорат кам карда шавад ва гузариши молҳо аз сарҳад суръат бахшад, ки дар навбати худ ҷолибияти Тоҷикистонро ҳамчун шарикҳои тиҷоратӣ афзоиш медиҳад. Ҷорӣ намудани технологияҳои муосири иттилоотӣ ба соҳаи гумрук низ дар баланд бардоштани самаранокӣ ва шаффофияти расмиёт нақши муҳим мебозад.

Барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ба соҳаҳои ба содирот нигаронидашуда бояд фазои мусоиди сармоягузорӣ фароҳам оварда шавад. Ин таъмини ҳимояи ҳуқуқи сармоягузoron, коҳиш додани монеаҳои маъмурӣ, пешниҳоди имтиёзҳои андоз ва содда кардани расмиёти иҷозатномадиҳиро дар бар мегирад. Инчунин рушди инфрасохтор, аз ҷумла нақлиёт, энергетика ва телекоммуникатсия

барои таъмини фаъолияти самараноки корхонаҳои ба содирот нигаронидашуда муҳим аст.

Таҳлилҳо нишон медиҳад, ки нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди дигаргуниҳои иҷтимоию сиёсии Осиёи Марказӣ ва махсусан ҳамкориҳои ин кишварҳо иод ба амнияти минтақа хеле гуногун ва муҳим мебошад. Агар аз як ҷониб сар задани ҷанги шаҳрвандӣ ва дар муддати 5 сол давом ёфтани он ба ҳамсоиякишварҳо таъсири манфӣ расонида бошад, аз ҷониби дигар ҳамсоиякишварҳо ба хубӣ оқибатҳои ҷангро дарк карда тавонистаанд ва ҳамчун як таҷрибаи бад дар таърихи минтақа кайд гардид. Ба зами ин сулҳи тоҷикон дар баробори дигар дастовардҳои замони соҳибистиқлолӣ сармашқ ва ё дастури сиёсӣ барои ҳалли низоъҳои гуногун мавриди истифода қарор гирифт.

Таҳлили воқеияти геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ имкон медиҳад, ки дар бораи таъсири он ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон як қатор хулосаҳои муҳим бароварда шаванд. Минтақае, ки дар марзи манфиатҳои қудратҳои бузурги ҷаҳонӣ ва марказҳои қувва ҷойгир аст, бо дараҷаи баланди динамизм ва дучоршавӣ ба таъсири беруна хос аст. Ин маҷмуи мураккаби таҳдидҳо ва ҷолишҳоро барои амнияти миллии Тоҷикистон ба вучуд меорад, ки муносибати ҳамаҷониба ва бисёрҷонибаро барои безаргардонии онҳо талаб мекунад.

Аввалан, рақобати геополитикӣ байни Русия, Чин, ИМА ва дигар бозигарони минтақа ба амнияти Тоҷикистон таъсири мустақим ва ғайримустақим мерасонад. Аз як тараф, ҳамкорӣ бо ин кишварҳо барои рушди иқтисодӣ, кӯмаки ҳарбӣ-техникӣ ва таҳкими робитаҳои сиёсӣ имконият фароҳам меорад. Аз тарафи дигар, рақобат байни онҳо метавонад боиси ноором шудани вазъ, афзоиши фишори беруна ва фаъол шудани қувваҳои харобиовар гардад. Тоҷикистон бояд сиёсати мутаваззини хориҷиро, ки манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро

ба назар гирифта, ба таҳкими соҳибхитиёри ва истиқлолият нигаронида шудааст, амали намояд.

Дуюм, ноустувори дар Афғонистони ҳамсоя яке аз омилҳои асосии муайянкунандаи амнияти Тоҷикистон боқӣ мемонад. Тоҷикистон бояд амнияти сарҳадиро тақвият бахшида, ҳамкориҳо бо созмонҳои байналмилалӣ ва дигар кишварҳои минтақа дар мубориза бо терроризм ва қочоқи маводи мухаддир рушд диҳад.

Сеюм, зиддиятҳо ва низоъҳои дохилиминтақавӣ вобаста ба баҳсҳои ҳудудӣ, захираҳои об, ихтилофоти қавмӣ ва динӣ низ ба амнияти Тоҷикистон таҳдид мекунад. Ҳалли ин ихтилофҳо иштироки фаъолонаи Тоҷикистонро дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ, рушди муколама ва ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоя, инчунин ҷустуҷӯи роҳҳои ҳалли мусолиҳаро, ки манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳоро ба назар мегиранд, талаб мекунад.

Чорум, амнияти иттилоотӣ як ҷанбаи муҳимтарини амнияти миллӣ дар ҷаҳони муосир мегардад. Тоҷикистонро мебояд воҳиҳои муҳофизатии худро аз таҳдидҳои киберӣ омода намуда, иттилооти бардурӯғ ва таблиғи созмонҳои экстремистӣ ва террористӣ дар шабакаи Интернет муборизаро пурзӯр гардонад ва сатҳи саводнокии иттилоотии аҳолиро баланд бардорад.

Хулоса, Осиёи Марказӣ баробари ҷойгир шуданаш дар минтақаи ҳассоси ҷуғрофӣ, захираҳои арзишмандеро доро мебошад, ин бозингарони асосии ҷаҳонро барои нуфуз ба рақобат мекашад. Аз ин ҷост, ки воқеияти геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ ба амнияти Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсири мураккаб ва гуногунҷанба дорад. Албатта таҳлилҳои дар боло зикргардида агар мавриди амал қарор гиранд, метавонад барои кишварҳои минтақа фурсати муносиб ва ҳимояи манфиатҳои дохилӣ, инчунин рушди ҳамаҷониба дар муқобили

қудратҳои байналмиллалӣ гардад. Муқовимати бомуваффақияти таҳдидҳо ва ҷолишҳои дар минтақа ба миён омада равиши ҳамачонибаро дар бар мегирад, ки чораҳои дипломатӣ, иқтисодӣ, низомӣ ва иттилоотиро амалӣ мегардонад, инчунин иштироки фаъол дар ташаббусҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ, ки ба таҳкими сулҳу субот нигаронида шудаанд, барои имиҷ ва амнияти на фақат Тоҷикистон, балки минтақаи Осиёи Марказӣ хеле муҳим мебошад.

2.2. Ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои минтақавӣ дар таъмини амнияти дастаҷамъӣ

Ҳамкории Ҷумҳурии Тоҷикистон бо субъектҳои институтсионалии байналмилалӣ ва минтақавӣ дар заминаи робитаҳои дӯстонаи дуҷониба ва бисёрҷониба самти стратегии сиёсати хориҷии давлат ва фаъолияти ҳукуматро ташкил медиҳад. Ин ҷанбаи сиёсати хориҷӣ унсурҳои калидӣ барои ғимояи манфиатҳои миллӣ, таъмини субот ва рушди устувори Тоҷикистон дар сатҳи ҷаҳонӣ ва минтақавӣ мебошад. Таърихи робитаҳои кишвар бо созмонҳои байналмилалӣ аз лаҳзаҳои аввали ба даст овардани истиқлолияти Тоҷикистон шуруъ шуда, минбаъд дар баробари васеъ шудани доираи муносибатҳо бо олами беруна боз ривочу раванг ёфт.

Президенти кишвар муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми солонаи худ ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон моҳи апрели соли 2006 робитаи ҳамачонибаю судманд ва қаноатманди кишвар бо созмонҳои байналмилалӣ ва нақши созандаи онҳо дар замони муосир зикр шудааст. Аз ҷумла дар он омадааст: «Нақши рӯзафзуни созмонҳои байнидавлатӣ ва субъектҳои гуногуни байналмилалӣ падидаи муҳими охири асри XX ва оғози асри XXI мебошад. Мо нақши онҳоро дар танзим ва самтдиҳии равобити густурдаи байналмилалӣ муҳим

медонем. Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Конфронси Исломӣ, Созмони Аҳдномаи Атлантикаи Шимолӣ ва созмонҳои зиёди байниминтақавию минтақавӣ қодиранд бо талоши фаъол дар татбиқи ҳадафҳои барномавӣ, таъмини риояи усулҳои қонунӣ ва оинномавӣ, мавқеи мутавозин ва созанда, ҳамдастӣ бо кишварҳои манфиатдор ва Созмони Милали Муттаҳид дар таъмини амният, фазои мусоиди ҳамкорӣ ва пешрафт нақши арзишманд бозанд» [131].

Чи хеле ки медонем, дар муносибатҳои байналҳақӣ, таҳлили сифатҳои иштирокчиёни он ва таъсири мутақобилаи онҳо асоси фаъолият ба ҳисоб меравад. Иштирокчиёни муносибатҳои байналмилалӣ: давлат, ташкилоту институтҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ташкилотҳои байналмилалӣ, фонду бонкҳои ҷаҳонӣ ва ғайраҳо дорои мақсад ва воситаҳои ҳеш мебошанд.

Дар илмҳои сиёсӣ имрӯз таърифи мафҳуми ташкилотҳои байналмилалӣ хеле гуногун нишон дода мешавад. Ин мафҳум иттиҳодияҳои байнидавлатиеро дар бар мегирад, ки бо роҳнамоии созишномаи байналмилалии институтсионалӣ меъёрҳо ва принципҳои ҳуқуқи байналмилалиро қатъиян риоя мекунанд. Ин бо мақсади таъмини ҳамкориҳои самаранок ва амалиёти муштарак, инчунин барои нигоҳ доштан ва таҳкими эҳтиром ба соҳибхитиёрии давлатҳо амалӣ карда мешавад. Дар доираи ин иттиҳодияҳо талошҳо дар арсаи байналмилалӣ муттаҳид карда мешаванд, ба ташкили тартиботи устувор ва пешгӯишавандаи ҷаҳонӣ, ки ба принципҳои волоияти ҳуқуқ ва эҳтироми тарафайн асос ёфтааст, мусоидат мекунанд. Таҳқиқи фаъолияти амалии созмонҳои байналмилалӣ нишон медиҳад, ки дар сатҳи назариявӣ то ҳанӯз бисёр масъалаҳо дар ин самт ҳалли ҳудро наёфта, ба амалияи фаъолияти байни созмонҳои байналмилалии минтақавӣ ва давлатҳо таъсири ҳудро мерасонанд.

Асоси сиёсати хориҷии давлатҳоро дар замони муосир бе созмонҳои байналмилалӣ тасаввур намудан мушкил аст. «Таърихи ташкилотҳои байналмилалӣ хеле тӯлонӣ буда, ба асри VI п.а.м. рост меояд, ки дар Юнони Қадим дар он давра аввалин иттифоқҳои доимии байналмилалӣ дар шакли иттифоқҳои шаҳрҳо ва ҷамоатҳо (масалан, Лахедиминиан ва Делос Симасия), ё иттиҳодияҳои динӣ ва сиёсии қабилаҳо (масалан, Амфикигония делфӣ-термопила) ташкил дода шуда буданд» [120]. Чунин иттиҳодияҳо намунаҳои содаю анъанавии созмонҳои ояндаи байналмилалӣ буданд. Гуфтан мумкин аст, ки дар ин марҳила ин иттифоқҳо давлатҳои Юнонро ба ҳам наздиктар карда, ҷудоии онҳоро нарм карданд.

Афзоиши созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ натиҷаи раванди объективии ҳамгироии байнидавлатӣ ва таъмини робитаҳои берунаи соҳаҳои ҷамъиятӣ мебошад. Созмонҳои байналмилалӣ сохтори мураккаби ҳамкориҳои байнидавлатро ташкил дода, ташаккули он ба зарурати танзими муносибатҳо ва фаъолияти байнидавлатӣ дар марҳилаҳои муайяни рушди таърихӣ вобаста аст.

Созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ иродаи мустақил ва доираи вазифаҳоро доранд, ки барои иҷрои вазифаҳои худ заруранд. Онҳо ҳуқуқ доранд, ки дар сатҳи байналмилалӣ созишномаҳо ба имзо расонанд, амволи манқул ва ғайриманқулро харидорӣ кунанд ва онро идора кунанд, бартариятҳо ва масуниятҳои аз ҷиҳати хусусият ва доираи худ ба манфиатҳои дипломатӣ наздикро дар давлатҳо идора кунанд. Хусусияти фарқкунандаи созмонҳои муосири байналмилалӣ ва минтақавӣ афзоиши ҳоси доираи ваколатҳои онҳо мебошад, ки давра ба давра ба амал омадааст.

Коршиносоне, ки таърихи созмонҳои байналмилалиро меомӯзанд, бар ин боваранд, ки «аввалин ташкилоти байнихукуматӣ ба маънои

классикии худ “Комитети марказӣ оид ба киштигардӣ дар дарёи Рейн” буд, ки соли 1815 таъсис ёфтааст. Мақсади асосии ташкилкунандагони ин созмон таъмини бехатарии гаштугузори киштиҳо дар дарёи Рейн буд, ки аз сарҳади давлатҳои Белгия, Фаронса, Олмон, Нидерландия ва Швейцария мегузаштанд. Маркази ин ташкилот дар шаҳри Страсбурги Фаронса ҷойгир буд ва аз 18 коргари доимӣ иборат доништа мешуд» [107].

Ҳамин тавр, соли 1919 созмоне бо номи “Лигаи миллатҳо” ташкил карда шуд. «Мақомоти асосии созмони Лигаи миллатҳо ҷаласаи ҳамаи намояндагони аъзои Лига, шӯро ва котиботи доимӣ буданд. Вазифаи асосии ташкили ин созмон ҳифзи сулҳ ва пешгирии ҷангҳои нав дар ҷаҳон буд. Лигаи миллатҳо бояд барои ҳифзи сулҳ дар тамоми ҷаҳон ҷораҳои заруриро меандешид. Агар ягон узви Лига бар ҳилофи ўҳдадорихои худ ба ҷанг шуруъ менамуд, аъзоёни дигари Лига ўҳдадор мешуданд, ки ҳама муносибатҳои тиҷоратӣ ва молиявиро бо ӯ феврал қатъ намоянд» [75].

Оинномаи Лигаи миллатҳо ҷораҳои гуногуни таъмини сулҳро пешбинӣ намуда буд. Ин ҳуҷҷати асосии Лигаи миллатҳо зарурати маҳдуд кардани силоҳҳоро то ҳадди аққали зарурӣ барои таъмини амнияти миллӣ эътироф менамуд. Вазифаи асосии Лигаи миллатҳо, ки ҳифзи сулҳ ва бо роҳи осоишта ҳал кардани низоъҳои байналмилалӣ буд, дар амал татбиқ нашуд. Аъзои Лига ўҳдадорихояшонро иҷро намекарданд. Ихтилофот байни аъзои Лига зиёд буд. Ин созмони байналмиллалӣ натавонист Ҷанги дуюми ҷаҳон, инчунин ҳамлаи Ҷопон ба Чин, Италия ба Эфиопия, Олмон ба Австрия ва Чехословакия, Италия ба Испанияро пешгирӣ кунад. Аз ҳамин сабаб, 18 апрели соли 1946 Лигаи миллатҳо барҳам дода шуд ва дар ин марҳила фаъолияташро қатъ кард.

Баъди Ҷанги дуҷуми ҷаҳон давлатҳо меҳостанд аз нофаҳмиҳо ва низоъҳои минбаъда пешгирӣ намоянд. Аз ҳамин хотир соли 1945 (26 июн) намояндагони 50 миллат дар шаҳри Сан-Франсискои ИМА Оинномаи Созмони Милали Муттаҳидро ба имзо расониданд. Созмони Милали Муттаҳид (СММ) бузургтарин ва ғаёлотарин созмони байналмиллалӣ дар замони муосир ба ҳисоб меравад, ки аксарияти давлатҳои ҷаҳонро фаро мегирад.

Ҳадафи асосии СММ ҳифзи сулҳ дар тамоми ҷаҳон мебошад. Аз ин лиҳоз СММ Миссияи посдори сулҳро ташкил намуда, намояндагони худро ба кишварҳо ё минтақаҳои даргир мефиристад. Ҳоло СММ дар саросари ҷаҳон миссияҳои посдори сулҳ фиристодааст. Дар давлатҳои Судон, Чад ва Ҷумҳурии Африқои Марказӣ нируҳои сулҳофари СММ дар минтақаи маъруф ба Дарфур вазъиятро назорат мекунанд. Дар ҷазираи Баҳри Миёназамин, Кипр, посбонони сулҳи СММ баҳсу даъвоҳои Юнону Туркияро дар ҷазира назорат мекунанд. Миссияи посдорони сулҳи СММ соли 1956 барои бартараф намудани низоъҳои байни давлату миллатҳо дар асоси оинномаи СММ ташкил карда шудааст. Ин сохтор барои ғаёолиятҳои беназираш соли 1988 бо мукофоти “Нобел” сарфароз гардонида шудааст [122].

Дар СММ якчанд зерсохторҳои махсус ташкил карда шудаанд: ба мисли Созмони умумиҷаҳонии тандурустӣ (СУТ) ва Бонки умумиҷаҳонӣ. СУТ масъул аст, ки ба масъалаҳои байналмилалӣ тандурустӣ роҳнамоӣ кунад, стандартҳо гузорад ва ба ҳукуматҳо барои қабули қарорҳо дар соҳаҳои иҷтимоӣ пешниҳодҳо намояд. Масалан, ҳангоми сар задани бемории ҳамагир – Ковид 19 дар соли 2020 роҳбариро дар паҳн нагаштан ва пешгирии ин вирус ба ӯҳда гирифт. Он паҳншавии бемориро пайгирӣ карда, тавсияҳоеро дар бораи пешгирӣ

намудан ва муолиҷаи он, инчунин гирифтани вакцинаҳо пешниҳод намуд.

Пас аз сохиб гаштан ба истиклолияти давлатӣ, Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои худро бо созмонҳои минтакавӣ ва байналмилалӣ пайиҳам ба роҳ монда, дар доираи ҳамкориҳои мутақобила бо онҳо мавқеи худро дар арсаи байналмилалӣ ва сиёсати хориҷӣ мустаҳкам намуд.

Барои ҳифзи манфиатҳои милливу давлатӣ ва рушди минбаъдаи кишвар барои Тоҷикистон ҳамкорӣ бо чунин созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ ва минтакавӣ, ба мисли Созмони Милали Муттаҳид ва муассисаву ниҳодҳои он, Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо, Созмони Конфронси исломӣ, Созмони ҳамкориҳои иқтисодӣ аҳамияти калон дорад. Кишвари мо инчунин дар доираи як қатор созмонҳо ва иттиҳодияҳои минтакавӣ, аз қабили Созмони ҳамкориҳои Шанхай, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё, Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ ҳамкориҳо дошта дар рушди фаъолияти онҳо саҳми арзанда мегузорад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар баробари дигар ҷумҳуриҳои Иттиҳоди Шӯравии собиқ баъди соҳибистиқлол гаштанаш, бо созмонҳои гуногуни байналмиллалӣ минтақавӣ ҳамкориҳои судмандро ба роҳ монд. Дар солҳои соҳибистиқлолӣ бо дарназардошти иштироки давлат дар фаъолияти ташкилотҳои минтақавӣ ба монанди, СХШ, СААД ва ИДМ Тоҷикистон ба як кишвари фаъол дар ҳалли масъалаҳои минтақавӣ ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Дар баробари мушкилотҳои солҳои аввали истиқлолият Тоҷикистон тавонист сиёсати хориҷии судмандро бо тамоми иштирокчиёни системаи муносибатҳои байналмиллалӣ ба роҳ монад. Мушкилотҳои ба монанди радикализми динӣ, масъалаҳои обу иқлим, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир

ва амсоли инҳо давлатҳои минтақаро водор месозад, ки ба ҳамгирӣ ва иштироки фаъоли дастаҷамъӣ кушиш намоянд. Дар чунин муҳит ҳамгироии кишварҳои Осиёи Марказӣ ва иштироки онҳо дар платформаҳои минтақавию байналмиллалӣ амри зарурӣ арзёбӣ мегардад.

Тоҷикистон аз соли 1992 узви комилҳуқуқи СММ гашта, то ба имрӯз ҳамкориҳои судмандро бо сохторҳои он идома дода истодааст. “29-уми январи соли 1992 дар ҷаласаи Шӯрои Амнияти СММ қатънома оид ба тавсияи дохил шадани Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ин созмони бонуфуз ба сифари аъзо қабул гашт. 2-уми марти ҳамон сол дар иҷлосияи 46-уми Маҷмааи Умумии СММ қатъномаи 46/224 оид ба шомилшавии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба СММ бо иттифоқи оро қабул гардид” [139]. Барномаҳои СММ UNDP(ислоҳоти иқтисодӣ ва рушди институтсионалии иқтисод ва иҷтимоӣ), UNICEF(барномаҳои иҷтимоӣ барои кӯдакон ва занон), UNHCR(ҳалли мушкилоти муҳоҷират) лоиҳаҳои зиёдеро дар самти мубориза бо қочоқи ғайриқонунӣ, таъмини ҷойҳои корӣ барои муҳоҷирон ҳифзи ҳуқуқи инсон, рушди соҳаи кишоварзӣ, таъмини озуқаворӣ, ҳифзи муҳити зист ва ғайра амали намуда истодаанд. Кишвари мо низ, бо роҳбарии Эмомалӣ Раҳмон, худро ҳамчун давлати ташаббускор нишон дода, дар якқатор қатъномаҳои глобалӣ, махсусан дар самти об ва иқлим ба яке аз кишварҳои фаъоли ин созмон табдил ёфтааст. Тоҷикистон пайваста бо иштироқаш дар фаъолиятҳои созмонҳои байналмиллаӣ ва ташкили конфронсҳои соҳавии глобалӣ дар сиёсати ҷаҳонӣ мавқеи махсусро касб намудааст.

Аз ин ҷост, ки 29 –уми сентябри соли 1993 роҳбари давлати соҳибистиқлоли Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар ҷаласаи 48 - уми СММ суҳанрони намуда таъкид намуданд, ки «Мо аз роҳи

интихобкардаи хеш-барпо намудани барпо намудани ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёд ва дуняви пас намегарднм» [68, с.127]. Муҳтавои асосии суҳанрониҳои Эмомалӣ Раҳмонро дар СММ, баланд бардоштани мавқеи кишвар дар миқёси байналмилалӣ, мубориза алайҳи терроризми ҷаҳонӣ, гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, муносибати сарфакорона ба захираҳои обҳои нӯшокии дунё, ҳифзи сарчашмаҳои об, масоили баҳри Арал ва ғайра ташкил медиҳад. Аз рӯзи аввали соҳибистиқлол гардидан Ҷумҳурии Тоҷикистон тавонист, ки давлатро ба сифати актори мустақили сиёсати ҷаҳонӣ эътироф гардонад ва тамоми масъалаҳои марбут ба худро мустақилона баррасӣ намуда ҳал кунад. «Масъалаҳои мухталифи сиёсати ҷаҳонӣ дар доираи ҳадафҳо ва манфиатҳои Тоҷикистон низ мавриди таҳлил ва хулосагирии сиёсатмадорон қарор мегирифтанд. Зеро Тоҷикистон ҳамчун ҷузъи ҷудонопазири ҷомеаи ҷаҳонӣ мақом ва нақши хосаеро пайдо мекард. Қобили зикр аст, ки робитаҳои манфиатбахш Тоҷикистонро ба ҷаҳониён ошно сохта, онҳоро аз сиёсати дохилӣ ва хориҷии кишвар ҳамчун давлати демокративу ҳуқуқбунёд огоҳ намуд. Созмонҳои гуногун бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамкориҳои судманд барқарор намуда, мусоидату пуштибонии худро натавонанд барои ба даст овардани сулҳ ва имзои Созишномаи сулҳ, ҳамчунин барои таҳияи лоиҳаҳои барқарорсозии баъдиҷангӣ ва дастгирии инкишофи иқтисодиёти кишвар равона карданд» [96, с.144].

Тибқи сарчашмаҳои расмӣ: «Алақай дар солҳои аввали соҳибистиқлолӣ истиқлолияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистонро 150 кишвари ҷаҳон ба расмият шинохтаанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон бо эътироф кардани асноди робитаҳои байналмилалӣ, аз ҷумла Оинномаи Созмони Милали Муттаҳид, Санади хотимавии Ҳелсинки, Баёнияи Париж ва дигар санадҳо зербинои сиёсати дохилӣ ва хориҷии худро

бунёд намуда, инсон ва ҳифзи ҳуқуқу озодиҳои онро, сарфи назар аз мансубияти миллӣ, мазҳабӣ, нажодӣ ва ҷинсӣ арзиши олий мешуморад» [60, с.98]. Барои ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон дар шароити кунунӣ тамоми имкониятҳо мавҷуд мебошанд. Тоҷикистон метавонад пайваста дар муайян намудан ва интихоби шарики стратегӣ ё муносибатҳои зичи амниятиву иқтисодӣ бо тамоми кишварҳо ва созмонҳои ҷаҳонӣ дар заминаи таъмини манфиатҳои миллӣ ва суботи минтақа ҳамкорӣ намояд. Дар муносибатҳои муосири геополитикӣ мақом ва нақши Осиёи Марказӣ, аз ҷумла Тоҷикистон хеле бузург аст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон бо иштироқаш дар созмонҳои байналмилалӣ, мисоли Созмони Милали муттаҳид (СММ), Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) ва Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СҲШ), инчунин дигар сохторҳои муҳими глобалӣ ва минтақавӣ фаъол мебошад. Кишвар дар нигоҳ доштани сулҳ, субот ва амният ҳам дар сатҳи минтақавӣ ва ҳам берун аз он саҳми назаррас дорад, ки бо фаъолияти дипломатии гуногунҷабҳа ва пойбандии он ба принципҳои ҳуқуқи байналмилалӣ тасдиқ карда мешавад. Тоҷикистон пайваста ҷонибдори таҳкими ҳамкориҳои бисёрҷониба мебошад, ки ба принципҳои эҳтироми тарафайн, баробарҳуқуқӣ ва баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳо асос ёфтааст. Ба рушди ҳамкориҳои минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ диққати махсус дода мешавад. Тоҷикистон ҷонибдори густариши робитаҳои тиҷоративу иқтисодӣ, рушди инфрасохтори нақлиётӣ ва таҳкими табодули фарҳангӣ байни кишварҳои минтақа мебошад. Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон борҳо ба зарурати муттаҳидсозии талошҳо ҷиҳати ҳалли мушкилоти умумӣ ва вазифаҳои дар назди ҷомеаи минтақавӣ қарордошта таъкид кардааст.

Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ташаккул ва нигоҳ доштани муколамаи созанда бо иштирокчиёни ҷомеаи ҷаҳонӣ

нигаронида шудааст. Дар доираи стратегияи сиёсати хориҷии худ, кишвар ба рушд ва таҳкими муносибатҳои байнидавлатӣ бо давлатҳои ҳамсоя, шарикони стратегӣ, инчунин таҳкими ҳамкорӣ бо созмонҳои байналмилалӣ диққат медиҳад. Тоҷикистон дар татбиқи ташаббусҳо ва барномаҳои глобалие, ки ба таъмини рушди устувор, мубориза бо камбизоатӣ ва ҳифзи амнияти экологӣ нигаронида шудаанд, иштироки фаъол дорад. Дар ин замина, ба ҳамкории бисёрҷониба дар доираи платформаҳои байналмилалӣ, аз қабيلي Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони Ҳамкории Шанхай ва дигар сохторҳои бонуфуз аҳамияти махсус дода мешавад.

Муҳақиқи англис М. Тетчер оиди сиёсати хориҷии баробар чунин мешуморад, ки «сиёсати хориҷии сулҳҷуёна он вақт дастёб мешавад, то эҳтиром ба халқҳои дигар ва давлатҳои миллӣ зоҳир гардад» [59, с.15]. Аввалин бор масъалаи бо роҳи осоишта ҳал кардани баҳсҳо дар доираи САҲА, дар асоси лоиҳаи Конвенсия оид ба низоми аврупоии ба танзим даровардани баҳсҳо, ки давлати Швейтсария соли 1973 пешниҳод карда буд, баррасӣ гардид. Лоиҳаи пешниҳодшуда, қариб дар тамоми категорияҳои баҳсҳо истифодабарии ҳатмии мурофияи арбитражиро пешбинӣ мекард. Соли 1975 аъзои САҲА қабули ҳуҷҷатро дар Аврупо зарур шуморида, дар матни санади Хотимагии Хелсинки воситаҳои иловагии ҳамаэтирофшударо оиди ба таври осоишта ба танзим даровардани баҳсҳо пешниҳод карданд. Ҳамин тариқ, маҷлисиҳои якум ва дуюми коршиносони САҲА оид ба бо роҳи осоишта ҳал кардани баҳсҳо аз ҳуҷҷати аз ҷониби аъзоён эътирофшуда иборат буд. «Дар маҷлисе, ки соли 1978 дар Монтре шуда гузашт, коршиносон принципҳои асосгузориҳои методи коркардашударо пешниҳод кардаанд. Дар маҷлиси сеюми коршиносони САҲА, ки дар Ванетта соли 1991 баргузор шуд, як ҳуҷҷат бо номи принципҳои батанзимдарории баҳсҳо ва қоидаҳои

САҲА оиди бо роҳи осоишта ҳал кардани баҳсҳо қабул гардид» [63, с.56]. Ин ҳуҷҷат ташкил додани механизми махсусро дар доираи САҲА оиди ба танзим даровардани баҳсҳо пешбинӣ мекард, ки вазифаи он пешниҳод кардани меъёрҳои муносиб вабаста ба танзими баҳсҳо буд. Дар ҳолати ба таври манфӣ ҳал шудани баҳс, ин механизм бо талаби яке аз тарафҳо оид ба баҳс маслиҳат медиҳад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар фаъолияти созмон фаъолона иштирок карда, кӯшиш мекард, ки механизмҳои онро барои ҳалли мушкилоти дохилӣ ва хориҷӣ истифода барад. Аз ҷумла, САҲА дар раванди оштии миллий пас аз ҷанги шаҳрвандии солҳои 1992-1997 нақши муҳим бозид. Миёнаравии САҲА, инчунин фароҳам овардани платформа барои муколама байни қувваҳои гуногуни сиёсии Тоҷикистон ба истиқрори сулҳу субот дар кишвар мусоидат намуд. Ҳузури САҲА дар Тоҷикистон тавассути Бюрои САҲА дар Душанбе амалӣ карда шуд, ки доираи васеи лоиҳаҳо ва барномаҳоро, ки ба дастгирии ташкилотҳои демократӣ, мақомотҳои қудратӣ, ҳимояи ҳуқуқи шаҳрвандон, рушди соҳаи маориф ва таҳкими институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ равона шудаанд, амалӣ кард. Инчунин ба соҳаи ВАО ва рушди низоми интиҳобот дар давлат таваҷҷӯҳ зоҳир мешуд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) ҳамчун платформи калидӣ барои таҳкими ҳамкориҳои байналмилалӣ дар соҳаи муқовимат ба терроризм, экстремизм ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир аҳамияти махсус медиҳад. Дар заминаи мушкилоти глобалии марбут ба ҷинояткории фаромиллӣ ва таҳдидҳои амниятӣ, ин созмон дар ҷамоҳангсозии талошҳои давлатҳои аъзо ва ҷомеаи байналмилалӣ нақши муҳим мебозад. Тоҷикистон, ки иштирокчии фаъоли САҲА мебошад, кӯшиш мекунад, ки иқтидори онро барои ҳалли самараноки ин мушкилот бо таъя ба

равиши ҳамаҷониба ва ҳамкориҳои байнисоҳавӣ истифода барад. Тоҷикистон дар ҷорабиниҳои САҲА, ки ба таҳкими амнияти марзҳо ва пешгирии ҷинояткориҳои фаромиллӣ равона шудаанд, фаъолона иштирок мекунад. Ҳамкорӣ бо САҲА инчунин ба таҳкими иқтисоди Тоҷикистон дар соҳаи идоракунии сарҳад ва назорати гардиши маводи муҳаддир мусоидат менамояд.

Дар солҳои охир Ҷумҳурии Тоҷикистон бо САҲА дар масъалаҳои мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва идоракунии захираҳои об фаъолона ҳамкорӣ мекунад. Бо назардошти осебпазирии Тоҷикистон ба офатҳои табиӣ ва вобастагӣ аз захираҳои оби дарёҳои фаромарзӣ, ҳамкорӣ бо САҲА дар ин соҳаҳо аҳамияти стратегӣ дорад. Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) таҳия ва татбиқи стратегияҳо ва барномаҳои ҳамаҷонибаи миллиро, ки ба баланд бардоштани иқтисоди мутобиқшавӣ ба тағйирёбии иқлим ва рушди идоракунии устувори захираҳои об равона шудаанд, фаъолона дастгирӣ мекунад. Ин ташаббусҳо ба ҳамгироии маълумоти илмӣ, технологияҳои муосир ва таҷрибаи байналмилалӣ барои рушди механизмҳои муассири мубориза дар таъсири манфии тағйирёбии иқлим ва таъмини истифодаи масъулиятнок ва аз ҷиҳати экологӣ пурмасъули захираҳои об диққати махсус дода мешавад. Ҷанбаи муҳимми ҳамкорӣ рушди муколамаи парлумонӣ ва таҳкими нақши парлумон дар низоми сиёсии Тоҷикистон мебошад. САҲА дар баланд бардоштани ихтисоси вакилон, тақмили қонунгузорӣ ва пурзӯр кардани назорати парлумонӣ мусоидат мекунад. Дастгирии САҲА ба ташкили системаи шаффофтар ва ҳисоботдиҳандаи идоракунӣ равона карда шудааст, ки ба таҳкими институтҳои демократӣ ва баланд бардоштани эътимоди шаҳрвандон ба ҳокимият мусоидат мекунад.

Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкорӣ бо САҲА дар соҳаи илм ва маориф аҳамияти калон медиҳад. САҲА дар навсозии системаи маориф, рушди таҳсилоти касбӣ ва тайёр кардани кадрҳо барои соҳаҳои гуногуни иқтисодиёт дастгирӣ мекунад. Ба рушди технологияҳои иттилоотӣ ва саводнокии рақамӣ диққати махсус дода мешавад, ки омили муҳими баланд бардоштани рақобатпазирии Тоҷикистон дар сатҳи байналмилалӣ мебошад.

Ҳалли ин ва дигар вазифаҳо бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ва САҲА мувофиқат карда шуданд. Он дар ҳамкории зич ва машварат бо Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон, бо риояи тамоми қонуну қоидаҳои кишвар амалӣ мешавад. Дар асоси конвенсияҳо ва қарорҳои пазируфтаи Созмон Маркази САҲА дар Тоҷикистон ва ҳайати байналмилалӣ аз статуси дипломатӣ ва имтиёзи худ истифода мебаранд. Аз 7 март соли 2022 сафир Вук Жигич ба ҳайси иҷрокунандаи вазифаи роҳбари Дафтари барномаҳои САҲА дар Душанбе фаъолият намуда истодааст [132].

Аз соли 1996 инҷониб намояндагони САҲА мунтазам ба Тоҷикистон ташриф меоранд. Дар доираи миссияи байналмилалӣ баргузоршуда, ки ба таҳкими институтҳои демократӣ ва ҳимояи ҳуқуқи инсон равона шудааст, намояндагони баландпояи САҲА ба ҷумҳурӣ омадаанд. Аз ҷумла, иштироки раиси амалкунандаи созмон, котиби генералӣ, инчунин кормандони калони Бюрои институтҳои демократӣ ва ҳуқуқи инсон сафарҳои корӣ анҷом додаанд. Ин боздидҳо барои таҳкими механизмҳои институтсионалии ҳифзи ҳуқуқи инсон ва пешбурди арзишҳои демократӣ дар сатҳи милли аҳамияти стратегӣ доранд. Ин боздидҳо ҳамчун як заминаи муҳим барои муҳокимаи масъалаҳои калидӣ дар бораи рушди демократӣ, ҳуқуқи инсон ва волоияти қонун дар кишвар хизмат мекунанд. Дар чараёни вохӯриҳо

масъалаҳои марбут ба раванди интихобот, озодии суҳан ва ҷамъомадҳо, фаъолияти ҷомеаи шаҳрвандӣ, инчунин вазъи ақаллиятҳои миллӣ ба миён меоянд. Созмони мазкур Тоҷикистонро дар иҷрои ўҳдадориҳои худ дар доираи САҲА дастгирӣ менамояд ва кумаки коршиносону тавсияҳоро оид ба такмили қонунгузорӣ ва амалия таҷрибаи стандартҳои ҷаҳонӣ пешниҳодҳо мекунад.

Тоҷикистон, дар навбати худ, ин сафарҳоро барои нишон додани дастовардҳо дар соҳаҳои гуногун, инчунин барои муҳокимаи мушкилоти дар назди кишвар буда истифода мебарад. Ҳукумат ба таҳкими ҳамкорӣ бо САҲА изҳори манфиатдорӣ мекунад ва ташкилотро ҳамчун шарикӣ муҳим дар раванди ислоҳот меҳисобад. Дар заминаи таъмини амнияти ҷаҳонӣ ба муқовимат ба таҳдидҳои террористӣ, экстремизм ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир диққати махсус дода мешавад. «Намояндагон оид ба масъалаҳои вуситаи ахбори умум, ки бевосита бо вазъи сиёсии кишвар ва натиҷаи гузаронидани диалогҳои демократӣ ошно гардидаанд. Инчунин ҷамъбасти референдум ва интихоботи президент ва парламент, роҷеъ ба мавзӯҳои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо САҲА боз ҳам густариш ёфтани беҳатарии иқтисодӣ дар минтақаҳо дар назар аст» [146].

Илова ба муколамаи сиёсӣ, САҲА дар Тоҷикистон як қатор лоиҳаҳоро амалӣ менамояд, ки ба дастгирии рушди демократӣ ва таҳкими иқтисодии институтҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ равона шудаанд. Ин лоиҳаҳо доираи васеи соҳаҳоро дар бар мегиранд, аз ҷумла маориф, тандурустӣ, дастгирии соҳибкорӣ ва рушди деҳот. Самти муҳими фаъолият инчунин дастгирии ВАО ва рӯзноманигорони мустақил, инчунин пешбурди баробарии гендерӣ мебошад. Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо САҲА бисёрҷанба буда, ба таҳкими ниҳодҳои демократӣ, ҳифзи ҳуқуқи инсон ва нигоҳ доштани субот дар минтақа мусоидат менамояд.

Боздидҳои мунтазам ва муколамаи сатҳи баланд ба тарафҳо имкон медиҳанд, ки таҷриба мубодила кунанд ва стратегияҳои муштаракро барои ҳалли мушкилоти умумӣ таҳия созанд. Ҳамкории давомдор аз манфиати тарафайн дар рушди минбаъдаи муносибатҳои шарикӣ ва бунёди ҷомеаи демократӣ ва шукуфо дар Тоҷикистон шаҳодат медиҳад.

Намояндагони Тоҷикистон мунтазам дар чорабиниҳо ва форумҳои иқтисодии САҲА иштирок мекунанд. Дар баромадҳои худ дар доираи ҷаласаҳои Шурои доимӣ, намояндагони Тоҷикистон, аз ҷумла вазири корҳои хориҷии Тоҷикистон дар бораи вазъи сиёсии кишвар, амнияти минтақавӣ ва ҳамкорӣ бо Афғонистон суханронӣ намуда буд. Барои мисол: «6 - 7 декабри соли 2004 дар София машварати 12-уми вазирони корҳои хориҷии САҲА бо иштироки Вазири корҳои хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон баргузор гардид. Ӯ дар баромади худ вазъияти Тоҷикистонро аз рӯи нуқтаи назари фаъолияти САҲА баён намуд. Инчунин аҳамияти масъалаҳои мубориза алайҳи терроризми байналмилалӣ ва гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир, тақвият додани ҳамкории минтақавиро дар соҳаи иқтисодӣ, алоқа ва экология гуфта гузашт» [96, с.146].

Чунончи қайд гардид, яке аз созмонҳои бонуфузи байналмилалӣ, ки Тоҷикистон бо он фаъолияти тулонӣ дорад ин Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА) мебошад, ки пайваста ба кишварҳои минтақа кумакҳои фаннӣ ва техникаӣ менамояд. Ин созмони байналмилалӣ, ки ҳадафашро таъмини амният, субот ва ҳамкории фарогир бо кишварҳои Аврупо, Қафқоз ва Осиёи Марказӣ муаррифӣ намудааст, соли 1970 ҳамчун “Конфронси амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо” таъсис ёфтааст. Соли 1995 ба номи имрузааш- Созмони Амният ва Ҳамкорӣ дар Аврупо (САҲА)-ро гирифт. Ҳоло аъзоёни он ба 57 давлат мерасад, ки минтақаҳои Аврупо, кишварҳои ИДМ ва

Амрикои Шимолиро дарбар мегирад. САҲА дар се самти асосӣ фаъолият менамояд, ки онҳоро метавон чунин номгузорӣ намуд: самти сиёсӣ-ҳарбӣ (назорати силоҳҳо, пешгирии даргириҳо, манияти сраҳадӣ ва мубориза бо терроризм), самти иқтисод ва иқлим (ҳифзи табиат, мубориза бо фасод, рушди иқтисод), самти инсонпарварӣ (демократия ва ҳуқуқи инсон, озодии ВАО). «Ин созмон дар ҳамаи панҷ кишвари Осиёи Марказӣ – Тоҷикистон, Қазоқистон, Қирғизистон, Ўзбекистон ва Туркманистон намояндагӣҳои расмӣ дорад, ки фаъолияти созмонро бо кишварҳои минтақа дар самтҳои дар боло зикр гардида пеш мебаранд. Аз ҷумла кумакҳои техникӣ ба мақомоти давлатӣ, кумак ба ислоҳоти рафанди интиҳоботӣ, мубориза бо қочоқи ғайриқонунӣ ва амният дар марзҳо, омӯзиш ва тақмили ихтисоси ҳуқуқшиносон ва командони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва пешбурди мубориза бо экстремизм ва терроризм» [74, с.164].

Бо мақсади кумак ба раванди сулҳ дар Тоҷикистон, соли 1994 Миссияи САҲА дар Душанбе фаъолияти худро оғоз намуд, ки аввалин миссияи васеъи ин созмон дар минтақаи Осиёи Марказӣ ном бурда мешавад. Дар солҳои аввали фаъолият созмони мазкур барои таъмини субот ва барқарорсозии ҷомеа баъди ҷанги шаҳрвандӣ ба Тоҷикистон кумак намудааст. Ин кумакҳо аз пайгирии масъалаҳои гурезаҳо то эҳёи ҷомеаи шаҳрвандӣ ва дастгирии соҳибкорӣ амалӣ мегашт. Баъди солҳои 2000-ум дар самтҳои ҳуқуқи инсон, омӯзиши кормандони ҳифзи ҳуқуқ, дастгирии ВАО ва озодии суҳан, инчунин кумаки техникӣ ба Комиссияи марказии интиҳобот фаъолиятро давом додааст. Имӯзҳо бошад, фаъолияти ин созмони бонуфуз дар масъалаҳои мушоҳидаи интиҳоботҳо, кумак ба сарҳадбонон ва амнияти марзӣ, лоиҳаҳои мубориза бо қочоқи маводи мухаддир амалӣ карда мешавад. Гарчанде, ки муносибат байни Тоҷикистону САҲА гоҳе нофаҳмиҳоро низ дарбар

мегирад, аммо ин як раванди маъмулӣ буда, ҳеҷ гоҳ боиси тамоман канда шудани ҳамкорӣ нагаштааст. Дар маҷмӯ агар назар намоем, ин созмон ҳамчун шарикӣ муҳими Тоҷикистон дар бахши амният ва ислоҳоти ҳуқуқӣ шинохта мешавад. Нақши ин созмон дар таъмини суботи баъдиҷангӣ, таҳкими ниҳодҳои демократӣ, ва мубориза бо таҳдидҳои охир ба амнияти минтақа муҳим баҳогузори мегардад. Ҷумҳурии Тоҷикистон бояд аз ин ҳамкориҳо самаранок истифода бурда, дар роҳи тақвияти он бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ, барои мавқеи мусбӣ ва амнияти минтақавӣ кушиш намояд. Хусусан дар шароити геосиёсии замони муосир, ки хатарҳои нав ба нав эҷод шуда истодаанд, чунин ҳамкориҳо ба манфиат мебошад.

Тоҷикистон дарк мекунад, ки субот ва шукуфӣ дар минтақа бо ҳам алоқаманд аст. Аз ин рӯ, ҷумҳурӣ пайваста ҷонибдори ҳалли озоиштаи низоъҳо ва ихтилофҳо буда, принципҳои даҳлат накардан ба корҳои дохилии дигар давлатҳо ва эҳтироми соҳибхитиёрии онҳоро риоя мекунад. Дастгирии талошҳо барои ба эътидол овардани вазъ дар Афғонистон самти афзалиятноки сиёсати хориҷии Тоҷикистон мебошад, зеро амнияти ин кишвар бевосита ба амнияти тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ таъсир мерасонад.

Дар минтақаи пасманзари давлатҳои пасошӯравӣ ИДМ яке аз ташкилотҳои мебошад, ки ҳамчун мероси Шуравии Бузург пайдо шудааст. ИДМ ташкилоти байни давлатии минтақавӣ ба ҳисоб меравад, ки дар асоси созишномаи байни ҷумҳуриҳои Беларус, Руссия ва Украина соли 1991 таъсис ёфтааст. Созишномаи мазкур байни ин се давлати славянӣ 8 декабри соли 1991 ба имзо расид ва ҳадафи асосӣ ба имзо расидани ин шартнома дар он буд, ки давлатҳои собиқ шӯравӣ кушиш менамуданд то Итиҳоди Шуравро дар кадом шакле набошад нигоҳ доранд. Ба ин мақсад сарони

давлатҳои собиқ шӯравӣ чам омада оиномаи ин созмонро қабул намуданд ва фаолияти ин созмон низ аз ҳамон лаҳза шурӯъ гардид. Дар аввал ин созмон ҳамчун “ҷудои оқилона”-и ҷумҳуриҳои пасошӯравӣ то ҷое ҳамаи ин кишварҳоро сарҷамъ намуда, аз комилан парокандагӣ нигоҳ медошт. Аввалҳои таъсисаш дар он 12 кишвар аъзо буданд, ки то ҳол 10- тои онҳо ҳамчун аъзо фаъолият доранд. Гурҷистон соли 2009 аз созмон худастро хориҷ намуд ва Украина, ки яке аз таъсисдиҳандагони ин созмон ба ҳисоб меравад, баъд аз ҳамроҳкунии нимҷазираи Қрим ба Руссия узвияти худро дар ин созмон катъ намуда дар ҷаласаҳои он иштирок накард.

Тоҷикистон, ки дар сиёсати хориҷиаш яке аз самтҳои асосиашро ҳамкорӣ бо давлатҳои наздик медонад, ИДМ-ро ҳамчун воситаи муҳими амнияти минтақавӣ баҳо медиҳад. Махсусан президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар баромадҳои худ, ба ҳамкории давлатҳои ИДМ таваҷҷуҳ зоҳир намуда, зарурати ҳамкории ин давлатҳоро борҳо таъкид намудааснд. Дар паёми солонаи президенти кишвар ба Маҷлиси Олӣ, соли 2021 низ ин нуқта махсусан таъкид гардида буд, ки давлатҳои аъзои ИДМ бояд ба муқобили терроризм ва экстремизм якҷоя рафтор намоянд [136].

Вазъияти ҳозираи ин созмон гуногун баҳо дода мешавад, зеро ба фаъолияти ин созмон ҳар давлати аъзо ба таври ҷидди муносибат наменамояд. Аз ин ҷост, ки коршиносон ва намояндагони ВАО сарнавишти ин созмонро дур аз инкишоф медонанд ва фаъолиятро зери суол мегузоранд. Аз якуми январи соли 2025 раёсати ИДМ ба Тоҷикистон гузашт ва яке аз мақсадҳои Тоҷикистон дар муҳлати

раёсаташ, ин ба роҳ мондани муҳокима оиди беҳсозии фаъолияти Иттиҳод мебошад. «8- уми декабри соли 2024 дар шаҳри Маскав президенти Тоҷикистон дар ҷаласаи Шӯрои сарони кишварҳои ИДМ иштирок намуда оиди пешбурди обрӯи мусбати ин созмон дар арсаи ҷаҳонӣ ҳамчун иттиҳоди минтақавӣ таъкид намуд» [145]. Инчунин таъкид гардид, ки Тоҷикистон ба пешбурди рӯзномаи иқтисодӣ, экологӣ ва фарҳангию гуманитарӣ таваҷҷуҳи хоса зоҳир менамояд.

Тоҷикистон метавонад дар заминаи фаъолиятҳо дар ИДМ ба ҳимояи манфиатҳои давлатию миллаш кушиш намуда, барои тақвияти ҳамкориҳои минтақавӣ, амниятӣ ва иқтисодӣ бо дигар аъзоҳои ИДМ талош варзад. Дар доираи ИДМ тоҷикистон метавонад ҳаҷми додугирифтӣ молу маҳсулотро бо кишварҳои узв зиёд намояд, барномаҳои муштаракӣ обёрӣ ва барқароркунии инфрасохторҳои обӣ бо давлатҳои ҳамсояш ба роҳ монад. Раёсати Тоҷикистон дар ИДМ, ки соли 2025 рост меояд, як имконияти хуб барои муаррифии кишвар дар минтақа мебошад. Зеро кишвар метавонад ба воситаи таъсиси меъёрҳои ҳамкории амниятӣ, лоиҳаҳои иқтисодӣ ва дипломатияи фарҳангӣ дар фазои пасошӯравӣ нақши муассир дошта бошад.

Дар ташкилотҳои минтақавӣ, ки самтҳои бисёрҷониба доранд, мисоли Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) ва Созмони Аҳдномаи амнӣ дастаҷамъӣ (СААД) мебошанд, Тоҷикистон иштироки фаъолона дошта, дар рушд ва татбиқи стратегияҳои, ки ба таъмини суботи минтақа, мубориза бо экстремизм ва терроризм, инчунин муқовимат ба гардиши ғайриқонунии маводи мухаддир алоқаманд мебошанд, ташаббусҳои роҳбарияти давлат дида мешавад. Ҷумҳурии Тоҷикистон омода аст, ки амалия ва таҷрибаи худро дар ин соҳаҳо мубодила намуда, дар таъмини амнияти субот ва рушди устувори Осиёи Марказӣ саҳмгузор бошад. Кишвари мо бовар доарад, ки

ҳамдигарфаҳмӣ ва эътимод байни кишварҳои минтақа ягона роҳи ҳалли бомуваффақияти масъалаҳои умумӣ ва ҳифзи амнияти минтақавӣ мебошад. Дар робита ба ин, Душанбе барои муколама боз аст ва омода аст, ки ҳалли мусолиҳаеро, ки манфиатҳои ҳамаи ҷонибҳоро ба назар мегирад, ҷустуҷӯ кунад. Рушди минбаъдаи муносибатҳои неки ҳамсоиягӣ омили муҳими рушди иқтисодӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли на танҳо дар Тоҷикистон, балки дар тамоми минтақаи Осиёи Марказӣ ба ҳисоб меравад.

Сиёсати дарҳои кушод, ки дар ҳуҷҷатҳои стратегии кишвар муқаррар шудааст, бо рушд ва нигоҳ доштани муносибатҳои боманфиати тарафайн ва судманд бо тамоми давлатҳои ҷаҳон, новобаста аз низоми сиёсӣ ё идеологияи онҳо равона шудааст. Он иштироки фаъолона дар ташкилотҳои минтақавӣ ва байналмилалиро дар назар дошта, ҳамкориҳои байналмилалӣ дар сатҳи гуногун, инчунин фароҳам овардани шароити мусоид барои ҷалби сармоягузориҳои хориҷӣ ва рушди робитаҳои иқтисодиву тиҷоратиро дар назар дорад.

Татбиқи сиёсати "дарҳои кушод" ба Тоҷикистон имкон дод, ки робитаҳои берунии худро ба самтҳои гуногун равона созад ва вобастагии хешро аз шарикон коҳиш диҳад. Тоҷикистон ҳамкориҳои худро бо Русия, Чин, ИМА, кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, давлатҳои Осиёи Марказӣ ва дигар минтақаҳои ҷаҳон бомуваффақият рушд медиҳад. Ин дар доираи васеи лоиҳаҳои муштарак дар соҳаи энергетика, нақлиёт, кишоварзӣ, маориф ва фарҳанг зоҳир мешавад. Яке аз ҷанбаҳои калидии сиёсати "дарҳои кушод" иштироки фаъолонаи Тоҷикистон дар равандҳои муносибатҳо ва ҳамгироии минтақавӣ мебошад. Инро метавон дар узвият ва иштироки фаъолонаи давлат дар Созмони Шартномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД), Созмони Ҳамкории

Шанхай (СХШ) ва дигар созмонҳо мушоҳида намуд. Фаъолияти пурсамар дар ин ташкилотҳо ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки амнияти давлатиро таҳким бахшада, ҳамкориҳоро дар ҳама соҳа рушд диҳад ва мушкилотҳои умумии минтақаи Осиёи Марказиро ташаббускорона ҳал намояд.

Дар баробари ин, сиёсати "дарҳои кушод"-ро беохир гуфтан ғалат аст. Зеро, Тоҷикистон бешубҳа ва дар мадди аввал манфиатҳои миллӣ ва соҳибхитиёрии худро ҳимоя мекунад. Сиёсати хориҷии кишвар ба принципҳои эҳтироми тарафайн, даҳлат накардан ба корҳои дохилӣ ва ҳалли озоиштаи баҳсҳо асос ёфтааст. Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ шарикӣ бозътимод ва пешгӯишаванда буда, ба таҳкими сулҳу субот дар минтақа ва тамоми ҷаҳон мусоидат менамояд. Ин сиёсате, ки Тоҷикистон онро пеш бурда истодааст, воситаи муҳими стратегияи сиёсати хориҷӣ буда, ба ҳифзи самараноки манфиатҳои миллӣ, таҳкими амнияти давлатӣ ва рушди ҳамкориҳои бисёрҷанба бо доираи васеи кишварҳо ва созмонҳо асос ёфтааст. Ин раванд ба Тоҷикистон имкон медиҳад, ки ба фазои иқтисодии ҷаҳонӣ ворид гардида, робитаҳои иқтисодии хориҷиро диверсификатсия кунад ва хатарҳои вобаста ба вобастагӣ аз шарикони алоҳидаро кам кунад. Дар шароити ноустувории геополитикӣ ва номуайянии иқтисодӣ, ки ба минтақаи Осиёи Марказӣ хос аст, сиёсати "дарҳои кушод" ҳамчун омили асосии мусоидат ба рушди устувори кишвар ва мавқеи он ҳамчун иштирокчиӣ фаъоли муносибатҳои байналмилалӣ амал мекунад. Он ба Тоҷикистон имконият медиҳад, ки дар равандҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ нақши фаъол дошта, ба ташаккули тартиботи одилона ва устувори ҷаҳонӣ мусоидат намояд.

Имрӯз, ки Тоҷикистон дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ, аз қабилӣ СММ, САҲА, СХШ ва ғайра фаъолона иштирок намуда, дар

ҳифзи сулҳу амният, рушди устувор ва ҳалли мушкилоти иҷтимоию иқтисодӣ саҳм мегузорад, боиси таҳсин мебошад. Ҷумҳури ташаббускори як қатор қатъномаҳо ва барномаҳои муҳим мебошад, ки ба таҳкими ҳамкории байналмилалӣ дар соҳаи иқлим ва об, мубориза бо терроризм ва экстремизм, пешгирии офатҳои табиӣ ва ғайра равона шудаанд. Тоҷикистон ба рушди муносибатҳои неки ҳамсоиягӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сиёсати хориҷии худ диққати махсус медиҳад. Дар ҳамгироии минтақавӣ Тоҷикистон дар татбиқи барномаҳои муштарак дар соҳаи энергия, логистика ва савдо иштироки фаъол дошта, ба рушди иқтисодии тамоми минтақа кушиш менамояд. Рушди равобитҳо бо кишварҳои ҳамсоия дар заминаи созмонҳои минтақавӣ самти афзалиятноки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, ба принципҳои эҳтимои ҳамдигар, эътимод ва баназаргирии манфиатҳои ҳамдигар асос ёфтааст.

Ҳамгироии минтақавӣ, ки ба муносибати созанда асос ёфтааст, ба манфиатҳои ҳамаи давлатҳо ва халқҳои Осиёи Марказӣ ҷавобгӯ мебошад. Аз ин лиҳоз, Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таҳкими ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоия аҳамияти калон дода, барои фароҳам овардани фазои мусоид дар муносибат бо онҳо дар заминаи ташкилотҳои минтақавӣ талош меварзад. Дар ин замина ҳамкории байнидавлатӣ бо тамоми давлатҳои Осиёи Марказӣ аҳамияти олидараҷа пайдо мекунад. Кишварҳои минтақа на танҳо сарҳади ҷуғрофиро бо Ҷумҳурии Тоҷикистон ташкил медиҳанд, балки бо робитаҳои ҳамаҷонибаи таърихӣ, фарҳангӣ ва иқтисодӣ хос мебошанд, ки зарурати таҳлили амиқ ва системасозии самтҳои эҳтимолии ҳамкориро ба миён меорад. Тоҷикистон дурнамои фаъолсозии тиҷорати наздисарҳадӣ, татбиқи якҷояи лоиҳаҳои инфрасохторӣ ва табодули таҷриба дар соҳаҳои гуногун, аз кишоварзӣ то энергетикаро бо кишварҳои минтақа дар

заминаи созмонҳои минтақавӣ мебинанд ва ин гуфтаҳо заминаҳои аввалиндараҷа дар таъмини амният ва суботи минтақавӣ ба ҳисоб мераванд.

Яке аз созмонҳои минтақавӣ, ки Тоҷикистон дар заминаи он ҳамкориҳо бо кишварҳои минтақа амалӣ месозад, ин Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) мебошад, ки нақши таъсиргузор дар сиёсати минтақавиро касб намудааст. Ин созмони байналмиллалӣ сиёсӣ, иқтисодӣ ва амниятӣ мебошад, ки ҳадафашро таъмини субот ва рушди ҳамгироӣ дар қаламрави АвруОсиё нишон медиҳад. «СХШ дар заминаи “Панҷгонаи Шанхай” таъсис ёфтааст, ки дар аввал танҳо панҷ кишвар – Чин, Русия, Қазоқистон, Қирғизистон ва Тоҷикистонро дарбар мегирифт. Дар заминаи ин “панҷгона” соли 2001, дар ш. Шанхайи Ҷумҳурии мардумии Чин Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) таъсис ёфт ва то имруз, соли 2025, аъзоёни доимии он ба 9 давлат омада расид. Созмон ҳадафҳои асосии худро таъмини амният дар марзҳо, мубориза бо терроризм ва ҷудоихоҳӣ, рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ ва энергетикӣ, ҳамгироии фарҳангӣ муаррифӣ менамояд. СХШ дар таъмини амният дар фазои худ хеле фаъол буда, дар шаҳри Тошканд маркази минтақавӣ зиддитеррористӣ ташкил намудааст, ки барои минтақа хеле муҳим мебошад» [105, с.118]. Тоҷикистон, бо Афғонистони ҳамсоя сарҳади тулонитарин дорад, дар хати пеши мубориза бо терроризм қарор мегирад ва ин самтҳои асосии СХШ-ро дар Тоҷикистон ба мубориза бо терроризму қочоқи маводи мухаддир, ҷинояткориҳои фаромиллӣ мутобиқат менамояд. Тоҷикистон ҳамчун кишвари ҳамсоя бо Афғонистон, нақши стратегӣ дар сиёсати амнӣ ин созмон ба ҳисоб меравад. Инчунин, ҷаласаҳои созмон, ки пайваста дар шаҳри Душанбе мегузарад гуваҳи он мебошад, ки Тоҷикистон ҳамчун узви калидӣ дар СХШ баромад мекунад. Дар заминаи ин

ҳамкориҳо дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа пайваста машқҳои муштаракӣ ҳарбии давлатҳои аъзо гузаронида мешавад, ки ба омодагии саривақтии кишварҳоро ба ҳамагуна таҳдидҳо боло мебардорад. «Машқҳои ҳарбии созмон солҳои 2006 “Марказ 06”, 2012 “Ҳамкорӣ 2012” , 2021 “Мубориза – 2021” дар марзҳои ҷанубии кишварамон гузаронида шудааст, ки ҳадафи вокуниш ба таҳдидҳои террористӣ ва таҳкими ҳамкориҳои тактикӣ баромад менамояд» [97, с.38].

Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо СҲШ дорои якчанд имкониятҳо мебошад, ки давлатро зарур аст, онҳоро барои ҳифзи манфиатҳои худ ва суботи минтақавӣ истифода барад. Чунин имкониятҳоро метавон, дастрасии кишварҳои ру ба инкишоф ба сармояи Руссия ва Чин, ҳамкорӣ дар ҳимояи амнияти минтақа, беҳсозии инфрасохторҳои ҳарбӣ ва рушди тиҷорат бо кишварҳои аъзо ном бурд. Дар баробари афзалиятҳо ҳолишҳое низ қарор доранд, ки ба манфиатҳои миллии кишварҳои Осиёи Марказӣ то ҷое монеъа эҷод намуданашон мумкин аст. Бартарии Чин ва Руссия дар қабули қарорҳои созмон, хатарҳои вобастагии кишварҳои хурдтар аз аъзоёни “бузург”, нобаробарии иқтисодии аъзоён аз қабилӣ ҳолишҳои манфӣ ном бурдан мумкин аст. Тоҷикистон ҳамчун узв ва яке аз таъсисдиҳандагони ин созмон, дар рушди сиёсати минтақавӣ он нақши муҳимро касб намудааст. Ба воситаи ин созмон Тоҷикистон тавонист ҳам амнияти дохилиашро тақвият диҳад ва ҳам роҳҳои рушди муносибатҳоро бо кишварҳои аъзо дар соҳаи иқтисоду савдо ва фарҳанги миллий ба роҳ монад. СҲШ барои кишвари мо на танҳо як платформаи амниятӣ ба шумор меравад, балки яке аз роҳҳои тақвияти ҳамгироии стратегӣ бо кишварҳои ҳамсоя ва Руссияву Чин баҳогузори менамояд.

Ҳамин тариқ, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо сабаби мавқеи геополитикии худ бо як қатор таҳдидҳо ва чолишҳои амниятӣ рӯ ба рӯ мешавад, ки муносибати ҳамаҷониба ва бисёрҷонибаи безараргардонии онҳоро талаб мекунанд. Дар робита ба ин, ҳамкорӣ бо созмонҳои минтақавӣ, аз қабили СААД, СҲШ ва ИДМ воситаи муҳимми таъмини амнияти миллӣ ва дастаҷамъии кишвар мебошад.

Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъи (СААД) низ яке аз ташкилотҳои муҳими минтақавӣ дар соҳаи субот ва амният ба ҳисоб меравад. Он бо мақсади таъмини амнияти дастаҷамъи ва муқобила бо таҳдидҳои замони муосир дар соли 1992 дар шаҳри Тошканд таъсис ёфт. Мақсадҳои асосии ин созмонро ҳимояи муштаракӣ аъзо аз таҳдидҳои ҳарбӣ, мубориза бар зидди экстремизм ва терроризм, рушди ҳамкориҳои низомӣ, иҷрои амалиётҳои якҷоя ва посухи дастаҷамъи бар зидди таҳдиду хатарҳои эҳтимоли гуфта мешавад. Баъзе муҳаққиқон СААД-ро ҳамчун абзори геополитикии Руссия баъди пошхурии ИҶШС медонанд, зеро нақши ин кишвар дар созмон бисёр динамикӣ арзёбӣ мегардад. Дар саҳа воҳидҳои махсуси амалиёти муштарак ва нерӯҳои зудамал таъсис дода шудааст, ки яке аз афзалиятҳои созмон дар минтақа ба шумор меравад ва онро аз дигар созмонҳо фарқкунанда мегардонад. Тоҷикистон ҳамчун марзи ҷанубии СААД нгақши олидараҷа дар фаъолияти ин ташкилоти амниятӣ мебозад. Нерӯҳои ҳарбӣ амниятии кишвар бо СААД, бахусус Руссия, дар ҳамкориҳои зич қарор гирифтаанд, ки пайвасти машқҳои муштарак дар қаламрави Тоҷикистон гузаронида мешавад. Ёрии техники ва низомии СААД барои бартараф намудани хатарҳои эҳтимоли арзиши махсусро доро мебошанд. Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъи пайвасти кӯшиш менамояд, ки бо СҲШ фаъолияти муштарак дошта бошад ва дар ҳамгирой қарор гирад. Мо нақши мубрами ин созмонро дар муқовимат

бо таҳдидҳои муносири амниятӣ дар минтақа, бахусус барои Тоҷикистон ҳамчун зарурӣ меҳисобем. Аммо барои як созмони пурқуввати амниятӣ шуданаш бояд тадбиқи ӯҳдадориҳои амалӣ, баланд бардоштани сатҳи этимод байни аъзоёнаш ва муколамаи баробар барои ҳамаи аъзо диққати махсус зоҳир гардад.

Таҳлили иштироки Тоҷикистон дар фаъолияти СААД ба хулосае меорад, ки ташкилот дар таҳкими қобилияти мудофиавии ҷумҳурӣ, расонидани кумаки ҳарбӣ-техникӣ ва тайёр кардани кадрҳо барои сохторҳои қудратӣ нақши калидӣ дорад. Иштирок дар машқҳои муштарак ва амалиёти СААД ба баланд бардоштани сатҳи ҳамкорӣ ва ҳамоҳангсозии байни қувваҳои мусаллаҳи давлатҳои аъзо мусоидат мекунад, ки ин махсусан дар заминаи мубориза бо терроризм ва экстремизм муҳим аст.

СХШ дар навбати худ ба Тоҷикистон заминаи ҳамкорӣ дар соҳаи амниятро бо давлатҳои пешрафтаи минтақа, аз қабили Чин ва Русия фароҳам меорад. Дар доираи ин созмон Тоҷикистон дар муқовимат ба таҳдидҳои терроризми байналмилалӣ, экстремизм ва қочоқи маводи муҳаддир нақши муассир дошта, фаъолона иштирок менамояд. Ин дар доираи маҷмуи чорабиниҳо оид ба таҳкими амният ва суботи минтақавӣ амалӣ карда мешавад. Дар баробари ин, кишвар инчунин ба рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ саҳми назаррас гузошта, барои рушди устувори минтақа шароити мусоид фароҳам меорад. ИДМ ҳамчун созмоне, ки кишварҳои фазои пасошӯравиро муттаҳид мекунад, ба Тоҷикистон имконият медиҳад, ки бо шарикони анъанавӣ робитаи зич дошта бошад ва мушкилоти умумиро дар соҳаи амният, аз қабили мубориза бо ҷинояткории фаромарзӣ ва муҳоҷирати ғайриқонунӣ ҳал намояд.

Хулоса, ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналхалқиву минтақавӣ дар соҳаи таъмини амният нишон медиҳад, ки ин раванд яке аз унсурҳои калидии сиёсати хориҷии давлат мебошад. Воқеияти ҷуғрофӣ, захираҳои табиӣ ва мавқеи геосиёсии Тоҷикистон зарурати иштироки фаъоли кишварро дар механизмҳои бисёрҷонибаро тақозо менамояд. Таҳлилҳо нишон доданд, ки узвият ва фаъолияти самараноки давлат дар созмонҳои дар боло зикргардида, на танҳо ба таҳкими иқтидори ҳарбӣ, балки ҳамчун воситаи муҳими пешгирии низоъҳо ва таҳкими суботи минтақавӣ амал менамояд. Таҷрибаи Тоҷикистон нишон медиҳад, ки ҳамкориҳои мунтазам бо ташкилотҳои минтақавию байналмиллалӣ на танҳо як иқдоми сиёсати хориҷӣ, инчунин абзори муҳими ҳифзи истиқлолияти давлатӣ, тамомияти арзӣ ва суботи минтақавӣ мебошад. Ин раванд дар шароити афзоиши таҳдидҳои муосир ва мушкilotҳои глобалӣ, аҳамияти махсус пайдо намуда, метавонад дар оянда ҳамоҳангсозии сиёсати амниятӣ ва пешбурди дипломатияи сулҳофарӣ боз ҳам муассиртар гардад.

Инчунин, ҳамкориҳои Тоҷикистон бо созмонҳои минтақавӣ ва байналмилалӣ нишон медиҳад, ки барои кишварҳои Осиёи Марказӣ, бахусус Тоҷикистон, истифодаи оқилонаи абзорҳои созмонҳои гуногун дар баробари таҳкими манфиатҳои миллӣ ва ҳамгироии бисёрҷониба, метавонад дар рушди устувор ва суботу амнӣ минтақа имконияти беназир бошад. Дар ин замина, таҷрибаи ҷаҳонӣ собит месозад, ки амният дар замони муосир наметавонад танҳо бо иқтидори ҳарбӣ таъмин гардад, балки он натиҷаи бевоситаи ҳамкориҳои устувори байналмиллалӣ, дипломатияи фаъол ва сулҳовар инчунин иродаи сиёсӣ мебошад.

Сарфи назар аз нақши мусбати созмонҳои минтақавӣ дар таъмини амнӣ Тоҷикистон, бояд як қатор масъалаҳои марбут ба

ҳамоҳангсозии талошҳо, маҳдудияти захираҳо ва фарқиятҳо дар роҳҳои ҳалли мушкилоти умумиро низ қайд кард. Дар робита ба ин, рушди минбаъдаи ҳамкорӣ бо ташкилотҳои минтақавӣ тақмили механизмҳои ҳамоҳангсозӣ, баланд бардоштани самаранокии истифодаи захираҳо ва баҳисобгирии манфиатҳои миллии ҳамаи давлатҳои аъзо талаб менамояд. Умуман, ҳамкорӣ бо ташкилотҳои минтақавӣ омили муҳими таъмини амнияти милли ва дастаҷамъии Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Рушди ояндаи ин ҳамкорҳо бояд ба таҳкими субот ва амният дар минтақа, муқовимат ба таҳдидҳо ва масъалаҳои умумӣ, инчунин фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди устувори ҳамаи кишварҳои минтақа равона карда шавад. Дар ин ҷода Тоҷикистон бо ташаббусҳои худ дар арсаи байналмиллалӣ нақши пурсамар гузошта, имиҷи худашро метавонад тақвият диҳад.

2.3. Дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи марказӣ

Ҷумҳурии Тоҷикистон аз рӯзҳои аввали ба даст овардани истиқлолият бо аксари кишварҳои пасошӯравӣ робитаҳои сиёсӣ-дипломатӣ барқарор намуд. Баъди соҳибистиқлолӣ дар аксари ниҳодҳои байналмилалию минтақавӣ, аз ҷумла дар Созмони Милали Муттаҳид, Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони ҳамкориҳои Шанхай, САҲА ва дигар ташкилотҳои ҷаҳонӣ узвиятро соҳиб гашт. Инкишофи ҳамкориҳои байналмилалию минтақавии мамлакат ба таъмини амният ва ҳифзи манфиатҳои миллии Ҷумҳурии Тоҷикистон равона гардидааст. Ҳамкориҳои байнидавлатии Тоҷикистон бо давлатҳои дигар дар доираи фаъолияти созмонҳои гуногун сурат мегирад ва муваффақияти назаррас доранд. Дар заминаи ҳамкориҳои минтақавӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва кишварҳои минтақа ҷанбаи

калидии ҳамкорӣ дар сатҳи дучониба ва бисёрҷониба, ҳамоҳангсозии талошҳо дар доираи Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил (ИДМ), Созмони Аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД) ва Созмони Ҳамкории Шанхай (СХШ) ба амал бароварда мешавад. Ин сохторҳои байнидавлатӣ платформаи институтсионалиро барои ҳамкории амиқ дар соҳаи амният ва мудофия фароҳам оварда, ба таҳкими субот ва амнияти минтақавӣ мусоидат мекунанд.

Танҳо баъд аз барҳамхурии Иттиҳоди Шӯравӣ ба Тоҷикистон ба монанди дигар давлатҳои узв имконпазир шуд, ки муносибати дипломатии худро бо давлатҳои ҳамҷавор ё ин ки бо созмонҳои бонуфуз ба таври мустақилона ба роҳ монад. Бо дарёфти мустақилияти давлатӣ Ҷумҳурии Тоҷикистон бо як қатор мушкилиҳо рӯ ба рӯ гашт ва онҳоро паси сар намуд. Яке аз ҷанбаҳои муҳимми таъмини истиқлолияти Ҷумҳурии Тоҷикистон рушди робитаҳои сиёсати хориҷӣ, аз ҷумла бо давлатҳои Осиёи Марказӣ буд. Бо дарназардошти мавқеи ҷуғрофии Тоҷикистон, ин омил зарурати ташаккул ва таҳкими низоми ҳамкории байналмилалиро ба миён овард. Ин маънои таъсис ва густариши ҳамкорӣ бо шарикони хориҷиро ҳам дар сатҳи минтақавӣ ва ҳам дар сатҳи ҷаҳонӣ бо таваҷҷуҳи махсус ба ҳамкорӣ бо кишварҳои ҳамсоя дошт.

Соли 1991, моҳи сентябр, вақте ки Ҷумҳурии Тоҷикистон истиқлолияти давлатии худро эълон намуд, таҳия ва амалӣ намудани сиёсати хориҷӣ барояш самти тамоман нав ба ҳисоб мерафт. Аз охирҳои соли 1991 кишварҳои хориҷӣ, аз ҷумла давлатҳои ҳамсоя, пайи ҳамдигар ба эътироф кардани истиқлолияти давлатии Тоҷикистони навбунёд пардохтанд. «Аввалин сафоратхонаи кишвари хориҷӣ дар Душанбе – сафоратхонаи Ҷумҳурии исломии Эрон буд ки аввалҳои соли 1992 ба фаъолият шуруъ намуд. Дар муддати кӯтоҳ Тоҷикистонро

созмонҳои бонуфузи байналмиллалӣ, ба мисли Созмони Милали Муттаҳид ва Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо ба узвият қабул намуданд» [139].

Дар ҷаҳони муосир давлате вучуд надорад, ки бидуни ҳамкорӣ бо дигар кишварҳо дар алоҳидагӣ фаъолият кунанд. Ҷумҳурии Тоҷикистон аз ин ҳолат истисно нест. Тоҷикистонро дар маркази ин доира муаррифӣ намуда сиёсати хориҷиашро таҳлил намоем, он бо се ҳалқаи давлатҳо ихота карда мешавад.

Ҳалқаи аввалро кишварҳои ташкил медиҳанд, ки бевосита бо Тоҷикистон ҳамсарҳад мебошанд: Узбекистон, Қирғизистон, Чин ва Афғонистон. Ин давлатҳо (ба истиснои Афғонистон) шарикони калидӣ дар бисёр соҳаҳо мебошанд – аз иқтисод ва савдо то амният ва мубодилаи фарҳангӣ. Робитаҳои таърихан ташаккулёфта, наздикии этникӣ ва захираҳои умумии об муносибатҳоро бо ин кишварҳо барои субот ва рушди Тоҷикистон махсусан муҳим мегардонанд.

Ҳалқаи дуюм давлатҳои Осиёи Марказӣ ва минтақаҳои ҳамсояро дар бар мегирад: Қазоқистон, Туркменистон, Эрон, Покистон ва Ҳиндустон. Ин кишварҳо, ҳарчанд сарҳади муштарак надоранд, дар самти иқтисодӣ ва геосиёсии Тоҷикистон нақши муҳим доранд. Долонҳои нақлиётӣ ва лоиҳаҳои энергетикӣ, инчунин масъалаҳои амниятӣ ҷанбаҳои муҳимми муайянкунандаи самтҳои стратегии ҳамкориҳои Тоҷикистон бо минтақаҳои ҳамсоя мебошанд. Ин равандҳои ҳамгирӣ на танҳо барои рушди иҷтимоӣ-иқтисодӣ имкониятҳои наффароҳам меоранд, балки барои рушди устувор шароити мусоид месозанд. Таҳлили ҳамаҷонибаи ин омилҳо имкон медиҳад, ки иқтисодии синергетикӣ ошкор карда шавад, ки онро тавассути татбиқи ташаббусҳои инфрасохторӣ ва энергетикӣ амалӣ кардан мумкин аст.

Сеюм ҳалқа, метавон давлатҳое бошанд, ки нуфузи ҷаҳонӣ доранд ва муносибати Тоҷикистон бо онҳо дар арсаи байналмилалӣ муҳим ба ҳисоб мераванд: Русия, ИМА, кишварҳои Иттиҳоди Аврупо, Туркия ва Ҷопон, давлатҳои арабӣ ва ғайра. Ҳамкорӣ бо ин давлатҳо доираи васеи масъалаҳоро дар бар мегирад, аз ҷумла сармоягузорӣ, маориф, тандурустӣ ва таҳкими институтҳои демократӣ. Дастгирӣ ва ҳамкорӣ бо ин кишварҳо ба Тоҷикистон дар ҳамгирӣ бо ҷомеаи ҷаҳонӣ ва ҳалли мушкилоти дар пешистода кумак мекунад. Дар ин вазъ, Тоҷикистон дар маркази низоми мураккаби муносибатҳо буда, робитаҳои гуногунҷабҳаро фаъолона рушд медиҳад ва барои мустаҳкам намудани мавқеи худ дар минтақа ва ҷаҳон талош меварзад. Сиёсати самараноки хориҷӣ ва истифодаи оқилонаи мавқеи ҷуғрофии онҳо омилҳои асосии муваффақият дар роҳи рушди устувор ва шукуфоии давлат мебошанд.

Дар стратегияи сиёсати хориҷии кишвар густариш ва ҳамкорӣ бо давлатҳои минтақа ва рушди ҳамкориҳои минтақавӣ самти афзалиятнок ба ҳисоб меравад. Чунин ҳолатро бо масъалаҳои зерин асоснок намудан мумкин аст. Аввалан, таъмини субот, истиқлол ва амнияти Тоҷикистон, мардуми он ва кишварҳои минтақа бо оромӣ ва амнияти пайдори минтақавӣ пайвандии зич дорад. Дуввум, пешрафти Тоҷикистон, қабл аз ҳама, рушди иқтисодӣ, техникӣ аз омилҳои гуногун бахусус истифодаи оқилона ва босамари захираҳои об, маводи сухт, ашёи хоми табиӣ, инфрасохтори техникӣ – нақлиётӣ, ҳулаҳои нафту газ ба пайвандҳои ташаккулёфтаи иқтисодии субъектҳои гуногуни фаъолияти иқтисодӣ вобаста аст. Саввум, кишварҳои Осиёи Марказӣ монандиҳои зиёди таърихӣ ва фарҳангӣ доранд, ки онҳоро аз ҳам дур гаштан наmemонанд.

Дар Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон вобаста ба муносибат ва дурнамои сиёсати байналмилалӣ якчанд ғуруҳи акторҳои хориҷиро тақсимбандӣ намуда, дипломатияи дуҷониба ва бисерҷонибаро роҳандозӣ намудаанд. Вобаста ба ин сиёсати хориҷии Тоҷикистонро бо акторҳои муносибатҳои байналмилалӣ доир ба дипломатияи дуҷонибаю бисерҷониба ба чунин ғуруҳҳо ҷудо намудан мумкин аст:

- дипломатияи дуҷониба, муносибат бо давлатҳои Осиёи Миёна; давлатҳои абарқудрати ҷаҳонӣ - Федератсияи Руссия, ИМА, Хитой; давлатҳои Аврупоӣ; давлатҳои арабӣ ва дигар давлатҳои ҷаҳон.
- дипломатияи бисерҷониба, муносибат бо созмонҳои байналмилалӣ минтақавӣ аз қабили СММ, ИДМ, САҲА, СААД, СҲШ ва ғайра.

Дар тӯли таърих кишварҳои минтақа дар муносибатҳои гуногун қарор доштанд, ки баъди пошхурии Иттиҳоди Шӯравӣ ин муносибатҳо раванди расмӣ ва дипломатиро ҳамчун муносибати давлатҳои соҳибистиқлол касб намуд. Давлатҳои минтақа аввалин маротиба дар таърихи худ бо ҳудуде, ки ҳоло соҳибанд, соҳибистиқлол гардиданд. Пеши ин давлатҳои навбунёд ҳалли масъалаҳои гуногуни иҷтимоиву сиёсӣ, муносибатҳои хориҷӣ, таъмини манфиатҳои давлатӣ ва ғайра меистод. Яке аз чунин масъалаҳои муҳим ин муносибат бо ҳамсоягони худ буд, ки ҳарчанд дар замони Шӯравӣ онҳо муносибат доштанд, акнун ин раванд ба сатҳи дигар баромад. Дар баробари ин ҳар як давлати Осиёи Марказӣ мушкилиҳои дохилии худро низ доштанд, ки ба раванди ҳамкориҳо то ҷое монеаҳо пеш меовард. Ҷумҳурии Тоҷикистон низ баъди соҳибистиқлол гаштан, ба якчанд мушкилии ҷиддӣ дучор гардид, ки бо роҳбарии оқилонаи президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон онҳоро паси сар намуда, ба рушд ва таъмини суботи минтақа мавқеъ пайдо намуд.

Дар заминаи дигаргунсозии фазои пасошӯравӣ дар солҳои 1990-ум, Тоҷикистон дар муттаҳидсозии ҳувиати миллӣ ва таҳкими асосҳои институтсионалии давлати соҳибхитӣ фаъолияти назаррас нишон дод. Дар баробари ин, ҷумҳури барои васеъ кардани ҳузури сиёсати хориҷии худ ва ҳамгироӣ ба сохторҳои байналмилалӣ ҷаҳонӣ қадамҳои устувор гузошт. Аммо, дар соли 1992, шиддат гирифтани низои дохилӣ, ки ба ҷанги шаҳрвандӣ табдил ёфт, ин равандро қатъ кард ва вазъи сиёсӣ иҷтимоӣ иқтисодӣ кишварро ноором кард. Президенти кишвар Эмомалӣ Раҳмон дар таърихи давлати Тоҷикистон саҳифаи нав кушода, ба рушди кишвар такони ҷиддӣ бахшид. «Баъди раиси Шӯрои Олӣ интихоб шудан Эмомалӣ Раҳмон дар муроҷиатномаи аввалини хеш ба халқи Тоҷикистон аз 12-уми декабри соли 1992 принципҳои асосии сиёсати дохиливу хориҷиро изҳор намуд, ки дар он принципи мустақам кардан ва боз ҳам инкишоф додани алоқаҳои неки ҳамсоягӣ ва ҳамкорӣ ҳамаҷониба бо давлатҳои муштаракулманофеъ, пеш аз ҳама, бо Россия, Ўзбекистон, Қазоқистон, Қирғизистон ва Туркманистон нақши муҳим дошт» [45, с.61].

Бо кӯшишҳои Эмомалӣ Раҳмон, кишвар тавонист бӯҳрони амиқи сиёсӣ ва иқтисодиро паси сар кунад, тартиботи конституциониро барқарор намояд ва барои рушди устувор замина гузорад. Президенти кишвар тавонист ҷомеаро бо муттаҳид кардани қувваҳои гуногуни сиёсӣ ва гурӯҳҳои этникӣ дар атрофи идеяи ваҳдати миллӣ ва ояндаи озоишта муттаҳид кунад. Ин ба Тоҷикистон имкон дод, ки ба роҳи сохтмони давлатӣ баргардад ва ба татбиқи ислоҳоти васеъмиқёс дар соҳаҳои гуногуни ҳаёт шуруъ кунад.

Самти муҳими фаъолияти Эмомалӣ Раҳмон таҳкими соҳибхитӣ ва истиқлолияти Тоҷикистон гардид. Барои демаркатсия ва делимитатсияи сарҳадҳои давлатӣ қадамҳои фаъол гузошта шуданд,

ки ба таъмини тамомияти ҳудудии кишвар имкон дод. Тоҷикистон дар фаъолияти созмонҳои байналмилалӣ, аз қабили СММ, САҲА, СҲШ ва дигарон фаъолона иштирок намуда, манфиатҳои миллии худро ҳимоя намуда, ғояҳои ҳамкории минтақавиро пеш мебарад. Сарвари давлат таъкид менамояд, ки: «Ҷаҳонишавӣ ва ташаккули низоми нави муносибатҳои байналмилалӣ, ки бар пояи манфиатҳои геосиёсии қудратҳо рақобату танишҳои шадидро дар пай дорад, давлатҳои миллиро ба “бедории сиёсӣ” водор месозад, ки заминаи рушду пешрафт ва амну суботи кишвар ҳамавақт таёр бошанд» [114].

Ислоҳоти иқтисодии ташаббускоронаи Эмомалӣ Раҳмон ба ташкили иқтисоди бозорӣ, ҷалби сармояи хориҷӣ ва рушди бахшҳои гуногуни хоҷагии халқ равона карда шуда буд. Ба рушди соҳаи энергетика, сохтмони нерӯгоҳҳои нави барқи обӣ диққати махсус дода мешуд, ки бояд истиқлолияти энергетикӣ кишварро таъмин мекард. Ҳамчунин лоиҳаҳо оид ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ, аз ҷумла сохтмони роҳу нақбҳои нав, ки минтақаҳои гуногуни Тоҷикистонро бо ҳам мепайвандад, амалӣ карда шуданд.

Сиёсати иҷтимоии Эмомалӣ Раҳмон ба баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, таъмини дастрасӣ ба маориф ва тандурустӣ, дастгирии табақаҳои аз ҷиҳати иҷтимоӣ осебпазири аҳоли равона карда шуда буд. Барномаҳои сохтмони мактабҳои нав, беморхонаҳо ва дигар иншооти иҷтимоӣ амалӣ карда шуданд. Ба дастгирии ҷавонон, рушди фарҳанг ва санъат, ҳифзи анъанаҳо ва арзишҳои миллии диққати махсус дода мешуд.

Дар натиҷаи сиёсати пайгирона ва мақсадноки Эмомалӣ Раҳмон Тоҷикистон тавонист дар пешрафти давлатӣ, рушди иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ва таҳкими эътибори байналмилалӣ худ ба муваффақиятҳои

назаррас ноил гардад. Кишвар ба як давлати устувор ва шукуфо табдил ёфтааст, ки дар минтақаи Осиёи Марказӣ нақши муҳим мебозад.

Сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо рушди муносибатҳои бисёрсамта ва мутақобилан судманд бо давлатҳои ҳамсоя дар арсаи байналмилалӣ дорои чойгоҳи хос мебошад. Ҳамчун тасдиқи ин гуфтаҳо, ба Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки ба Маҷлиси Олӣ ироа гардидааст, мурочиат кардан мувофиқи мақсад аст, ки дар он принципҳои асосӣ ва афзалиятҳои сиёсати хориҷии кишварро гуфта гузаштаанд. «Ҳадафи асосии сиёсати хориҷии мо ҳамкориҳои мутақобилан судманд ба хотири ҳифзи манфиатҳои милливу давлатии мо мебошад» [132].

Инчунин, сиёсати хориҷии Тоҷикистон ҳамасола дар Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Эмомалӣ Раҳмон, ки ба Маҷлиси Олии кишвар ироа гаштаанд, мувофиқ карда мешавад. Марҳилаи таърихӣ дар фаъолияти дипломатии Тоҷикистон 29 сентябри соли 1993 қайд мегардад, зеро он вақт Эмомалӣ Раҳмон Раиси Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, бори аввал аз Минбари сессияи 48-уми Ассамблеяи Генералии СММ баромад намуда давлати тозаистиқлоли Тоҷикистонро ба ҷаҳониён шинос намуд. Дар суҳанронии худ ӯ диққати асосиро ба самти сулҳпарваронаи сиёсати хориҷии Тоҷикистон нишон дода, вобастагии кишварро ба принципҳои ҳамзистии озоишта ва муносибатҳои созанда бо субъектҳои ҷомеаи ҷаҳонӣ таъкид намуд.

Ҳуҷҷати асосие, ки сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистонро ба танзим медарорад, “Консепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон” мебошад. Ин санад бо Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 27 январи соли 2015, № 332 расман тасдиқ гардидааст, ки дар он афзалиятҳои стратегӣ ва самтҳои асосии сиёсати хориҷии Тоҷикистон муфассал гуфта шудааст. Ҳуҷҷати мазкур имкон медиҳад,

ки пайдарпаии сиёсати хориҷӣ ва татбиқи он дар арсаи байналмилалӣ таъмин карда шавад. Концепсияи мазкур аз: «ҳадаф, вазифа ва самтҳои сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар шароити дигаргуниҳои ҳаёти сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ фарҳангии кишвар ва ташаккули симои нави геополитикӣ дар арсаи ҷаҳонӣ бармеояд. Концепсия таҳия ва роҳандозии чунин сиёсати хориҷиро пешбинӣ мекунад, ки он ба мутобиқ намудани рушди кишвар ба равандҳои тавсеаёбандаи ҳамгирӣ ва ҷаҳонишавӣ мусоидат намояд, имкониятҳои муносиби навро ҷиҳати пешгирӣ ва рафъи хатарҳои холишҳои имконпазир ба амнияти миллии он фароҳам оварад, заминаҳои мусоидро барои татбиқи пайгириҳои манфиатҳои миллий дар асоси воқеъбинӣ ва мутавозинӣ таъмин кунад» [3].

Оғози асри XXI бо як қатор ҳамлаҳои террористӣ дар Иёлоти Муттаҳидаи Амрико, ки ба таҳаввули муносибатҳои байналмилалӣ таъсири назаррас расонданд, ҷомеаи ҷаҳониро ба марҳилаи ниҳоят вазнин шомил намуд. Ин ҳодисаҳо ба тағйироти кулӣ дар парадигмаи геопосиёсӣ оварда расониданд, ки дар навбати худ ба динамикаи рушди минтақавии Осиёи Марказӣ таъсир расонид. Дар ин давра, ки бо суботи комил зери суол буду, рушди ҳамкориҳои мутақобилан судманд тавсиф мешуд, тавачҷуҳ ба омӯзиш ва ҳамгирии сохторҳои иқтисодии кишварҳои минтақа афзоиш ёфта буд. Паҳншавии ақидаҳои ифротгарии сиёсӣ мазҳабӣ, зиддиятҳои қавмӣ ва наҷодӣ дар ҷомеаҳои суннатӣ анъанавӣ хатари ҷиддӣ барои давлату ҷомеа боқӣ мегузорад, зеро то ҳанӯз шуури динии мардум ҳамчун шакли оммавӣ ва асосии шуури иҷтимоӣ ҷомеа боқӣ мондааст. Масъалаи норасоии оби ошомиданӣ низ дар солҳои охир, барои тамоми давлатҳо, ба яке аз проблемаҳои аввалиндараҷа мубаддал гаштааст. Роҳбарияти

Тоҷикистон низ борҳо ин масъаларо аз минбарҳои бонуфузи ҷаҳонӣ матраҳ намудаанд.

Масъалаи ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ аз оғози истиқлолияти сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун зарурати таъхирнопазири идомаи ҳамкориҳои таърихӣ ба роҳ монда шудааст. Кишварҳои минтақа дар баробари Тоҷикистон аз замони соҳибистқлолӣ барои ҳамкорӣ дар соҳаҳои мухталиф кушишҳо ба харҷ медиҳанд. Ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ (Қазоқистон, Қирғизистон, Тоҷикистон, Туркменистон ва Ўзбекистон) барои таҳкими муносибатҳои минтақавӣ ва ҳалли сушкилоти муштарак, аз қабيلي идоранамоии захираҳои оби минтақа, амният ва суботи минтақавӣ, инчунин ҳамкориҳои иқтисодӣ ба роҳ монда мешавад. Барои ҳали масъалаҳои минтақавӣ ва рушди яққояи давлатҳои минтақа соли 1994 Анҷумани Осиёи Марказӣ таъсис ёфт, ки баъдан ба созмони ҳамкориҳои иқтисодии Осиёи Марказӣ табдил гардид. Мақсади ин созмон ба рушди тиҷорат ва ҳамкориҳои иқтисодии минтақа нигаронида шудааст. Соли 1998 Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Созмони ҳамкориҳои иқтисодии Осиёи Марказӣ ҳамроҳ шуд. Дар маҷмӯъ, то соли 2005 дар ҷаҳорҷӯбаи он 50 лоиҳаи иқтисодӣ тасдиқ гардида, 160 ҳуҷҷат ба имзо расид [57, с.26]. Бо назардошти афзудани таъсири хатарҳои муосир ва болоравии нақши амният соли 2001 созмон дар мулоқоти Тошканд ба Созмони ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ тағйири ном кард. Таваҷҷуҳи асосӣ аз масоили иқтисодӣ ба мушкилоти амниятӣ ва суботи сиёсӣ равона гардид. Бо назардошти узвияти Россия соли 2005 Созмон бо Ҷомеаи иқтисодии Авру-Осиё (ЕврАзЭС) пайваست шуда, фаъолиятро қатъ намуд.

Баъди қатъи фаъолияти Созмони ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ тадриҷан масъалаҳои мушкил дар равобити кишварҳои минтақа возеҳ

мегарданд. Дар ин радиф, коҳиши сатҳи ҳамкориҳои Тоҷикистон ва Ўзбекистон бештар назаррас буданд. Ба хусус, аз соли 2009 баъди эълони бунёди неругоҳи барқӣ-обии Роғун бо қувваи худӣ қониби Ўзбекистон тадриҷан ба қатъи ҳамкорӣ дар соҳаҳои гуногун ва муҳосираи иқтисодии Тоҷикистон шуруъ намуд. Новобаста аз умумиятҳои зиёд ва вобастагиҳои иқтисодӣ баъзе масъалаҳои дохилии Тоҷикистон ва “мушкилоти экологӣ” хислати сиёсӣ касб карда, омили монעי ҳамкориҳои мутақобилаи кишварҳо мегаштанд. Танҳо баъди ба сари қудрат омадани Шавкат Мирзиёев - Президенти нави Ўзбекистон аз соли 2016 заминаи васеъшавии ҳамкориҳои кишварҳои минтақа фароҳам омад. Эҳёи фазои дӯстӣ ва ҳамкориҳои мутақобила аз заминаи таърихии муносибати халқҳо сарчашма мегирад, ки тӯли қарнҳо дар минтақа ташаккул ёфта буд.

Дар муносибатҳои дуҷонибаи Тоҷикистону Ўзбекистон, масъалаҳои ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодӣ, сармоягузорӣ, нақлиётӣ ва дигар соҳаҳо, инчунин масъалаҳои фарҳангию гуманитарӣ дар ҷаҳорҷӯби Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба ҳамкориҳои тиҷоративу иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон, ки аз соли 2002 фаъолият менамояд, баррасӣ мешаванд. Дар доираи ин Комиссия 8 ҷаласаи байниҳукумати доир гардидааст, ки охирини он 15 майи соли 2021 дар шаҳри Тошканд сурат гирифта буд. Инчунин қонибҳо рузҳои фарҳангӣ дар кишварҳои якдигар доир менамоянд. То ҳоло байни ду кишвар беш 200 созишнома ва шартномаҳо имзо гардидаанд, ки дар сатҳи байнидавлатӣ, байниҳукуматӣ ва байниидоравӣ имзо шуда, поягузори онҳо Аҳднома дар бораи дӯстии абадӣ миёни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 15 июни соли 2000 ва Шартнома дар бораи шарикии стратегӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон аз 17 августи соли 2018 мебошанд.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Ўзбекистон дар арсаи байналмилалӣ - СММ, САҲА, ИДМ, СҲШ, СҲИ ва МҲТБО ҳамкории муваффақ доранд ва мавқеъҳои худро мунтазам ҳамоҳанг менамоянд. Тоҷикистон бояд минбаъд низ муносибатҳои дуҷонибаро бо Ўзбекистон ва дигар кишварҳои минтақа дар рӯҳияи эътимоди мутақобил, бародарӣ ва шарикони стратегӣ ба роҳ монанд.

Ҷумҳурии Қазоқистон низ, яке аз давлатҳои намоён ва аз ҷиҳати масоҳат бузурги Осиёи Миёна ба ҳисоб меравад. Муносибатҳои дипломатӣ байни Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон расман 7 январи соли 1993 оғоз ёфта, давраи рушди ҳамкории дуҷонибаро нишон дод. Аз лаҳзаи барқарор шудани робитаҳои дипломатӣ, ин муносибатҳо ҳамчун муносибатҳои хуби ҳамсоягӣ, ки ба эҳтироми тарафайн асос ёфтаанд ва шарикии стратегӣ, ки ба таҳкими манфиат ва амнияти тарафайн равона шудаанд, тавсиф карда мешаванд. Мардумони ду кишварро равобити бародарона, ки бар анъанаҳо ва арзишҳои муштарак асос ёфтаанд, мепайванданд. Дар аксар масъалаҳои байналмилалӣ ин ду давлат мавқеъи яксон дошта, ба ҳамдигар эътимоди мутақобил доранд. Ҳоло муносибат байни ин кишварҳо дар соҳаҳои сиёсӣ, ҳарбӣ, тиҷоративу иқтисодӣ, илмӣ-техникӣ, фарҳангӣ ва ғайра бомуваффиқият густариш меёбанд ва мулоқотҳои мунтазами сарони Тоҷикистон ва Қазоқистон барои таҳкими бештарӣ ҳамкорӣ заминҳои мусоид фароҳам меоранд. Аз 14 сентябири соли 2015 ин давлатҳо шарикони стратегӣ ба ҳисоб мераванд.

Дар давраи аз 19 то 20 майи соли 2021 бо даъвати сарвари давлат, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон сафари расмӣи Президенти Ҷумҳурии Қазоқистон Қосим-Чомарт Тоқаев ба Тоҷикистон сурат гирифт. Ин чорабинӣ, ки мақоми баланди дипломатӣ дорад, ба суръати

тоза гирифтани ҳамкории стратегӣ байни ду давлати соҳибихтиёр мусоидат кард. Сафари президенти Қазоқистон ба Ҷумҳурии Тоҷикистон дар сатҳи олий ташкил карда шуд, ки ин аз афзалияти муносибатҳои дӯҷониба ва хоҳиши таҳкими минбаъдаи онҳо шаҳодат медиҳад. Дар рафти гуфтушунидҳо ва вохӯриҳои сатҳи олий ҷанбаҳои асосии ҳамкории байнидавлатӣ, аз ҷумла ҳамкории иқтисодӣ, табодули фарҳангӣ ва гуманитарӣ ва масъалаҳои амнияти минтақавӣ муҳокима карда шуданд.

Масъалаи шарикии стратегӣ диққати махсусро касб намуд, ки ҳамкории дарозмуддат ва мутақобилан судмандро дар соҳаҳои гуногун, аз қабيلي энергетика, нақлиёт, кишоварзӣ ва саноат дар бар мегирад. Сафари Қосим-Жомарт Тоқаев марҳилаи муҳимми рушди муносибатҳои дӯҷонибаро нишон дод, ки ба тағйирёбии онҳо ба шаклҳои баркамол ва устувор мусоидат кард. Дар заминаи ҷаҳонишавӣ ва густариши рақобат дар арсаи байналмилалӣ, таҳкими ҳамкориҳои стратегӣ миёни Тоҷикистону Қазоқистон аҳамияти хоса пайдо мекунад. Ин ҳамкорӣ на танҳо ба таҳкими мавқеи ҳарду кишвар дар сатҳи минтақавӣ, балки ба ташаккули манзараи устувортар ва пешгӯишавандаи геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ мусоидат мекунад. «Ҳаҷми тиҷорати дӯҷониба байни Тоҷикистон ва Қазоқистон дар 6 моҳи соли 2021 ба маблағи 643,64 млн. долл. ИМА-ро ташкил додааст, ки ин нисбат ба солҳои пешина боло рафтааст» [112]. Ин ду давлати ҳамҷавор дар ҷаҳорҷӯби сохторҳои бисёрҷониба - СММ, САҲА, ИДМ, СААД ва СҲШ бомуваффақият ҳамкорӣ намуда мавқеъҳоро ҷамоҳанг менамоянд.

Ҷумҳурии Туркменистон низ дар муносибати дӯҷониба бо Ҷумҳурии Тоҷикистон мақоми намоёнро соҳиб гаштааст. Байни Тоҷикистон ва Туркменистон аз соли 2017 Ахднома оид ба шарикии

стратегӣ бо ба имзо расидааст, ки ин бозгӯии муносибатҳои қавии ду кишварро нишон медиҳад. Роҳбарони аввали ду кишвар ба давлатҳои ҳамдигар сафарҳо анҷом дода, муносибатҳои дуҷонибаро боз ҳам тақвият медиҳанд. Бо мақсади баланд бардоштани сатҳи ҳамкориҳо дар соҳаи фарҳангӣ-гуманитарӣ мубодилаи гурӯҳҳои эҷодӣ, иштироки мутақобил дар фестивалҳо, симпозиумҳо ва дигар чорабиниҳои ба анъанаи нек табдил ёфтааст.

Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Туркменистон мавқеи мувофиқашуда ва ҳамоҳангшударо дар ҳалли мушкилоти мубрами байналмилалӣ ва минтақавӣ нишон медиҳанд. Ин равиш аз фаҳмиши амиқи ҳарду кишвар дар бораи аҳамияти ҳамкориҳои бисёрҷониба ва зарурати муттаҳид кардани талошҳо барои таъмини рушди устувор ва амният дар минтақавӣ шаҳодат медиҳад. Маврид ба зикр аст, ки: «дар воҳӯрии машваратии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ, ки дар Туркменистон моҳи августи соли 2021 баргузор гардид, Президенти онвақтаи Туркменистон муҳтарам Гурбонгулӣ Бердимухаммадов бо Қарори муштаракӣ сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ барои хизматҳои шоиста дар рушди муносибатҳои дӯстӣ, ҳамсоягии нек, ҳамдигарфаҳмӣ ва ҳамкориҳои давлатҳои Осиёи Марказӣ, таҳкими сулҳу амният дар минтақа, пешбурди манфиатҳо ва ташаббусҳои муштаракӣ кишварҳои минтақа дар арсаи байналмилалӣ мукофоти олӣ – “Нишони фаҳрии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ”-ро дар вазъияти тантанавӣ ба Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон тақдим намуданд» [129]. Ин боис ба ифтихор ва инчунин аз обруи назаррас доштани Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар минтақа далолат медиҳад.

Ҳамкориҳои дуҷониба байни Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон аз соли 1993 барпо шудааст. Ин ду кишвар ҳамкориро дар асоси дӯстӣ ва ҳамсоягии таърихӣ барпо намудаанд, гарчанде ки

буданд рӯзҳое, ки дар сатҳи ин муносибатҳо эҳсоси духурагӣ байни онҳо ба назар мерасид. Қариб дар ҳамаи сатҳ ин ду давлат ҳамкориро ба роҳ мондаанд ва роҳбарони аввал борҳо аз кишварҳои якдигар боздидҳои расмӣ ва корӣ анҷом додаанд. Байни ҳам Тоҷикистон ва Қирғизистон зиёда аз 100 санадро ба имзо расонидаанд, ки ҳамкориҳои байни ин ду давлатро ба танзим медароранд. Масъалаи сарҳади байни ин ду ҳамсоякишвари Осиёи Марказӣ солҳои охир бисёр ҳасос гашта ҳатто ба моҷароҳои байнидавлатӣ оварда расонид. Моҷарои охири, ки байни ин давлатҳо моҳи сентябри соли 2022 рух дод бисёр зарари моддӣ, равонӣ ва ҳатто ҷонӣ байни ин давлатҳо гузошт. Барои ҳалли масъалаи сарҳадот Комиссияи байниҳукуматӣ оид ба делимитатсия ва демаркатсияи Сарҳади давлатии Тоҷикистону Қирғизистон фаолият доранд Ҷумҳуриҳои Осиёи Марказиро мебояд, ки принципҳои дӯстӣ ва ҳусни ҳамҷаворӣ ҳамсоягӣ, ки дар асоси он мардумони ин сарзамин аз қадимулайём бо ҳам мезистанд, ба рушди пайвастаи тамоми муносибатҳои онҳо дар асоси ҳифзи суботи минтақавӣ кӯшишҳо ба харҷ диҳанд.

Масъалаи таъйини марзҳо байни кишварҳои минтақа ин мушкилоти таърихӣ буда, Тоҷикистон асосан бо Ёзбекистон ва Қирғизистон дар ин масъала нофаҳмиҳо дошт. Масъалаи таъйини марзҳо байни ин кишварҳо яке аз тӯлонитарин мушкилоти сиёсӣ ва амниятии Осиёи Марказӣ ба ҳисоб мерафт, ки он пас аз пошхӯрии Иттиҳоди Шӯравӣ монабаҳо байни ин кишварҳоро зиёд менамуд. Меъроси тақсимои Шӯравӣ, ки аксар вақт бо баинобат нагирифтани меъёрҳои этникӣ, иқтисодӣ ва ҷуғрофӣ ба амал баромада буд, ба якчанд мушкилотҳои марзӣ байни ин кишварҳо оварда расонид. Ин масъала паҳлуҳои амниятӣ ва стратегӣ барои минтақа дошта, бидуни ҳалли он ба рушди иқтисодӣ ва ҳамгироии минтақа расидан мушкил

буд. Аз ин ҷост, ки 31 – уми март соли 2025, дар шаҳри Хуҷанд роҳбарони ин се давлат – Эмомали Раҳмон, Шавкат Мирзиёев ва Содир Чапаров – Созишномаи таърихӣ дар бораи нуқтаи пайвастшавии марзҳои ин се кишвар бо номи “Эломияи дӯстии абадӣ” – ро ба имзо расониданд. Ин Эломия ба мушкилии чандинсолаи минтақа хотима бахшид ва яке аз ҳодисаҳои муҳим дар таърихи Осиёи Марказӣ сабт гардид. Ин ҳуҷҷат аз як тараф эътирофи марзҳои ҳамдигарро дар назар дошта бошад, аз тарафи дигар як қадами муҳим барои таҳкими ҳамкориҳои иқтисодӣ, нақлиётӣ, фарҳангӣ ва амниятӣ дар минтақа мебошад, ки суботи Осиёи Марказиро кафолат медиҳад. Ин созишнома нишон дод, ки низоъҳои таърихиро метавон бо роҳҳои дипломатӣ ҳал намуд. Таҷрибаи мазкур метавонад ҳамчун намуна барои минтақаҳои дорои низоъ асос гардад.

Ҳалли масъалаи марзӣ пояи устувори сиёсӣ ва амнияти сарҳадиро қавӣ гардонид, имкон медиҳад, ки неруҳои марзбонӣ тамаркузи худро бештар ба дигар масъалаҳо равона намоянд. Ҳалли масъалаи марзӣ дар кадом минтақае набошад, имконият ва паёмадҳои иқтисодиву иҷтимоии мусбӣ ба амал меорад: рушди савдои байни ин кишварҳо; роҳандозии лоиҳаҳои муштаракӣ нақлиётӣ ва логистикӣ; интегратсияи аҳолии марзӣ ва барномаҳои фарҳангӣ инчунин тақвияти ҳисси “ҳамсоиягии нек”. Созишномаи Хуҷанд, ки ин се кишвар ба имзо расониданд, на танҳо ҳалли як масъалаи марзӣ, балки оғози марҳилаи нави ҳамкориҳои дастаҷамъии амниятӣ, иқтисодӣ ва фарҳангии Осиёи Марказӣ гуфтан мумкин аст. Аз нигоҳи илмӣ он як намунаи “дипломатияи сулҳсоз” баҳогузори мегардад, ки дар асоси манфиатҳои муштарак ва эътимоди байнидавлатӣ ҳалли масъалаҳои мушкилтарин низ имконпазир мегардад. Агар иҷрои пайгириҳои ин созишнома таъмин шуда, иродаи сиёсии кишварҳои минтақа созгор гарданд, дар

дурнамои стратегӣ ин раванд метавонад ба ташаккули модели ҳамгироии минтақавӣ (монанди Иттиҳоди Аврупо) мусоидат намояд.

Масъалаи дурнамои рушди ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ ва таъмини субот дар минтақа аз якчанд омилҳои берунаву дохилии давлатҳои минтақа вобастагии амиқ дорад. Суботи минтақавии Осиёи Марказӣ ба пешгирии таҳдидҳои амнияти миллии ҳар давлати минтақа ва ба сатҳи муносибатҳои мутақобилаи онҳо вобастагии зич дорад. Ҳамкориҳои байни кишварҳои минтақа минтақа самтҳои гуногунро доро мебошанд, ки ташаккули таърихи гирифта то ба имрӯз омада расидаанд ва яке аз самтҳои муҳиме, ки асоси самтҳои дигари ҳамкориҳо ташкил намуда онҳоро сарҷамъ менамояд, ин ҳамкорӣ дар соҳаи амнияти минтақа мебошад. Ба андешаи А.Д. Богатуров, «муаммоҳои сиёсии минтақа бо масоили амнияти кишвари ҳамсоя – Афғонистон, бастагӣ доранд ва сабаби чунин иртибот дар он аст, ки тарҳи марзҳои сиёсӣ бо хатҳои сиёсӣ ҷуғрофии манфиатҳои амниятии кишварҳои гуногун мувофиқ нест, ки барои ин водии Фарғона ва минтақаи марзи байни Тоҷикистону Афғонистонро мисол овардан мумкин аст» [112]. Аз ин ҷост, ки манфиатҳои амният дар минтақа амалан ягона ва муштарак буда, давлатҳои минтақаро мебояд дар ин самт корҳои якҷоя бо дигар кишварҳо ба сомон расонанд.

Омӯзиши ҷанбаҳои геосиёсии таъсири омилҳои глобалӣ ва минтақавӣ ба раванди ташаккули системаи амнияти минтақавии Осиёи Марказӣ нишон медиҳад, ки минтақа ба давраи ноустувории байналмилалӣ ва бархӯрди манфиатҳои гуногуни ҷаҳонӣ ворид гардида, бо бӯҳронҳои мухталиф алоқаманд мебошад. Айни замон концепсияҳои муосири амният вобаста ба таҳаввулоту дигаргуниҳо тағиротро аз сар мегузaronанд. Аз ҷумла, бо таъсири раванди

ҷаҳонишавӣ ба тағйири концепсияҳои амнияти байналмилалӣ таваҷҷӯҳи махсус дода мешавад.

Таъкид намудан бамаврид аст, ки кишварҳои Осиёи Марказӣ ба марҳилаи ибтидоии ислоҳоти ҷаҳонӣ ворид мешаванд ва ин раванд бешубҳа ба дигаргунсозии низоми амнияти минтақавӣ таъсир хоҳад гузошт. Аз ҷумла, "амалиёти махсуси ҷарбӣ"-и Россия муқобили Украина, ки моҳи феввали соли 2022 оғоз ёфт, вазъи кунунии геосиёсиро қомилан тағйир дод. Пеш аз ҳама, тавазунӣ геополитикӣ дар ҷаҳон тағйир ёфт. Он таҳримҳои сиёсӣ ва иқтисодии кишварҳои ғарбӣ алайҳи Русия ва кумакҳои иқтисодӣ ба давлати Украина ба хотири ҳифзи он ҳамчун як кишвари мустақил аст. Ин ба як бўҳрон дар сатҳи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст ва вазъияти бавучудода бешубҳа ба системаи амнияти минтақа таъсири қалон гузоштааст.

Таъмини амният дар давлатҳои Осиёи Марказӣ танҳо дар сурати ташкили низоми бисёрсатҳаи амнияти минтақавӣ ва ҳамкории самарабахши бисёрҷониба дар ин самт аз нигоҳи манфиатҳои миллии кишварҳо имконпазир мегардад.

Ҳамзамон, таъмини амнияти миллии барои кишварҳои минтақа, аз ҷумла Тоҷикистон дар ҳоле аҳамиятнок гардида истодааст, ки «минтақа таҳти таъсири нерӯҳои манфиатдор дар доираи концепсияи геополитикии “Бозии нави бузург” дар Осиёи Марказӣ ба маркази муҳолифатҳои сиёсии байналмилалӣ ва мувозинати стратегӣ ҷаҳонӣ дар оғози давраи нав табдил ёфтааст, аҳамияти хосса пайдо менамояд» [101, с.286]. Масоили амният ва таҳдидҳои минтақавӣ якҷанд омилҳоро пеш меоварад, ки давлатҳои минтақа мебоянд онҳоро дар якҷоягӣ таҳлил намуда роҳҳои беҳтари ҳалли онро пайдо намоянд, зеро ҳалли онҳо метавонад ба суботи минтақа ва ҳамгироии кишварҳо кумак расонад. Дар ин раванд мушкилии асосӣ барои минтақа, ин муаян ва

чустучӯи роҳҳои ҳалли проблемаҳо бо таъба ба таҷрибаи байналмиллалӣ ва таҳлилҳои илмӣ мебошад.

Яке аз масъалаҳои муҳими амнияти минтақавӣ ин амнияти иттилоотии ҳар як давлати минтақа ба ҳисоб меравад. Зеро сиёсати иттилоотии нодуруст метавонад, боиси муноқиша ва нофаҳмиҳо дар ҳама сатҳҳои ҷомеа, ҳокимият ва минтақа гардад. Дар Осии Марказӣ Консепсияи амнияти иттилоотӣ (ки дар он ҳамчунин масъалаҳои сиёсати иттилоотӣ дарҷ гардидаанд) дар Ҷумҳурии Қазоқистон соли 2016, дар Ҷумҳурии Тоҷикистон – ҳанӯз соли 2003 таҳия ва қабул шуда, дар Ҷумҳурии Қирғизистон соли 2016 дар баробари он ҳамчунин таҳияи лоиҳаи консепсияи сиёсати иттилоотии давлат ҳам амалӣ гардидааст. Яке аз равишҳои иттилоотӣ ин Интернет ё соҳаи маҷозӣ ба ҳисоб меравад. «Тибқи гузоришҳои СААД, дар солҳои охир, паҳншавии идеологияи ифротӣ дар минтақа тавассути шабакаҳои иҷтимоӣ ва интернет яке аз омилҳои асосии таҳдид ба субот мебошад» [97].

Ҳоло дар Интернет маълумоти сиёсии шубҳанок ва ифвоангез кам нестанд. Инро мақсаднок баъзе аз ҳизбу ҳаракатҳои экстремистӣ ва шахсоне, ки мехоҳанд дар ҷомеа нофаҳмиҳо ба вуҷуд оранд, ташкил менамоянд. Ҳар иттилооти бардурӯғи тавассути шабакаҳои интернетӣ паҳншуда, дар нуфузу обрӯи сиёсии давлатҳои минтақа нақши бисёр босазо мегузорад. Ҳамзамон, бо сабаби дастрасии номуносиби вазорату идораҳои давлатӣ ба шабакаи интернетӣ, бисёре аз овозаву хабарҳои бардурӯғ инкор карда намешаванд ва ин сабаби боварии мардум ба иттилооти ношаффофу носанҷида мегардад. Гарчанде ки солҳои охир ҳамаи давлатҳои минтақа ба ин масъала тавачҷӯҳи хоса зоҳир намудаанд, инро ба сатҳи корхонаву идораҳои давлатӣ низ ташаккул додан мувофиқи мақсад мебуд. Дар ин раванд, Ҷумҳурии Тоҷикистон қадамҳои устувор монда бо санадҳои меъёрӣ ҳамаи ташкилотҳои

давлатиашро муаззаф намудааст, ки бояд дар Интернет сомонаҳои худро дошта бошанд ва иттилоотҳои зарурии ҳаррузаро дастраси омма гардонанд. Истифодаи технологияҳои пешрафтаи таҳлили маълумот (data analytics) барои муаян ва пешгирии паҳншавии хабарҳои бардурӯғ ва иттилооти ифротӣ барои кишварҳои минтақа амри зарурист.

Хатари дигари амниятӣ барои минтақа метавонад таҳдидҳои ифротгарои бошад. Зеро афзоиши равияву гуруҳҳои экстремистиву террористӣ ба амнияти минтақа таъсири манфӣ мерасонад ва суботи минтақавиро номумкин мегардонад. «Нақши муҳимро дар мубориза бо равияҳои ифротӣ ва таъмини амнияти минтақа созмонҳои ҳамгироии минтақавӣ Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ ва Созмони Ҳамкории Шанхай мебозанд, ки мақсадашон, ба ғайр аз ҳамкории иқтисодию фарҳангӣ, инчунин аз таъмину ниғаҳдории амният дар минтақаи кишварҳои ширкаткунанда ва аъзо, мубориза бо терроризм, ҷудоииҳо, ифротгароӣ ва нашъаҷаллобӣ иборат аст. Бисёре аз коршиносон ба ҷонибдории тамринҳои муштаракӣ Созмони Ҳамкории Шанхай ва Созмони Аҳдномаи Амнияти Дастаҷамъӣ баҳри расидан ба натиҷаҳои самараноктар ибрози назари мусбӣ доранд» [95]. Илова ба ин, кайҳост, ки пешниҳодҳо оид ба тавсеаи ваколатҳои созмонҳои мазкур садо медиҳанд ва ин соҳаи ҳамкориҳо бояд бозҳам ташаккул ёбад. Ба андешаи коршиносон, ин созмонҳо ҳангоми муноқишоти дохилии сиёсии кишварҳои алоҳида аз ҳад беш эҳтиёткорона амал мекунанд, ки метавонад боиси сар задани нооромиҳо гардад. Тавсеаи фвёолияти СААД ва СҲШ барои мубодилаи иттилоот ва таҳияи стратегияҳои муштарак алайҳи ифротгароӣ яке аз роҳҳои паст намудани ин раванди номатлуб дар минтақа бошад. Таҳия ва татбиқи барномаҳои таълимӣ барои ҷавонон, ки ба баланд бардоштани саводнокии сиёсӣ ва динӣ нигаронида шудаанд, барои ҳамаи давлатҳои

минтақа якранг зарурӣ мебошад. Тадқиқотҳои ҷаҳонӣ (аз ҷумла UNDP, 2023) нишон медиҳанд, ки барномаҳои пешгирикунанда метавонанд хатари сар задани равандҳои ифротиро дар ҷомеа то 30% коҳиш диҳанд.

Масъалаи баъдиро метавон ноустувории иқтисодӣ ё нобаробарии иқтисодӣ дар минтақа унвон дод ва ба танзим даровардани ин раванд дар дурнамои минтақаи Осиёи Марказӣ ва ҳамгироии минтақавӣ роҳро ҳамвор месозад. Кишварҳои минтақа аз ҷиҳати масоҳат, захираҳои табиӣ ва сатҳи инкишоф ва даромади иқтисодӣ аз ҳамдигар тафовутӣ калон доранд. Пешсафони иқтисод, рушди тиҷорату саноат кишварҳое шуданд, ки аз миқдори нисбатан бешатари захираҳои сӯзишворию энергетикӣ дар қалмрави худ бархурдор ҳастанд ва ин захирахоро ба таври муфидтар ихтиёрдорӣ карданд. Аз ин ҷост, ки байни кишварҳои минтақа даъвои пешсафии иқтисодӣ ё роҳбарии минтақавӣ ба назар мерасад. Гарчанде, ки ин ғайрирасмӣ мебошад, аммо мебояд дар ин масъала таваққуҳ намуд. Ба андешаи С. Панарин, «яке аз сабабҳои сарварии ғайрирасмӣ дар минтақа аз мавқеи ҷуғрофии давлатҳои Осиёи Марказӣ бар меояд. Даъвои пешсафии ғайрирасмиро дар минтақа давлатҳои Қазоқистону Ўзбекистон – ду кишвари калонтарини Осиёи Марказӣ доранд. Зеро, қисмати шимоли Осиёи Марказиро Ҷумҳурии Қазоқистон дар бар мегирад, Ҷумҳурии Ўзбекистон бошад дар тамоми қисмати ҷануб, аз шимоли ғарб ба ҷануби шарқ тӯл кашидааст. Ҷумҳурии Қазоқистон бевосита бо қудратмандтарин ҳамсоиягони Осиёи Марказӣ – Федератсияи Россия ва Хитой ҳамсарҳад мебошад, ки воситаи таъсири ин давлатҳо гаштааст» [87]. Илова ба ин, ҳам Россия ва ҳам Хитой ба сӯи уқёнус роҳи баромадан доранд. Дар сурати муносибатҳои хуб бо ин абарқудратҳо Қазоқистон метавонад, роҳи

босуботеро ба робитаҳои ҷаҳонии воридотию содиротӣ ва иттилоотӣ ба даст оварад. Ўзбекистон бошад бо доштани захираҳои бойи табиӣ ва сараҳолитарин кишвари минтақа дар баробари Қазоқистон рақобати пасипардагӣ дорад ва сарвари минтақавиро соҳиб гаштан меҳақад. Ҷумҳурии Қирғизистон ва Ҷумҳурии Тоҷикистон бино бар сабабҳои камтари иқтисодӣ то ҷое вобастаи ин самт дар ҳар дуи ин мамлакатҳо буданд, аммо Туркменистон ба доштани захираҳои табиӣ худ тавонист бетарафиро ихтиёр карда, аз акторҳои минтақавӣ то ҷое дар фосила бошад.

Дар баробари ин ҳамаи кишварҳои минтақа зарурати ҳамкории иқтисодиро дарк менамоянд, зеро ягонтаи ин давлатҳо бе ҳамсояшон наметавонад сиёсати иқтисодиашонро пурра гардонанд. Сабабу омилҳои зиёд дорад ва яке аз инҳо иқтисодиёти марказикунонидашудаи Шӯравӣ мебошад, ки баъди мустақил шудани ин давлатҳо хуб ба назар мерасид. Умумигардонии манфиатҳои иқтисодӣ барои ҳамаи кишварҳои минтақа муфид баҳогузори мешавад, зеро сатҳи вобастагии иқтисодии давлатҳои минтақа хеле баланд аст. Иқтисодиёти кишварҳои Осиёи Марказӣ асосан ба содироти захираҳои табиӣ (нафт, газ, маъданҳо, пахта) вобастааст, ки онҳоро дар тағйироти нархҳои бозорҳои ҷаҳонӣ то ҷое вобаста менамояд. Барои ҳалли ин ва дигар масъалаҳои иқтисодии минтақа мебошад сармоягузори муштарак дар соҳаҳои технологияҳои муосир (IT), тқризм ва саноати сабук зиёд карда шавад. «Таҷрибаи кишварҳои Осиёи Ҷвнубу Шарқӣ (ASEAN) нишон медиҳад, ки 42% маҳсулоти ин давлатҳо аз соҳаи технология ва туризм мебошад» [121]. Инчунин, сохтани роҳҳои транзитӣ ба монанди “Як камарбанд – як роҳ”, ки метавонад ҳаҷми тиҷорати кишварҳои минтақаро бо Чин ва Аврупо боло барад. Тибқи гузориши Бонки

Осиёи Рушд ин лоиҳа метавонад экспорти маҳсулоти минтақаро то 20% афзоиш диҳад.

Проблемаҳои тағироти иқлим ва тақсимои об мушкилоти на фақат давлатҳои минтақаи Осиёи марказӣ мебошад, балки тамоми давлатҳои ҷаҳон оиди ин масъала дар ташвишанд. Осиёи Марказӣ яке аз минтақаҳои осебпазир нисбати тағироти иқлим мебошад. мушкилотҳои обшавии пиряхҳо, афзоиши ҳарорати миёна (то 1,5% дар даҳсолаи охир) ва офатҳои табиӣ ба кишоварзӣ ва амнияти озуқаворӣ минтақа таҳдиди ҷиддӣ ба ҳисоб меравад. Сармоягузориҳои давлатҳо ба манбаҳои энергияи офтобӣ, бодӣ ва гидроэнергетика метавонад дар дурнамои минтақа роҳи мусбиро соҳиб гардад. Масалан, Тоҷикистон то 90% талаботи энергетикӣ худро бо гидроэнергетика таъмин менамояд. Назорати обшавии пиряхҳо ва пешгирии офатҳои табиӣ низ яке аз роҳҳои мусбӣ ҳалли гармшавии иқлим гуфта мешавад.

Захираҳои оби Осиёи Марказӣ яке аз манбаҳои асосии рушди иқтисодӣ, махсусан соҳаи кишоварзӣ ба ҳисоб меравад, ки дурнамои ҳамкориҳои кишварҳои минтақаро муаян менамояд. Аммо, нобаробарии дастрасӣ ба захираҳои обӣ дар минтақа ва тақсимои нодурусти об байни ҳамаи кишварҳои манфиатдор боиси ихтилофот байни онҳо шуда метавонад. Тибқи маълумоти Бонки Ҷаҳонӣ, тақрибан 60% захираҳои оби минтақа аз пиряхҳои Тоҷикистон ва Қирғизистон таъмин мешаванд, ки идоракунии номуносиб ва талафоти об мушкилотро метавонад шиддат бахшад. Дар ин ҷо Тоҷикистон дар дурнамои минтақа ҳамчун кишвари доро захираҳои бойи обӣ метавонад аз манфиатҳояш дар минтақа дифоъ намуда дар минтақа ҳамчун кишвари ташаббускори ин соҳа ва дипломатияи тақсимои дурусти обӣ пешсаф гардад. Метавонад ташаббускори тақсимои

одилонаи об дар минтақа баромад карда, созишномаҳои байналмиллалӣ бо иштироки ташкилотҳои хориҷӣ оиди тақсимои одилонаи обро пешниҳод намояд. Инчунин, истифодаи технологияҳои пешрафта барои назорати самаранокии истифодаи захираҳои об дар минтақа талафотро кам карда, тақсимои боманфиати ҳамаи давлатҳои минтақа таъмин гардад. Дар ин ҳаҷорҷӯба ба ташкили механизмҳои муассири мубодилаи иттилоот, ҷорӣ намудани технологияҳои инноватсионии сарфаи об ва баланд бардоштани самаранокии истифодаи об, инчунин мониторинги муштаракӣ захираҳои об диққати махсус дода мешавад. Таваҷҷуҳ ба таҳия ва татбиқи лоиҳаҳои муштарак, ки ба беҳтар кардани таъминоти об, обкашӣ ва тозакунии обҳои партов, инчунин пешгирии ифлосшавии объектҳои об равона карда шудаанд, нигаронида мешавад.

Бояд қайд кард, ки ташаббусҳои дар соҳаи об татбиқшаванда пеш аз ҳама ба вусъат додани ҳамкории байнидавлатӣ ва ба низом даровардани муносибатҳои байналмилалӣ дар ин соҳаи муҳим нигаронида шудаанд. Ҳадафи онҳо дур шудан аз фаҳмиши анъанавӣ ва кӯҳнашудаи масъалаҳои об ва ташаккули назари нав дар бораи истифодаи захираҳои об дар минтақа мебошад. Ҳадафи ин ташаббусҳои истифодаи таҷрибаи пешқадам ҳам дар дохили давлатҳо ва ҳам дар сатҳи минтақавӣ барои ҳалли масъалаҳои баҳсбарангез ва низоъ дар атрофи идоракунии захираҳои оби дарёҳои фаромарзӣ мебошад.

Унсури калидӣ дар ин масъала, ташаккули заминаи умумии ҳуқуқӣ мебошад, ки истифода ва ҳифзи захираҳои оби фаромарзиро дар асоси принципҳои адолат, баробарӣ ва манфиати тарафайн танзим мекунад. Ин бастанӣ созишномаҳои байнидавлатиро дар бар мегирад, ки тартиби тақсимои захираҳои об, механизмҳои ҳалли баҳсҳо ва ўҳдадорҳои тарафҳоро оид ба ҳифзи муҳити зист муайян мекунанд.

Самти муҳим - ин баланд бардоштани огоҳии ҷомеа дар бораи мушкилоти бехатарии об ва зарурати истифодаи оқилонаи захираҳои об мебошад. Дар доираи татбиқи муносибати маҷмӯӣ ба идоракунии устувори захираҳои об барномаҳои таълимӣ, семинарҳо ва конфронсҳои илмӣ-амалӣ роҳандозӣ карда мешаванд, ки ба ташаккули муносибати масъулиятноки аҳоли ба захираҳои об равона карда шудаанд. Дар доира чорабиниҳо ба зарурати истифодаи оқилонаи захираҳои об, баланд бардоштани огоҳӣ дар бораи аҳамияти экосистемаҳои обӣ ва ҳавасмандгардонии иштироки фаъоли ҷомеа дар раванди қабули қарорҳо оид ба идоракунии захираҳои об диққат дода мешавад.

Дар оянда, татбиқи ин ташаббусҳо имкон медиҳад, ки системаи устувори идоракунии захираҳои об дар минтақа таъсис дода шавад, ки талаботи ҳамаи ҷонибҳои манфиатдорро қонеъ гардонад ва аз пайдоиши низоъҳо пешгирӣ кунад. Ин ба рушди иқтисодӣ, бехтар шудани вазъи экологӣ ва баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли кумак менамояд.

Тоҷикистон на танҳо дар минтақа, балки ҳамчун намояндаи минтақаи Осиёи Марказӣ дар арсаи байналмиллалӣ дар масъалаи обу иқлим бисёр фаъол мебошад. Ҷомеаи ҷаҳонӣ пайваста ташаббусҳои ҷониби Тоҷикистонро оид ба масъалаҳои гуногуни ҷаҳонӣ дастгирӣ намуда, муносибатҳои дӯҷонибаю бисёрҷонибаро ба роҳ мондаан ва дар ҳалли ин масъалаҳо бо ҳамроҳии Тоҷикистон кушишҳо ба харҷ медиҳанд. Ташаббусҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаи тағйирёбии иқлим ва мубориза бо гуруҳҳои ифротӣ борҳо аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамраӣ пайдо намудааст: Соли “оби тоза” эълон шудани соли 2003; солҳои 2005-2015 даҳсолаи амалиёти байналмилалӣ «Об барои ҳаёт» эътироф гаштан, ки аз тарафи зиёда аз 180 кишварҳои

ҷаҳон тарафдорӣ шуд; «Соли байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об» эълон шудани соли 2013; Даҳсолаи байналмилалӣ амал «Об барои рушди устувор», 2018-2028, ки дар сессияи 71-ум бо Қарори Асамблеяи Генералии СММ аз 21 декабри соли 2016 қабул шудааст; 14-уми декабри соли 2022, инчунин, Ассамблеяи Генералии Созмони Милали Муттаҳид дар Иҷлосияи 77-уми худ бо ҷонибдории 153 кишвари аъзои ин созмони бонуфуз қатъномаи «Соли 2025 - Соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо»-ро эълон намуд, ки аз ҷониби Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон пешниҳод шуда буд, метавон мисол овард. Ин қатънома яке аз ҳуҷҷати муҳим ба ҳисоб меравад, зеро дар он ҳам эълони Рӯзи байналмилалӣ пиряхҳо ва ҳам соли байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо дарҷ гардидааст. Инчунин дар асоси ин қатънома Бунёди махсуси байналмилалӣ ҳифзи пиряхҳо таъсис гардида, дар соли 2025 дар шаҳри Душанбе Конфронси байналмилалӣ оид ба ҳифзи пиряхҳо гузаронида шуд. Ҳамаи ин гуфтаҳои боло нишонаҳои возеҳи афзудани эътибори Тоҷикистон дар арсаи байналмилалӣ мебошанд.

Дурнамои ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ за ҳалли як қатор масъалаҳои муҳим, аз қабили тақсимооти боадолатонаи захираҳои табиӣ, таҳдидҳои амниятӣ, нобаробарии иқтимоиву иқтисодӣ вобастагии зич дорад. Ин масъалаҳо танҳо тавассути ҳамкориҳои дустонаи минтақавӣ ва тадбиқи равишҳои илман асоснокшуда ҳалли худро пайдо менамояд, ки асосиҳояшон инҳо мебошанд:

- созишномаҳои минтақавӣ оид ба идоракунии захираҳои об мукамал гарданд;

- механизмҳои муштаракӣ амнияти минтақавӣ дар доираи созмонҳо тақвият дода шавад;

- диверсификатсияи иқтисодӣ тавассути сармоягузорӣ дар технология ва инфрасохторҳои маҳаллӣ пеш бурда шавад;
- барномаҳои мутобиқшавӣ ба тағироти иқлим бо истифода аз технологияҳои муосир тадбиқ гардад;
- сиёсатҳои иҷтимоии якҷоя барои коҳиши нобаробарии иҷтимоӣ ва дастгирии муҳоҷирони меҳнатӣ таҳким бахшида шавад;

Таҳлили илмиву назариявии гузаронидашуда имкон фароҳам меорад, ки чунин хулосаҳо оид ба дурнамои рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо давлатҳои Осиёи Марказӣ баён карда шаванд:

Аввалан, таҳкими амнияти минтақавӣ: дар шароити муосири геосиёсӣ ва таҳдидҳои доимии терроризм, экстремизм ва қочоқи маводи мухаддир, ки аз ҷануби минтақа бармеоянд, ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи амният афзалияти аввалиндараҷа пайдо менамояд. Дурнамои суботи минтақа бо амиқтар шудани мубодилаи иттилоот, гузаронидани машқҳои муштарак, ҳамоҳангсозии назорати сарҳадӣ ва таҳияи стратегияҳои умумии муқовимат ба ин мушкилҳо алоқаманд аст. Омили муҳим таҳкими Созмони аҳдномаи амнияти дастаҷамъӣ (СААД) ҳамчун заминаи муҳим барои ҳамкориҳои бисёрҷониба дар соҳаи амнияти минтақавӣ баромад карда метавонад.

Дуюм, рушди ҳамкориҳои тиҷоратӣ иқтисодӣ: Иқтидори робитаҳои тиҷоратӣ иқтисодии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ пурра амалӣ нагардидааст. Дурнамои ин соҳаи муҳими минтақавӣ барои ҳар як давлати минтақа шартӣ зарурӣ гардида аз афзоиши гардиши мол, диверсификатсияи сохтори савдо, рушди инфрасохтори нақлиёт, содда кардани расмиёти гумрукӣ ва фароҳам овардани шароити мусоид барои сармоягузориҳои мутақобила иборат мебошад. Ба рушди бахши энергетика, аз ҷумла, татбиқи лоиҳаҳои содироти нерӯи барқ аз Тоҷикистон ба дигар кишварҳои минтақа бояд

диққати махсус дода шавад. Тоҷикистон метавонад дар ин соҳа яке аз иштирокчиёни асосӣ гардад.

Сеюм, бояд ба таҳкими ҳамкориҳои фарҳангӣ ва иҷтимоӣ диққат зиёдтар гардад. Арзишҳои таърихӣ, фарҳангӣ ва забонии халқҳои Осиёи Марказӣ барои вусъат додани робитаҳои фарҳангӣ ва гуманитарӣ заминаи мустаҳкам фароҳам меорад. Ин далел дар заминаи ҷаҳонишавӣ ва тағйирёбии муносибатҳои байналмилалӣ аҳамияти махсус пайдо мекунад, ки дар он ҷанбаҳои фарҳангӣ ва гуманитарӣ дар ташаккули ҷаҳони бисерқутбӣ нақши муҳимтар мебозанд. Дурнамои минтақа бо татбиқи лоиҳаҳои муштарак дар соҳаи маориф, илм, фарҳанг ва варзиш, ташкили табодули фарҳангӣ, баргузориҳои фестивалҳо ва намоишгоҳҳо, инчунин рушди сайёҳӣ алоқамандии зич дорад. Яке аз самтҳои муҳим дастгирии омӯзиши забони русӣ дар баробари забонҳои маҳаллӣ мебошад, ки забони муоширати байнимиллӣ дар минтақа маҳсуб меёбад.

Чорум, ҳалли мушкилоти обу энергетика: Масъалаҳои истифодаи оқилонаи захираҳои об яке аз омилҳои асосии субот ва рушди устувори Осиёи Марказӣ мебошад. Дурнамои ҳамкорӣ дар ин соҳа бо таҳия ва татбиқи механизмҳои идоракунии муштарак захираҳои об, ки ба принципҳои адолат, манфиати мутақобила ва баҳисобгирии манфиатҳои ҳамаи кишварҳои минтақа асос ёфтаанд, алоқаманд аст.

Панҷум, тақвияти ҳамгироии минтақавӣ омили аз ҷиҳати стратегӣ муҳим дар заминаи ҷаҳонишавӣ ва шиддат гирифтани рақобат дар бозорҳои байналмилалӣ мебошад. Дар шароити вобастагии глобалӣ ва фишори шадиди рақобат, ҳамгироии кишварҳои Осиёи Марказӣ дар сатҳи минтақавӣ барои баланд бардоштани рақобатпазирии онҳо аҳамияти муҳим пайдо мекунад. Ин раванд ба эҷоди таъсири синергетикӣ мусоидат мекунад, ки дар беҳтаргардонии истифодаи

захираҳо, кам кардани хароҷоти амалиётӣ ва мустаҳкам кардани мавқеи кишварҳои минтақа дар арсаи ҷаҳонӣ ифода меёбад. Дурнамо бо ташкили фазои умумии иқтисодӣ, ҳамоҳангсозии қонунгузорӣ, соддагардонии расмиёти савдо ва сармоягузорӣ, инчунин рушди инфрасохтори нақлиётӣ алоқаманд аст. Воситаи муҳими ҳамгироии минтақавӣ метавонад Форуми иқтисодии Осиёи Марказӣ бошад.

Шашум, нақши Тоҷикистон дар равандҳои минтақавӣ: Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки дорои иқтидори бойи гидроэнергетикӣ ва мавқеи стратегии ҷуғрофӣ мебошад, метавонад дар рушди ҳамкориҳои минтақавӣ нақши муҳим бозад. Дурнамо бо иштироки фаъолонаи Тоҷикистон дар равандҳои ҳамгироии минтақавӣ, пешбурди ташаббусҳо оид ба рушди инфрасохтори нақлиётӣ, ҳамкорӣ дар соҳаи амният ва ҳалли мушкилоти обу энергетика алоқаманд аст.

ХУЛОСА

Таҳқиқоти мазкур нишон дод, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният дорои асосҳои назариявӣ ва заминаҳои воқеии рушди минбаъда мебошанд. Дар асоси таҳлили маъсалаҳои назариявӣ, ва ҳолати имрузаи фазои геополитикӣ ва равандҳои минтақавӣ муаян гардид, ки Тоҷикистон бо дарназардошти манфиатҳои миллӣ ва сиёсати хориҷии фаъол метавонад дар таъмини амнияти минтақавӣ нақши калидӣ бозад. Хулосаҳо ва тавсияҳои таҳқиқотӣ барои таҳкими ҳамгироии амниятӣ ва таҳияи сиёсати самарабахш дар шароити муосири Осиёи Марказӣ аҳамияти амалии баланд доранд. Таҳлили равишҳои назариявӣ ба фаҳмиши амният дар заминаи ҳамгироии минтақавӣ ва сиёсати хориҷии Тоҷикистон имкон дод, ки хулосаҳо ва тавсияҳои асосии зерин таҳия карда шаванд. Дар доираи таҳлили дигаргуниҳои геополитикии минтақаи Осиёи Марказӣ бояд қайд кард, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон бо дигар кишварҳои минтақа дар соҳаи таъмини амният омили асосии мусоидат ва нигоҳ доштани суботи минтақавӣ ва рушди устувор мебошад. Мавқеи геостратегии минтақа, ки бо Афғонистон ҳамсарҳад мебошад, ба он дар заминаи муқовимат ба таҳдидҳои фаромарзӣ, аз ҷумла падидаҳои, аз қабили терроризм, экстремизм ва гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир нақши беназир мегузорад.

Ҳеҷ як давлат, ҳатто пурқудраттарин, қодир нест, ки мушкилотҳои замони муосирро танҳо ҳал кунад. Асоси ҳамкориҳои самаранок дар соҳаи амният дарки манфиатҳои умумӣ ва таҳдидҳо мебошад. Давлатҳо, новобаста аз сохти сиёсӣ ва афзалиятҳои идеологиашон, ба нигоҳ доштани сулҳу субот, ҳимояи шахрвандони худ ва таъмини рушди устувор манфиатдоранд. Ин манфиати умумӣ барои амалҳои муштарак заминаи мустаҳкам фароҳам меорад.

Воқеияти геополитикии Осиёи Марказӣ як сохтори мураккаб ва динамикӣ мебошад, ки дар зери таъсири бисёр омилҳои ба ҳам алоқаманд ташаккул меёбад. Мавқеи ҷуғрофии ин минтақа, захираҳои васеи табиӣ он, артефактҳои беназири таърихӣ, гуногунии этнофарҳангӣ ва дараҷаи баланди осебпазирӣ ба таъсири беруна аҳамияти стратегияи онро ҳамчун минтақаи калидии буриши манфиатҳои акторҳои бузурги геополитикӣ ва акторҳои минтақавӣ муайян мекунанд. Ин минтақа, ки нуқтаи бархӯрди манфиатҳои глобалӣ ва маҳаллӣ мебошад, як сохтори мураккаби геополитикие маҳсуб меёбад, ки дар он равандҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ ба ҳам мепайванданд. Таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ дараҷаи баланди номуайяний ва омилҳои эҳтимолии низоъро ошкор намуда, зарурати таҳияи стратегияи самараноки таъмини амнияти минтақавироро барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва дигар кишварҳои минтақа ба миён меорад.

Таҳқиқоти гузаронидашуда имкон дод, ки ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният ҳамаҷониба омӯхта шуда, самтҳои асосии он, хусусиятҳо ва дурнамои рушди он муайян карда шаванд:

1. Таҳлили системаи бисёрсамтаи ҳамкорӣ дар соҳаи амният гузаронида шуд, ки ҳам форматҳои дуҷониба ва ҳам бисёрҷонибаи ҳамкорӣ, аз ҷумла ташкилотҳои минтақавӣ ва ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалиро дар бар мегирад. Самаранокии ин ҳамкорӣ тавассути маҷмуи тадбирҳо, аз ҷумла мубодилаи иттилооти оперативӣ, гузаронидани машқҳои муштарак ва амалиёти махсус, инчунин ҳамоҳангсозии амалҳо оид ба таъмини амнияти сарҳадҳои давлатӣ ба даст оварда мешавад. Дар доираи ин тадқиқот омилҳои муайян карда шуданд, ки ба дигаргуншавӣ ва самаранокии ҳамкориҳои байнидавлатӣ

дар соҳаи таъмини амният таъсир мерасонанд. Ба онҳо инҳо дохил мешаванд: таҳдидҳо ва холишҳои умумӣ, иродаи сиёсии роҳбарияти кишварҳо, сатҳи эътимод ва ҳамдигарфаҳмӣ ва мавҷудияти захираҳои молиявӣ ва техникӣ. Дар баробари ин, омилҳои боздоштани ҳамкорӣ низ боқӣ мондаанд, ба монанди: ихтилофҳо дар масъалаҳои марзӣ, рақобат барои роҳбарии минтақавӣ ва таъсири бозигарони беруна [2-М, 5-М].

2. Дурнамои рушди ҳамкории Тоҷикистон бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи амният таҳлил карда шуд. Дар шароити афзоиши ноустувории глобалӣ ва минтақавӣ, тақвияти таҳдидҳои терроризму экстремизм, инчунин фаъол гардидани ҳаракати маводи мухаддир ҳамкорӣ дар соҳаи амният самти афзалиятноки сиёсати хориҷии Тоҷикистон боқӣ мемонад. Ҳамкории минтақавии давлат, ки яке аз шаклҳои асосии ҳамкорӣ дар ҷаҳони муосир мебошад, омӯзиши амиқ ва ҳамаҷонибаро талаб мекунад. Таҳлили он истифодаи равишҳои гуногуни назариявӣ ва методологиро дар бар мегирад, ки ба арзёбии ҳамаҷонибаи моҳият, шакл, омилҳо ва оқибатҳои ин падида имкон медиҳанд. Ҳамчун асос барои таҳлил як қатор муқаррароти назариявӣ-методологӣ мавҷуданд, ки ба сохтори тадқиқот, ошкор кардани қонуниятҳо ва таҳияи хулосаҳои асоснок имкон медиҳанд. Унсурҳои асосии ин асосҳо инҳоянд: парадигмаҳои назариявии муносибатҳои байналмилалӣ, равишҳои методологӣ ба омӯзиши сиёсати хориҷӣ ва усулҳои ҷамъоварӣ ва таҳлили маълумоти эмпирикӣ [8-М, 10-М].

3. Ҷаҳони муосир бо алоқамандии бесобиқа ва динамизми худ зоҳир мешавад, ки дар он марзҳои анъанавии байни давлатҳо норавшан мешаванд ва мушкилоти нави амниятӣ хусусияти фаромиллӣ пайдо мекунад. Дар ин шароит ҳамкорӣ дар соҳаи амният на танҳо матлуб, балки шартӣ қомилан зарурии таъмини субот ва рушди устувор

мегардад. Таҳдидҳои амниятӣ дар асри XXI торафт мураккабтар ва омехтатар мешаванд. Шабакаҳои террористӣ ва синдикатҳои киберҷиноятӣ дараҷаи баланди мутобиқшавӣ ва ҷаҳонишавии фаъолияти худро нишон медиҳанд, ки зарурати ташкили системаҳои бисёрқабатаи мониторинг ва вокуниши ғавриро тақозо менамоянд. Муҳоҷирати ғайриқонунӣ, дар навбати худ, ба сохтори демографӣ ва суботи иқтисодии давлатҳо таъсири назаррас мерасонад, ки ин ҳолат таҳияи сиёсати ҳамаҷонибаи муҳоҷират ва ҳамкориҳои байналмилалиро талаб мекунад [9-М, 11-М].

4. Воқеияти геополитикии Осиёи Марказӣ як сохтори мураккаб ва динамикӣ мебошад, ки дар зери таъсири бисёр омилҳои ба ҳам алоқаманд ташаккул меёбад. Мавқеи ҷуғрофии ин минтақа, захираҳои васеи табиӣ он, артефактҳои беназири таърихӣ, гуногунии этнофарҳангӣ ва дараҷаи баланди осебпазирӣ ба таъсири бери аҳамияти стратегияи онро ҳамчун минтақаи калидии буриши манфиатҳои акторҳои бузурги геополитикӣ ва акторҳои минтақавӣ муайян мекунанд. Ин минтақа, ки нуқтаи бархӯрди манфиатҳои глобалӣ ва маҳаллӣ мебошад, як арсаи мураккаби геополитикие маҳсуб меёбад, ки дар он равандҳои иқтисодӣ, сиёсӣ ва фарҳангӣ ба ҳам мепайванданд. Таҳлили ҳамаҷонибаи вазъи геополитикӣ дар Осиёи Марказӣ дараҷаи баланди номуайянӣ ва омилҳои эҳтимолии низоъро ошкор намуда, зарурати таҳияи стратегияи самараноки таъмини амнияти миллиро барои Ҷумҳурии Тоҷикистон ба миён меорад [10-М].

5. Дар доираи таҳқиқоти диссертатсионӣ таҳлили ҷанбаҳои назариявӣ ва амалии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо кишварҳои минтақа дар соҳаи амнияти дастаҷамъӣ гузаронида шуд. Самтҳо ва шаклҳои асосии ҳамкорӣ, аз ҷумла ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсӣ, мубодилаи иттилоот, гузаронидани машқҳо ва амалиётҳои муштарак, инчунин

иштирок дар таҳия ва татбиқи барномаҳо ва лоиҳаҳои муштарак баррасӣ карда шуданд. Таҳқиқот нишон дод, ки ҳамкориҳои Тоҷикистон бо СААД яке аз самтҳои афзалиятноки сиёсати хориҷии кишвар дар соҳаи амният мебошад. СААД ба Тоҷикистон барои таҳкими иқтисодӣ, муқовимат ба таҳдидҳои террористӣ ва экстремистӣ, инчунин таъмини амнияти марзҳо имконият фароҳам меорад. Иштироки Тоҷикистон дар машқҳои муштаракӣ ҳарбии СААД ба баланд бардоштани сатҳи тайёрии хизматчиёни ҳарбӣ ва таҳкими ҳамкориҳои байни қувваҳои мусаллаҳи кишварҳои иштирокчӣ мусоидат менамояд [4-М, 6-М].

6. Ҳамкориҳои кишварҳои Осиёи Марказӣ бо Созмони Ҳамкориҳои Шанхай (СХШ) самти аз ҷиҳати стратегӣ муҳим дар заминаи таъмини амнияти минтақавӣ мебошад. СХШ ҳамчун платформаи муколамаи бисёрҷониба ва ҳамкориҳои синергетикӣ дар доираи васеи масъалаҳо, ки на танҳо мубориза бо терроризм ва экстремизм, балки муқовимат ба гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддирро низ дар бар мегирад, амал мекунад. Ташкилот инчунин дар ҳавасмандгардонии рушди иқтисодӣ ва таҳкими робитаҳои башардӯстона байни давлатҳои аъзо нақши калидӣ дорад. Ҳамгироии Тоҷикистон ба сохтори зиддитеррористии СХШ ба кишвар имкониятҳои беназирро барои табодули иттилооти амалиётӣ ва таҷрибаҳои пешқадам дар соҳаи муқовимат ба таҳдидҳои террористӣ фароҳам меорад. Ин ба баланд бардоштани самаранокии чораҳои амнияти миллӣ ва таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ дар соҳаи мубориза бо терроризм мусоидат мекунад. Хулоса, ҳамкориҳои кишварҳои минтақа, аз ҷумла, Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои минтақавӣ дар таъмини амнияти дастаҷамъӣ самти муҳиму ояндадори сиёсати хориҷии давлатҳо мебошад. Густариши минбаъдаи ин ҳамкорӣ ба таҳкими сулҳу субот дар Осиёи Марказӣ ва берун аз он мусоидат

хоҳад кард [1-М, 7-М].

Тавсияҳо оид ба истифодаи амалии натиҷаҳои таҳқиқот

1. Таҳкими муносибатҳои дуҷониба: зарур аст, ки муносибатҳои дуҷониба бо кишварҳои Осиёи Марказӣ васеъ ва амиқ гардонида шуда, ба табодули таҷриба ва ҳамоҳангсозии амалҳо дар соҳаи амният диққати махсус дода шавад. Барномаҳои муштарак оид ба мубориза бо терроризм, экстремизм ва қочоқи маводи мухаддир бояд таҳия ва татбиқ карда шаванд.

2. Фаъолгардонии иштирок дар ташкилотҳои минтақавӣ: иштироки фаъолона дар фаъолияти ташкилотҳои минтақавӣ, аз қабилӣ СҶШ ва СААД, бо истифода аз иқтидори онҳо барои таҳкими ҳамкории амниятӣ муҳим аст. Дар таҳия ва татбиқи лоиҳаҳо ва барномаҳои муштарак, ки ба муқовимат бо таҳдидҳои фаромарзӣ равона шудаанд, саҳм гузоштан лозим аст.

3. Рушди ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ: ҳамкорӣ бо шарикони байналмилалӣ, аз қабилӣ СММ, ИА ва САҲА бояд бо мақсади гирифтани кӯмаки техникӣ ва молиявӣ барои таҳкими системаи амниятӣ рушд ёбад. Иштирок дар барномаҳо ва ташаббусҳои байналмилалӣ, ки ба мубориза бо терроризм, экстремизм ва қочоқи маводи мухаддир нигаронида шудаанд, муҳим аст.

4. Такмили заминаи қонунгузорӣ: Зарур аст, ки заминаи қонунгузорӣ дар соҳаи амният такмил дода шавад, он ба стандартҳои байналмилалӣ ва таҷрибаи пешқадам мутобиқ карда шавад. Қонунҳое таҳия ва қабул карда шаванд, ки ҳамкорӣ бо давлатҳои хориҷӣ ва созмонҳои байналмилалӣ амниятро танзим мекунанд.

5. Таҳкими амнияти иттилоотӣ: бояд амнияти иттилоотӣ, аз ҷумла тавассути ҳифзи инфрасохтори муҳим аз ҳамлаҳои киберӣ тақвият дода шавад. Ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи мубодилаи

иттилоот ва ҳамоҳангсозии амалҳо оид ба муқовимат ба таҳдидҳои киберӣ бояд рушд ёбад.

6. Тақвияти назорати сарҳадӣ: тақвияти назорати сарҳадӣ, аз ҷумла тавассути навосии инфрасохтори сарҳадӣ ва такмили ихтисоси сарҳадбонон муҳим аст. Ҳамкорӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ дар соҳаи мубодилаи иттилоот ва гузаронидани амалиёти муштарак оид ба ҳифзи сарҳад бояд рушд ёбад.

7. Таҳкими ҳамкориҳои ҳарбӣ-техникӣ: бояд ҳамкориҳои ҳарбӣ-техникӣ бо кишварҳои Осиёи Марказӣ, аз ҷумла тавассути таҳвили аслиҳа ва техникаи ҳарбӣ, инчунин гузаронидани машқҳои муштарак тақвият дода шаванд. Ҳамкорӣ дар соҳаи тайёр кардани кадрҳои ҳарбӣ ва табодули таҷриба бояд рушд ёбад.

РЀӢХАТИ АДАБИӢТИ ИСТИФОДАШУДА

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ

- [1]. Ахбори Шӯрои Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе, 1991. – № 1. – С. 55.
- [2]. Договор между Республикой Казахстан, Кыргызской Республикой, Республикой Таджикистан и Республикой Узбекистан об учреждении организации "Центрально-Азиатское сотрудничество" [Электронный ресурс]. –URL: https://base.spinform.ru/show_doc.fwx?rgn=6973 (дата обращения: 19.07.2022 г.)
- [3]. Концепсияи сиёсати хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон. - Бо фармони Президенти ҶТ аз 27.01.2015 таҳти №332 тасдиқ шудааст. – Душанбе, 2015.
- [4]. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 22 майи соли 2016) - Душанбе, 2016.
- [5]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният», №721 – Душанбе, 2011.
- [6]. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи муқовимат ба терроризм», № 1808 - Душанбе, 2021.
- [7]. Устав Организации Договора о коллективной безопасности. – Москва: ОДКБ, 2002 г.
- [8]. Стратегияи миллии рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон барои давраи то соли 2030. –Душанбе, 2016.
- [9]. Стратегияи муқовимат ба экстремизм ва терроризм дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2021-2025, №187 – Душанбе, 2021.

II. Китобҳо ва маҷмуаҳои илмӣ

- [10]. Абдуллоҳи Роҳнамо. Афғонистон ва Осиёи Марказӣ: хусусиятҳо ва дурнамои таъсирпазирӣ. (Чопи дуввум). - Душанбе: «Ирфон», 2014. - 398 с.

- [11]. Адизес, И. Размышление о политике [Текст] / И. Адизес. – М.: МИФ, 2016. – 272 с.
- [12]. Азаров, А. Защита прав человека. Международные и российские механизмы [Текст] / А. Азаров, В. Ройтер, К. Хюфнер. – М.: Московская школа прав человека, 2003. – С.265.
- [13]. Алисон, Р ва Чонсон, Л. Амният дар Осиёи Марказӣ. / Р, Алисон ва Л, Чонсон. Тарҷумаи М, Дабири. - Техрон: Дафтари мутолиоти сиёсӣ ва байналмилалӣ, 2003, - 376с.
- [14]. Ачкасов, В.А. Мировая политика и международные отношения [Текст] / В.А. Ачкасов, С.А. Ланцов. – М.: Аспект Пресс, 2011. – 480с.
- [15]. Бабаян Д. К. Политика Китая в Центральной Азии, на Кавказе и в Северном Прикаспии в конце XX-начале XXI вв.: дисс. д. ист. наук. М., 2016. - 521с.
- [16]. Бжезинский, З. Великая шахматная доска [Текст] / З. Бжезинский. – М., 1998. – 112с.
- [17]. Гумбольд А. фон. Центральная Азия: Исследования о цепяхгор и по сравнительной климтологии. Т. 1. – М.: Типо - литография Т-ва И.Н.Кушнеров и К, 1915. – 350 с.
- [18]. Ғафурзода, А.Д. Мактаби давлатдорӣ Эмомалӣ Раҳмон: масъалаҳои рушд. Ҷилди III [Матн] / А.Д. Ғафурзода. – Душанбе, 2021. – 399 с.
- [19]. Гульджонов, М. История международных отношений и внешняя политика Таджикистана [Текст] // Авт. сост. М. Гульджонов. – Душанбе: Нодир, 2009. – С.136.
- [20]. Додихудоев, Х. Культура и цивилизация Истины и парадоксы традиций. / Х, Додихудоев. - Душанбе: 2006, - 247с
- [21]. Дугин А.Г. Евразийская миссия Нурсултана Назарбаева [Текст] / А.Г. Дугин. – М.: Евразия, 2004. – С.288.

- [22]. Дугин, А. Международные отношения; парадигмы, теории, социология. / А, Дугин. - М: Академический Проект, 2016, - 432с.
- [23]. Закаруцева, Т.А., Каширина, Т.В. Международные организации и их роль в урегулировании конфликтов [Текст] / Отв. ред. Т.А. Закаруцева, Т.В. Каширина. – М.: Дашков и К, 2017. –С.206.
- [24]. Зокиров, Г.Н. Геополитика [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: Эчод, 2009. –С.75.
- [25]. Зокиров, Г.Н. Давлат. [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2012. – С.451.
- [26]. Зокиров, Г.Н. Давлати тавоно (Масъалаҳои назариявӣ ва методологӣ). - Душанбе 2018.
- [27]. Зокиров, Г.Н. Донишномаи сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе, 2007. – С.425.
- [28]. Зокиров, Г.Н. Истиқлолияти сиёсӣ [Матн] / Г.Н. Зокиров. – Душанбе: Деваштич, 2006. –С.51.
- [29]. Зокиров, Г.Н. Хуросони Бузург (Доктринаи геополитикӣ). / Г.Н, Зокиров. - Душанбе: Империял-Групп, 2021. - 160с.
- [30]. Каримов, Ш.Т. Роль НПО в формировании гражданского общества в Таджикистане [Текст] / Ш.Т. Каримов. –Душанбе, 2008. – С.126.
- [31]. Киссинджер, Г. Мировой порядок [Текст] / Г. Киссинджер. – М., 2014. – С.24.
- [32]. Кеохейн Р. После гегемонии: сотрудничество и разногласия в мировой политической экономике. – Принстон, 1984. – 290 с.
- [33]. Кондратьев, Э.В. Связи с общественностью [Текст] / Э.В. Кондратьев, Р.Н. Абрамов. – М.: Академ. проект, 2009. – 69с.
- [34]. Лебедева, М.М. История внешней политики [Текст] / М.М. Лебедева. – М.: Аспект-прес, 1991. – С.32.

- [35]. Логунов, А.Б. Региональная и национальная безопасность [Текст] / А.Б. Логунов. – М.: Вузовский учебник, 2009. – С.105.
- [36]. Мамадазимов, А. Политическая история таджикского народа [Текст] / А. Мамадазимов. – Душанбе, 2000. – С.300.
- [37]. Маҳмадов, А.Н. Амният ҳамчун падидаи сиёсӣ ва иҷтимоӣ [Матн] / А.Н. Маҳмадов. – Душанбе, 2007.
- [38]. Маҳмадов, А.Н. Муқаддимаи идеяи миллӣ [Матн] / А.Н. Маҳмадов. – Душанбе, 2013. – 209 с.
- [39]. Моргентхау Г. Политика между нациями: борьба за власть и мир. – Нью-Йорк: Alfred A. Knopf, 1948. – 541 с.
- [40]. Мещеряков К. Е. Эволюция внешней политики Российской Федерации в центральной Азии в 1991-2012 гг.: дисс. д. ист. наук. СПб, 2014. - 709 с.
- [41]. Моисеева, Е. Правовой статус Содружества Независимых Государств [Текст] / Е. Моисеева. – М.: Империял, 1995. – С.25.
- [42]. Мунтян М.А. Основы теории международных отношений: Учебное пособие. М., 2007. 270 с.
- [43]. Муҳаммад А.Н., Хидирзода М.У., Сафарализода Х.Қ. Сиёсатшиносӣ. - Душанбе: Паёми ошно, 2018. - С.121.
- [44]. Муҳаммад, А. Донишномаи мухтасари сиёсӣ [Матн] / А. Муҳаммад. –Душанбе: ЭР-граф, 2016. – 210с.
- [45]. Назаров, Т. Дипломатияи муосири тоҷик [Матн] / Т. Назаров, А. Сатторзода. – Душанбе: Ирфон, 2006. – С.115.
- [46]. Нуриддинов, Р.Ш. Сиёсати ҷаҳонӣ [Матн] / Р.Ш. Нуриддинов. – Душанбе, 2016.
- [47]. Парсонс, Т. Система современных обществ [Текст] / Пер. с англ. – М.: Аспект-пресс, 1998. –С.112.

- [48]. Раҳмон, Э. О современном мире и основных аспектах внешней политики Республики Таджикистан [Текст] / Э. Раҳмон. – Душанбе, 2019. – 222 с.
- [49]. Раҳмон, Э. Тоҷикистон: даҳ соли истиқлолият, ваҳдати миллӣ ва бунёдкорӣ. – Чилди аввал [Матн] / Э. Раҳмон – Душанбе, 2001. – 468 с.
- [50]. Раҳмонов Э.Ш. Тоҷикистон дар роҳи демократия ва ҷомеаи мутамаддин. Душанбе, 1996. С.98.
- [51]. Раҳмонов, Э. «Истиқлолияти Тоҷикистон ва эҳёи миллат» чилди 1. [Матн] / - Душанбе, Ирфон. 2002.
- [52]. Ризоён, Ш.Ш. Национальные интересы во внешней политике Республики Таджикистан. Монография. - [Текст] / Ш.Ш. Ризоён – Душанбе, 2020. – 320 с.
- [53]. Ричард Н.Ф. Наследие Центральной Азии. От древности до тюркского нашествия. – Душанбе, 2000 г. – 292 с.
- [54]. Савил Л.В. Стрелы кентавра. Кибервойна по американски. – М., 2020. – С. 10.
- [55]. Саидов З. Ш. Таджикистан: межгосударственные отношения в период становления внешней политики. Душанбе: ООО «Контраст», 2012. - 628с.
- [56]. Саидов, З.Ш. Внешняя политика Таджикистана в период ее становления как суверенного независимого государства [Текст] / З.Ш. Саидов. –Душанбе: Ирфон, 2010. –С.134.
- [57]. Созмони ҳамкориҳои Осиёи Марказӣ: ташаккул, таҳаввул ва дурнамо. (МТС назди Президенти ҶТ) - Душанбе, 2005, 175 с., С.26
- [58]. Станкевич, Р.Г. Из истории создания СНГ [Текст] / Р.Г. Станкевич. –М.: Орбита, 2009. – С.177.
- [59]. Тетчер, М. Искусство управления государством: Стратегии для меняющегося мира [Текст] М. Тетчер. – М., 2019. – 504 с.

- [60]. Усмонов У. Дипломатия Таджикистана [Текст] / У.Усмонов. – Душанбе: Ирфон, 2009. – С.275.
- [61]. Уткин, А.И. Американская стратегия для XX века [Текст] / А.И. Уткин. – М.: Логос, 2000. –С.54.
- [62]. Фарҳанги тафсирии забони тоҷикӣ. Иборат аз 2 ҷилд. Ҷ.2. [Матн] – Душанбе, 2008. – С.447.
- [63]. Федоров, В.Н. Организация Объединенных Наций, другие международные организации и их роль в XXI веке [Текст] / В.Н. Федоров. – М.: Логос, 2005. –С.56.
- [64]. Хантингтон, С. Столкновение цивилизаций [Текст]/ С. Хантингтон. - М.: АСТ, 2016. – 640 с.
- [65]. Хмылев, В.Л. Современные международные отношения [Текст] / В.Л. Хмылев. – Томск, 2011. – С.125.
- [66]. Цыганков, П.А. Международные отношения [Текст] / П.А. Цыганков. – М.: Новая школа, 1996. – 448 с.
- [67]. Эмомалӣ Раҳмон. Уфуқҳои истиқлол [Матн] / Э. Раҳмон. – Душанбе: «Ганҷ-нашриёт», 2018. –С.433.
- [68]. Ятимов, С. Илм ва Амният [Матн] / С. Ятимов. – Душанбе: Ганҷ нашриёт, 2019. – 192с.

III. Мақолаҳои илмӣ

- [69]. Абжанова, Ж. С. Мониторинг международных правовых договоров: вопросы теории / Ж. С. Абжанова // Вестник Института законодательства Республики Казахстан. – 2010. – № 4(20). – С. 217-219.
- [70]. Алиева, Р.Р. Формирование геополитической ситуации в Центральной Азии [Текст] / Р.Р. Алиева // Таджикистан и современный мир. – 2003. – №1 (4). –С.75.
- [71]. Алимов, Б. Х. Россия и Таджикистан: развитие стратегических отношений в годы независимости / Б. Х. Алимов // Вестник

- Таджикского государственного университета права, бизнеса и политики. – 2013. – № 4(56). – С. 187-192.
- [72]. Алмонд, Г. Гражданская культура и стабильность демократии [Текст] / Г. Алмонд, С. Верба // Полис. – 1992. – №4. – С.3-4.
- [73]. Асламов Б. С. Экологические угрозы республики Таджикистан: основные тенденции и проблемы // Труды Академии МВД республики Таджикистан. 2014. № 1. С. 121-125.
- [74]. Басиров, Б. С. Сатҳ ва дурнамои равобити Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Иттиҳоди Аврупо дар охири асри XX / Б. С. Басиров // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. – № 10. – С. 160-166.
- [75]. Борисенков, А.А. О некоторых особенностях внешней политики [Текст] / А.А. Борисенков // Социодинамика. – 2012. – № 1. – С.55-79.
- [76]. Будаев, А. Внешняя политика и экономические процессы [Текст] / А. Будаев // Мировая политика и международные отношения. – 2014. – №2. – С.5-8.
- [77]. Воҳидова, С. Ҳамкориҳои бисёрсамтаи Иттиҳоди Аврупо бо давлатҳои Осиёи Марказӣ (дар мисоли Ҷумҳурии Тоҷикистон) / С. Воҳидова // Осиё ва Аврупо. – 2022. – № 4 (12). – С.61-67.
- [78]. Гумеров Р. А. Геополитические интересы США, Китая и России в Центральной Азии. М., 2009. - 132 с.
- [79]. Добренев, В. И. Политический реализм или политический прагматизм в международных отношениях / В. И. Добренев // Гуманитарий Юга России. – 2019. – Т. 8, № 1. – С. 18-32.
- [80]. Еременко, А.Ю. Современные теоретические подходы к построению имиджа государства в российской политической науке [Текст] / А.Ю. Еременко // Проблемный анализ и государственно- управленческое проектирование. – 2012. – №1. – С.79-93.

- [81]. Золотарев, С. П. Проблемы и перспективы развития современного либерализма / С. П. Золотарев // Вестник СевКавГТИ. – 2014. – № 18. – С. 70-74.
- [82]. Иброҳимзода, Ф. И. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар доираи созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ / Ф. И. Иброҳимзода, Р. Ш. Нуриддинов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. – № 10. – С. 86-90.
- [83]. Игнатъева И.В. Международная безопасность и актуальные проблемы ее обеспечения [Текст] / И.В. Игнатъева // Глаголь правосудия. – 2017. – №2 (14). – С.86-92.
- [84]. Калина, В. Ф. Международный договор: виды и техника подготовки / В. Ф. Калина // Вестник РГГУ. Серия: Экономика. Управление. Право. – 2013. – № 19(120). – С. 131-139.
- [85]. Комилов, Н. Сотрудничество Республики Таджикистан с республикой Казахстан после распада советского союза / Н. Комилов // Вестник Педагогического университета. – 2020. – № 6 (89). – С. 288-292.
- [86]. Королева, Е. В. Международные стратегические альянсы как фактор развития конкуренции / Е. В. Королева // Российский внешнеэкономический вестник. – 2009. – № 11. – С. 3-6.
- [87]. Кривенко А. М. Внешние и внутренние угрозы и вызовы безопасности в Центральной Азии // Военный академический журнал. 2016. № 4 (12). С. 107-113.
- [88]. Куллаева, М. Б. Особое значение охраны окружающей среды для экологии / М. Б. Куллаева // Вестник науки. – 2022. – Т. 2, № 12(57). – С. 370-373.
- [89]. Кутейников, А.Е. Лига наций и возникновение функционализма как социологической концепции международных отношений

- [Текст] / А.Е. Кутейников // Вестник Санкт-Петербургского университета. Социология. –2010. –№1. –С.344-349.
- [90]. Қурбонзода, М. С. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо ташкилотҳои байналмилалӣ кафили таъмини амнияти миллӣ / М. С. Қурбонзода // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2024. – № 4. – С. 306-314.
- [91]. Лабуткин Н.С. Концепция региональных подсистем: от гетерогенности к плюрализму [Текст] / Н.С. Лабуткин // Вестник Московского университета. Серия 25: Международные отношения и мировая политика. – 2020. – Т.12. – №1. – С.32-56.
- [92]. Меъроҷиддини, Н. Дурнамои рушди ҳамкориҳои ҳарбӣ-сиёсии Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Федератсияи Россия дар қорҷӯбаи сохторҳои минтақавӣ / Н. Меъроҷиддини, Н. Ҳ. Воҳидов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2020. – № 8. – С. 85-91.
- [93]. Мирзоев, Н. М. Равобити Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Мардумии Чин дар доираи Созмони Ҳамкориҳои Шанхай / Н. М. Мирзоев, Д. Н. Сангинов // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. – 2019. – № 9. – С. 131-136.
- [94]. Мирзоев, Н. М. Экономическое сотрудничество Республики Таджикистан с Китайской Народной Республикой: проблемы и перспективы сотрудничества / Н. М. Мирзоев, Х. Мирзоев, Л. Н. Нурова // Вестник Педагогического университета. – 2019. – № 6(83). – С. 173-179.
- [95]. Николайчук И. А. ОДКБ, афганский фактор и стабильность в Центрально-Азиатском регионе (исследование комплекса ключевых проблем безопасности региона с позиций политической медиаметрии) // Проблемы национальной стратегии. 2015. № 4. С. 137-161.

- [96]. Одилов, Ф. Р. Ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои минтақавӣ ва ҷаҳонӣ дар замони истиқлолият / Ф. Р. Одилов // Вестник педагогического университета. Серия: Философские науки. – 2022. – № 3 (7). – С.144-148.
- [97]. Одинаев, Б. А. Паҳлуҳои сиёсӣ-амнияти ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо СҲШ ва СААД / Б. А. Одинаев // Паёми Донишқадаи омӯзгории Тоҷикистон дар ноҳияи Рашт. – 2021. – № 3 (7). – С. 38-41.
- [98]. Панова, И. А. Движение неприсоединения - важный фактор мировой политики второй половины XX века / И. А. Панова // Вестник МГУП имени Ивана Федорова. – 2012. – № 11. – С. 65-85.
- [99]. Пархоменко, Р. Н. "Большая Евразия" или классический либерализм: новые контуры мировой политики? / Р. Н. Пархоменко // Позиция. Философские проблемы науки и техники. – 2020. – № 14. – С. 85-93.
- [100]. Примаков, Е.М. Международные отношения накануне XXI века: проблемы, перспективы [Текст] / Е.М. Примаков // Внешняя политика и безопасность современной России. Хрестоматия в 4 т. Том 1. – М.: МГИМО, 2002. – С.193-203.
- [101]. Холов Х.Қ. Масъалаҳои асосии геополитикӣ ва таъмини амнияти минтақавӣ дар Осиёи Марказӣ // Паёми Донишгоҳи миллии Тоҷикистон. Бахши илмҳои иҷтимоӣ-иқтисодӣ ва ҷамъиятӣ. – Душанбе, 2019. № 2. -С.286-289.
- [102]. Раҳматуллозода, Э. Дипломатияи тоҷик таърихи чандҳазорсола дорад. [Матн] / Э. Раҳматуллозода // Рӯзномаи Тоҷикистон, 27.09.2019.
- [103]. Рогинко, С. А. Парижские тайны. Ратификация Парижского соглашения готовится в закрытом режиме / С. А. Рогинко // Экологический вестник России. – 2019. – № 5. – С. 30-34.

- [104]. Самизода, Т. О. Инкишофи равобити иқтисодии хориҷии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва зарурияти ҳамкории мамлакатҳои Осиёи Марказӣ / Т. О. Самизода // Идоракунии давлатӣ. – 2024. – № 1 (66). – С.75-82.
- [105]. Сангинов, Д. Саҳми Ҷумҳурии Тоҷикистон дар раванди ташаккул ва рушди Созмони Ҳамкории Шанхай / Д. Сангинов, П. Ҷумъаева // Вестник института языков. – 2019. – № 2(34). – С. 117-123.
- [106]. Сарабеков Ж. Современный Таджикистан: вызовы развития // Институт мировой экономики и политики. Астана, Алматы, 2016. 64 с
- [107]. Соболева, Ю.В. Негосударственные организации как вид субъектов административного права: основные черты [Текст] / Ю.В. Соболева // Вестник ВГУ. Серия: право. –2015. –№4. –С.138-145.
- [108]. Содиқов, М. С. Иқтидори энергетикӣи Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳамчун омили рушди ҳамкориҳои иқтисодиву тиҷоратии давлатҳои узви Созмони ҳамкории Шанхай / М. С. Содиқов // Паёми молия ва иқтисод. – 2022. – № 1 (30). – С. 112-120.
- [109]. Солдатова, Ю. Внутренние факторы восприятия в системе двухсторонних отношений на примере России и Италии / Ю. Солдатова // Наука и мир. – 2015. – № 11-3(27). – С. 75-79.
- [110]. Хрусталева, Е. Ю. Возможно ли мирное сосуществование многообразия культур? / Е. Ю. Хрусталева // Национальные интересы: приоритеты и безопасность. – 2011. – Т. 7, № 47(140). – С. 71-72.
- [111]. Хуҷамардова, М. Т. Робитаҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмони Миллали Муттаҳид: инкишоф ва дурнамо / М. Т.

- Хучамардова // Давлатшиносӣ ва ҳуқуқи инсон. – 2019. – № 1 (13). – С. 171-177.
- [112]. Шарипов, С. С. Рушди ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Ҷумҳурии Қазоқистон дар қаринаи шарикӣ стратегӣ / С. С. Шарипов // Международные отношения и безопасность. – 2023. – № 1 (5). – С.102-117.
- [113]. Шарифзода, С. С. Саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими ҳамкориҳои минтақавӣ Осиёи Марказӣ / С. С. Шарифзода // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. – 2023. – № 4 (84). – С.41-50.
- [114]. Шарифзода, Ф. Р. К вопросу о формировании концепции информационного сотрудничества сил обеспечения национальной безопасности Республики Таджикистан / Ф. Р. Шарифзода // Вестник Кыргызского Национального Университета имени Жусупа Баласагына. – 2019. – № 4(100). – С. 147-153.

IV. Сарчашмаҳои электронӣ

- [115]. Tajikistan-United States relations. URL: <https://mfa.tj/en/main/view/175/bilateral-relations-of-tajikistan-with-united-states-of-america> (санаи муроҷиат:14.06.2024)
- [116]. Алшанов, Р. Ашимбаева, А. «Союз центральноазиатских стран: потенциал и перспективы развития». Р. Алшанов., А. Ашимбаева. [Маводи электронӣ]. URL:<http://www.nomad.su/?a=3-200505070421> (санаи муроҷиат,25.06.2023)
- [117]. Афзоиши аҳоли дар Тоҷикистон: шумора ва камбудихо. [Маводи электронӣ]. URL:http://komron.info/crp/_crp (Санаи муроҷиат,22.09.2022)
- [118]. Ахмад Рашид. Страна-трофей в новой Великой игре [Электронный ресурс]. – URL:

- <https://www.inopressa.ru/article/30Dec2005/telegraph/rahmonov.html>
(дата обращения: 25.11.2021 г.)
- [119]. В Узбекистане создано 225 компаний с турецким капиталом [Электронный ресурс]. –URL: <https://www.aa.com.tr/ru/> (дата обращения: 11.12.2021 г.)
- [120]. История создания международных межправительственных организаций [Электронный ресурс]. URL:https://studme.org/69432/pravo/istoriya_sozdaniya_mezhdunarodnyh_mezhpravitelstvennyh_organizatsiy (дата обращения: 21.08.2021 г.)
- [121]. Международные организации в глобальном управлении [Электронный ресурс]. URL: <https://mgimo.ru/about/news/inno/268034/> (дата обращения: 25.04.2019 г.)
- [122]. Миротворческие силы ООН [Электронный ресурс]. URL: https://ru.m.wikipedia.org/wiki/Миротворческие_силы_ООН (дата обращения: 01.09.2021 г.)
- [123]. Муносибатҳои дипломатии ИМА ва Ҷумҳурии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – URL: <https://tj.usembassy.gov/tg/our-relationship-tg/policy-history-tg/io-tg/> (Санаи муроҷиат: 12.10.2021)
- [124]. Муносибатҳои Тоҷикистон бо Афғонистон [Захираи электронӣ]. – URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/17/munosibathoi-tojikiston-bo-afgoniston> (Санаи муроҷиат: 05.02.2022)
- [125]. Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Ҷумҳурии Қазоқистон [Маводи электронӣ]. URL: <https://mfa.tj/tg/main/view/138/munosibathoi-tojikiston-bo-qazoqiston> (Санаи муроҷиат, 16.08.2021).
- [126]. Муносибатҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон ва Федератсияи Русия [Захираи электронӣ]. –URL:

<https://mfa.tj/tg/main/view/142/munosibathoi-tojikiston-bo-rossiya>

(Санаи муроҷиат: 27.12.2019)

- [127]. Мухриддин, С. Дастовардҳои сиёсати хориҷии Тоҷикистон [Захираи электронӣ]. – URL: <https://mfa.tj/tg/main/sijosati-khoriji/dastovardhoi-sijosati-khorijii-tojikiston> (санаи муроҷиат: 12.09.2022)
- [128]. Не изоляция, а интеграция! [Электронный ресурс]. – URL: http://gundogar-news.com/index.php?category_id=4&news_id=3311 (дата обращения: 22.03.2020 г.)
- [129]. Нишони фахрии сарони давлатҳои Осиёи Марказӣ [Захираи электронӣ]. – URL: <http://tajmigration.ru/news/1107-prezidenti-to1207ikiston-sazovori-unvoni-nishoni-fahrii-saroni-davlat1203oi-osiei-markaz1251-gardid.html> (Санаи муроҷиат: 01.03.2022)
- [130]. Отношения Таджикистана с Китаем [Электронный ресурс]. – URL: <https://mfa.tj/ru/main/view/27/otnosheniya-tadzhikistana-s-kitaem> (санаи муроҷиат: 10.01.2022)
- [131]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 20.04.2006 [Захираи электронӣ]. – URL: <http://president.tj/node/198> (санаи муроҷиат: 25.02.2020)
- [132]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 30.04.2007 [Захираи электронӣ]. URL: www.president.tj/node/197 (санаи муроҷиат: 28.10.2021)
- [133]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22.12.2018. [Захираи электронӣ]. – URL: <http://president.tj/node/19088> (санаи муроҷиат: 15.03.2021)
- [134]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, 30.04.2004 [Захираи электронӣ]. – URL: <http://president.tj/node/6615> (санаи муроҷиат: 25.08.2021)

- [135]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 22.12.2019. [Маводи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj) (Санаи мурочиат: 27.12.2021)
- [136]. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. 26.01.2021. [Маводи электронӣ]. [URL:http://www.president.tj](http://www.president.tj) (Санаи мурочиат: 25.02.2022с)
- [137]. Переход в ООН. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ungeneva.org/ru/library-archives/league-of-nations/transition> (санаи мурочиат: 04.09.2022с.)
- [138]. Президент Кореи посетит с госвизитом Казахстан [Электронный ресурс]. –URL: https://forbes.kz/news/2019/04/08/newsid_196677 (дата обращения: 14.12.2021 г.)
- [139]. Сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар солҳои Истиқлолият. [Электронный ресурс]. URL: <https://www.hgu.tj/news/post/siesati-horiii-toikiston-dar-soloi-istikloliat.html> (Санаи мурочиат: 2.07.2022)
- [140]. Суханронии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ-Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон мухтарам Эмомалӣ Раҳмон дар муҳофизаҳои умумии Иҷлосияи 76-уми Маҷмаи Умумии Созмони Милали Муттаҳид 24. 09. 2021. (Санаи мурочиат: 21.07.2022)
- [141]. Таксанов А. Интеграционный процесс среднеазиатских республик [Электронный ресурс]. –URL: <https://proza.ru/2010/03/06/125> (дата обращения: 23.11.2022 г.)
- [142]. Ташаббуси байналмилалӣ Тоҷикистон вобаста ба ҳифзи пирияхҳо [Захираи электронӣ]. – URL: <https://ravshanfikir.tj/nav->

[alamon/tashabbusi-bajnalmlalii-to-ikiston-vobasta-ba-ifzi-piryakh-o.html](#) (Санай мурочиат: 10.01.2022)

- [143]. Товарооборот Южной Кореи и Узбекистана в 2018 год вырос на 54% [Электронный ресурс]. –URL: <https://regnum.ru/news/polit/2588761.html> (дата обращения: 25.12.2021 г.)
- [144]. Толковый словарь С.И. Ожегова [Электронный ресурс]. URL: <https://slovarozhegova.ru/word.php?wordid=29978> (дата обращения: 01.02.2025)
- [145]. Соли 2025 раёсат дар ИДМ-ро Тоҷикистон ба дӯш мегирад. [Захираи электронӣ]. –URL: <https://asiaplustj.info/> (Санай мурочиат: 20.12.2024)
- [146]. Ҳамкориҳои Тоҷикистон бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо. [Электронный ресурс]. – URL: <https://www.mfa.tj/tg/main/view/193> (санай мурочиат: 25.08.2022 г.)
- [147]. Эннио, Д.Н. История международных отношений: методологические проблемы [Электронный ресурс]. –URL: <https://elar.urfu.ru/bitstream/10995/4650/2/uvmi1-2003-02.pdf> (дата обращения: 25.04.2021 г.)
- [148]. Юлдашев А. Страны Центральной Азии вновь объединятся в единую энергосистему [Электронный ресурс] // Медиа группа «ASIA-Plus»). Режим доступа: <https://news.tj/news/tajikistan/economic/20170516/strani-tsentralnoi-azii-vnov-obedinyatsya-v-edinuyu-energositemu> (дата обращения: 23.09.2021).

V. Адабиёт бо забонҳои хориҷӣ

- [149]. International Encyclopedia of the Social Sciences, “Encyclopedia.com” Millian Reference - USA, 2008.

- [150]. Roy, S. International Political Economy in the 21st Century; Contemporary Issues and Analyses. / S, Roy. London: Pearson Education, 2011, - 246c.
- [151]. Schmidt, B.C. On the History and Historiography of International Relations. / B.C, Schmidt. London: Sage, 2002, - 280c.
- [152]. Shivazi H.A. The Dynamics of political stability in post-soviet Tajikistan. – Sydney University, 1997.
- [153]. Starr, F. Finish the Job; Jump-Start Afghanistan's Economy. / F, Starr // Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. – 2012. – 152c.
- [154]. Starr, F. In Defence of Greater Central Asia. / F, Starr // Washington: Central Asia-Caucasus Institute & Silk Road Studies Program. – 2008. – 240c.
- [155]. Victor, D. Water in Central Asia; Past, Present, Future. / D, Victor. – CRC. 2011, - 432c.
- [156]. Wilkins, T. The Shanghai Cooperation Organization. / T, Wilkins. - M: Russia Beyond the Headlines, 2008, - 247c.

ФЕҲРИСТИ ИНТИШОРОТИ МУАЛЛИФ ДОИР БА МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

**И. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои тақризшавандаи
тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти
Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷоп шудаанд:**

1. [М]. Муҳаммад, А.Н., Хидиров, Н.Н. Роҷеъ ба ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо Созмони амният ва ҳамкорӣ дар Аврупо [Матн] / Н.Н. Хидиров, А.Н. Муҳаммад // Ахбори институтҳои фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳуқуқи ба номи Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон. -Душанбе, 2020. - №2. - С. 116-121
ISSN 0235 – 005X

2. [М]. Хидиров, Н.Н. Нақши иҷлосияи XVI – уми Шӯрои Олӣ дар рӯшди муносибатҳои байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон. [Матн] / Н.Н. Хидиров, Ф. Ғуломносирова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2022. -№ 4 (80), - С. 70-78.
3. [М]. Хидиров, Н.Н. Ташаккулёбии ҳамкориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон бо созмонҳои байналмилалӣ ва минтақавӣ [Матн] / Н.Н. Хидиров, // Гузоришҳои Академияи миллии илмҳои Тоҷикистон. - 2022. -№ 4 - С. 99-108 ISSN 2791-0563
4. [М]. Хидиров, Н.Н. Таҳкими сиёсати хориҷии Тоҷикистон дар шароити муносири равандҳои глобалӣ. [Матн] / Н.Н. Хидиров, Ф. Ғуломносирова // Тоҷикистон ва ҷаҳони имрӯз. 2022. -№ 4 (80), - С. 120-128.
5. [М]. Хидиров, Н.Н. Нақши Пешвои миллат дар ҳамкории байналмилалии Ҷумҳурии Тоҷикистон [Матн] / Н.Н. Хидиров, // Идоракунии давлатӣ. – 2022. -№ 3 (57), - С. 365-371 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)
6. [М]. Хидиров Н.Н. Дигаргуншавии вазъи геополитикии минтақаи осӣи марказӣ ва таъсири он ба сиёсати хориҷии ҷумҳурии тоҷикистон. [Матн] / Н.Н. Хидиров, // Идоракунии давлатӣ. – 2022. -№ 4 (58), - С. 281-289 ISSN 2664-0651 (Print), ISSN 2664-0651(Online)

II. Мақолаҳои илмӣ дар маҷмуаи маводи конференсияҳо

7. [М]. Хидиров, Н.Н. Фаъолияти мутақобилаи Тоҷикистони соҳибистиқлол бо Созмони амният ва ҳамкори дар Аврупо. [Матн] / Н.Н. Хидиров, А.Н. // “Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”. - Душанбе, 2020. - №1. - С.33- 42.

8. [М]. Хидиров, Н.Н. Мафкурасозии миллӣ ва нақши Эмомалӣ Раҳмон дар таҳкими сулҳу ваҳдати миллӣ дар шароити ҷаҳонишавӣ. [Матн] / Н.Н. Хидиров, А.Н. // Мафкурасозии сиёсӣ дар раванди ҷаҳонишавӣ // Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии - Душанбе, 30 ноябри 2024. маҷмӯи конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ. Матбааи АИДНПҚТ. – Душанбе, 2024. – С. 199-205
9. [М]. Хидиров, Н.Н. Таносуби менеҷмент ва идоракунии давлатӣ дар Тоҷикистон: ҳолат ва дурнамо. [Матн] / Н.Н. Хидиров, А.Н. // “Масъалаҳои мубрами идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон”. - Душанбе, 2021. - №1 (5). - С.33- 40.
10. [М]. Хидиров, Н.Н. Рушди ҳамкориҳои байналмилалӣ ҷумҳурии тоҷикистон дар шароити тағйирпазирии фазои геополитикӣ. [Матн] / Н.Н. Хидиров, А.Н. // Идоракунии зиддибуҳронӣ: таҳлил, баррасӣ ва ҷустуҷӯи механизмҳои бартарафсозии он // Конференсияи байналмилалӣ илмӣ – амалӣ, Душанбе, 25-26 ноябри соли 2021: маҷмӯи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо. Матбааи АИДНПҚТ. – Душанбе, 2021. – С. 610- 617
11. [М]. Хидиров, Н.Н. Таъсири равандҳои глобалӣ дар масири сиёсати хориҷӣ. Низоми нави ҷаҳонӣ. // Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳои конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявӣ, Матбааи АИДНПҚТ. - Душанбе, 2021. – С. 299-310.